

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЩЕРБАН ТАРАС ЙОСИПОВИЧ

УДК 930(438):070(477.83-25=162.1)"1873/1919"(043.5)

ЧАСОПИС «PRZEWODNIK NAUKOWY I LITERACKI»:
ПЕРСОНАЛІЇ, ПРОБЛЕМАТИКА, ВНЕСОК У ПОЛЬСЬКУ
ІСТОРІОГРАФІЮ

Спеціальність 032 – історія та археологія

Подається на здобуття наукового ступеня
доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

_____ Т. Й. Щербан

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор

Лазурко Лідія Миколаївна

Дрогобич – 2025

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	ст. 3
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	ст. 11
ВСТУП	ст. 14
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	ст. 20
1.1. Історіографія проблеми	ст. 20
1.2. Характеристика джерельної бази	ст. 30
1.3. Методологічні засади дослідження	ст. 37
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЧАСОПISY «PRZEWODNIK NAUKOWY I LITERACKI»	ст. 46
2.1. Наукові додатки до «Gazety Lwowskiej» як передісторія видання	ст. 46
2.2. Формування редакційної політики часопису під керівництвом Владислава Лозинського у 1873–1883 рр.....	ст.56
2.3. Адам Креховецький та розвиток видання у 1883–1919 рр.	ст. 67
РОЗДІЛ 3. ПРОФЕСІЙНІ ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISY «PRZEWODNIK NAUKOWY I LITERACKI».....	ст. 80
3.1. Сцієнтизація історії у Галичині другої половини ХІХ ст.	ст. 80
3.2. Співпраця видання з професійними істориками протягом 1873–1883 рр.	ст. 89
3.3. Історична наука на сторінках часопису у 1883–1919 рр.	ст. 125
РОЗДІЛ 4. РОЛЬ ЧАСОПISY «PRZEWODNIK NAUKOWY I LITERACKI» У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ	ст. 143
4.1. Історична оповідь та аматорські студії протягом 1873–1883 рр..	ст.143
4.2. Непрофесійна історіографія в 1883–1919 рр.	ст. 161
ВИСНОВКИ	ст. 174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	ст. 181
ДОДАТКИ	ст. 217

АНОТАЦІЯ

Щербан Т. Й. «Часопис «Przewodnik Naukowy i Literacki»: персоналії, проблематика, внесок у польську історіографію» – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – історія та археологія. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич, 2025.

Аналіз історіографії багатоаспектної проблеми історії часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» засвідчив фрагментарність її опрацювання. Отримана в процесі пошукової роботи сукупність матеріалів історіографічного характеру дала змогу сформувати інформаційну базу і забезпечити розв'язання поставлених завдань та досягти мети дослідження. Застосований теоретико-методологічний інструментарій уможливив коректну інтерпретацію змістового наповнення видання і наукових опрацювань.

Показано, що у другій половині XIX ст. у Галичині наукова періодика стала важливою комунікаційною складовою історіографічного процесу. Одним із ключових видань у Львові був часопис «Przewodnik Naukowy i Literacki», що у 1873 р. постав з наукових додатків до «Gazety Lwowskiej» – «Dodatku Tygodniowego» та «Dodatku Miesięcznego». Встановлено, що наукові додатки до «Gazety Lwowskiej» були елементом розвитку історичної публіцистики та науки в Галичині, видавничим прототипом науково-літературного часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki».

Обґрунтовано періодизацію історії часопису, яка збігається з діяльністю його головних редакторів. Перший період діяльності видання охоплює 1873–1883 рр. та пов'язаний з іменем головного редактора Владислава Лозинського. Під його керівництвом «Przewodnik Naukowy i Literacki» номінально залишався урядовим виданням, але реально став вісником польської культури в Галичині. Встановлено, що за ініціативи В. Лозинського понад половину змістового наповнення пресодруку займали питання історії, що подавалися у формі досліджень, історико-літературних нарисів, рецензій, дискусій та публікації

матеріалів. Часопис став важливим майданчиком для польських істориків, літераторів та інтелектуалів.

Другий період діяльності журналу «Przewodnik Naukowy i Literacki» під керівництвом Адама Креховецького тривав з 1883 до 1919 р. З'ясовано, що у перші роки діяльності нового редактора часопис залишався важливим майданчиком наукових історичних студій, однак з появою у Львові у 1887 р. фахового історичного журналу «Kwartalnik Historyczny», почав втрачати позиції у науковому середовищі. Зміни в науковому та медійному просторі призвели до його поступового витіснення на периферію історичної науки. Встановлено, що найбільша криза у провадженні журналу була спричинена обставинами Першої світової війни, що зумовило перерву у його виданні. З відновленням польської держави завдання часопису втратили актуальність – і проєкт був закритий.

Показано причини динамічного розвитку історичної науки у Галичині у другій половині XIX ст. Відзначено, що нішу комунікаційного забезпечення місцевого історіографічного середовища зайняв часопис «Przewodnik Naukowy i Literacki», ставши платформою для наукових дискусій і популяризації історії. Обґрунтовано, що новою теоретико-методологічною моделлю осягнення історії ставав позитивізм, провідником якого у перші десятиліття існування був авторський колектив видання.

Доведено, що часопис став важливим майданчиком для співпраці професійних істориків. На його сторінках публікувалися дослідження, засновані на нових методологічних підходах, що сприяло поширенню позитивістських ідей у польській історіографії. Тематично наукові дослідження стосувалася політичної історії Польщі. Обґрунтовано, що «Przewodnik Naukowy i Literacki» був презентаційним майданчиком здобутків львівської історико-дидактичної школи К. Ліске і, за відсутності фахових історичних видань, став центром наукових дискусій, які впливали на поступ польської історіографії.

Досліджено, що у період 1883–1919 pp. «Przewodnik Naukowy i Literacki» залишався платформою для презентації наукових здобутків, переважно,

львівського наукового кола. У тематичному вимірі спектр питань розширювався і, окрім політичної історії, на сторінках видання висвітлювалися проблеми державного устрою, соціально-економічного розвитку, минулого церкви та військової історії. У дослідженнях все більше акцентувалося на питаннях обґрунтування історичних прав Польщі і ролі у цьому історичної науки. Показано як на зламі XIX–XX ст. відбувалася трансформація позитивістського підходу, і у дослідженнях з'являлися елементи неоромантизму. Відзначено, що «Przewodnik Naukowy i Literacki» у 1883–1919 рр. втратив статус чинника поступу наукової історіографії, проте залишався трибуною для презентації її здобутків, свідченням методологічного оновлення та тематичного розширення польської історичної науки.

З'ясовано, що значну частину історичного змісту «Przewodnika Naukowego i Literackiego» складали науково-популярні історичні нариси, завдяки яким розширювалася читацька аудиторія. Провідниками наративної історіографії на сторінках видання були Людвік Кубаля, Клеменс Кантецький та Юзеф Аполінарій Ролле, котрі, працюючи на стику науки та мистецтва, наслідували стиль Кароля Шайнохи. Визначено, що історична нарація як жанр слугувала не лише освітньо-науковим, а й національно-виховним цілям. Тематично особлива увага приділялася видатним історичним особистостям і аналізу причин занепаду Речі Посполитої. З'ясовано, що у виданні публікувалися також різного рівня науковості дослідження минулого істориків-аматорів, котрі, попри брак точності чи надмірну фактографічність, нагромаджували значну джерельну інформації, що ставала підґрунтям для подальших студій. Значна частина історико-літературних нарисів і аматорських студій стосувалася контраверсійних питань спільного польсько-українського минулого, основною інтенцією яких була ідея польської цивілізаційної місії на сході.

Досліджено, що з початку XX ст. популяризація історії у часописі здійснювалася переважно аматорами. У цей час більш гостро почали звучати питання українського минулого, спровоковані різким зростанням

національного напруження між поляками й українцями. Встановлено, що аматорські розвідки були тематично різноманітними і стосувалися минулого польських шляхетських родин, локальної історії та фіксації історичної пам'яті шляхом публікації мемуарної літератури. Доведено, що історична нарація у часописі «Przewodnik Naukowy i Literacki» кінця XIX – початку XX ст. відігравала важливу роль у формуванні суспільної свідомості, забезпечуючи доступність історії ширшим читацьким колам, популяризуючи національні міфи і подаючи суб'єктивні інтерпретації минулого.

Ключові слова: Галичина, Львів, історіографія, краківська історична школа, культура, наукова дискусія, наукова популяризація, наукова преса, позитивізм, полеміка, польська історіографія, редакційна політика, рецепція, цивілізація, часопис.

SUMMARY

Shcherban T. J. «The journal "Przewodnik Naukowy i Literacki": Personalities, Issues, Contribution to Polish Historiography» - Qualification Work in the Manuscript Format.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in the Specialty 032 – History and Archaeology. – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Drohobych, 2025.

The historiographic analysis of the multifaceted problem of the history of the journal "Przewodnik Naukowy i Literacki" has shown the fragmentary nature of its elaboration. The set of historiographic materials obtained in the process of search work made it possible to form an information base and ensure the solution of the tasks set and achieve the goal of the research. The applied theoretical and methodological tools made it possible to correctly interpret the content of the publication and scientific studies.

It is shown that in the second half of the 19th century in Galicia, scientific periodicals became an important communication component of the historiographical process. One of the key publications in Lviv was the journal "Przewodnik Naukowy i Literacki", which in 1873 appeared from the scientific supplements to "Gazeta Lwowskiej" – "Dodatku Tygodniowego" and "Dodatku Miesięcznego". It is established that the scientific supplements to "Gazeta Lwowskiej" were an element of the development of historical journalism and science in Galicia, a publishing prototype of the scientific and literary journal "Przewodnik Naukowy i Literacki".

The periodization of the history of the journal, which coincides with the activities of its editors-in-chief, is substantiated. The first period of the publication's activity covers 1873–1883 and is associated with the name of the editor-in-chief Władysław Łożyński. Under his leadership, "Przewodnik Naukowy i Literacki" nominally remained a government publication, but in reality it became a herald of Polish culture in Galicia. It has been established that, at the initiative of W. Łożyński, more than half of the content of the press was occupied by historical issues, which

were presented in the form of research, historical and literary essays, reviews, discussions and publication of materials. The journal became an important platform for Polish historians, writers and intellectuals.

The second period of the journal "Przewodnik Naukowy i Literacki" under the leadership of Adam Krechowiecki lasted from 1883 to 1919. It was found that in the first years of the new editor's activity, the journal remained an important platform for scientific historical studies, but with the appearance in Lviv in 1887 of the professional historical journal "Kwartalnik Historyczny", it began to lose its position in the scientific community. Changes in the scientific and media space led to its gradual displacement to the periphery of historical science. It was established that the greatest crisis in the journal's operation was caused by the circumstances of the First World War, which led to a break in its publication. With the restoration of the Polish state, the journal's tasks lost relevance – and the project was closed.

The reasons for the dynamic development of historical science in Galicia in the second half of the 19th century are shown. It is noted that the niche of communication support for the local historiographic environment was occupied by the journal "Przewodnik Naukowy i Literacki", becoming a platform for scientific discussions and popularization of history. It is substantiated that positivism became a new theoretical and methodological model of understanding history, the leader of which in the first decades of its existence was the editorial team of the publication.

The reasons for the dynamic development of historical science in Galicia in the second half of the 19th century are shown. It is noted that the niche of communication support for the local historiographic environment was occupied by the journal "Przewodnik Naukowy i Literacki", becoming a platform for scientific discussions and popularization of history. It is substantiated that positivism became a new theoretical and methodological model of understanding history, the leader of which in the first decades of its existence was the editorial team of the publication.

It is studied that in the period 1883–1919, "Przewodnik Naukowy i Literacki" remained a platform for presenting scientific achievements, mainly of the Lviv scientific community. In the thematic dimension, the range of issues expanded and, in

addition to political history, the pages of the publication covered problems of state structure, socio-economic development, the past of the church and military history. The studies increasingly focused on the issues of substantiating the historical rights of Poland and the role of historical science in this. It is shown how at the turn of the 19th–20th centuries. the transformation of the positivist approach took place, and elements of neo-romanticism appeared in the studies. It is noted that "Przewodnik Naukowy i Literacki" in 1883–1919. lost its status as a factor in the progress of scientific historiography, but remained a platform for the presentation of its achievements, evidence of methodological renewal and thematic expansion of Polish historical science.

It was found that a significant part of the historical content of the "Przewodnik Naukowy i Literacki" was made up of popular scientific historical essays, thanks to which the readership expanded. The leaders of narrative historiography on the pages of the publication were Ludwik Kubala, Clemens Kantecki and Józef Apolinary Rolle, who, working at the junction of science and art, imitated the style of Karol Szajnokha. It was determined that historical narrative as a genre served not only educational and scientific, but also national and educational purposes. Thematically, special attention was paid to outstanding historical figures and the analysis of the causes of the decline of the Polish-Lithuanian Commonwealth. It was found that the publication also published studies of the past by amateur historians of varying levels of scientificity, who, despite the lack of accuracy or excessive factuality, accumulated significant source information, which became the basis for further studies. A significant part of historical and literary essays and amateur studies concerned controversial issues of the common Polish-Ukrainian past, the main intention of which was the idea of a Polish civilizational mission in the East.

It has been studied that since the beginning of the 20th century, popularization of history in the journal was carried out mainly by amateurs. At this time, issues of the Ukrainian past began to sound more acute, provoked by a sharp increase in national tension between Poles and Ukrainians. It has been established that amateur investigations were thematically diverse and concerned the past of Polish noble

families, local history and the fixation of historical memory through the publication of memoir literature. It has been proven that historical narration in the journal “Przewodnik Naukowy i Literacki” of the late 19th – early 20th centuries played an important role in the formation of public consciousness, ensuring the accessibility of history to wider readership, popularizing national myths and presenting subjective interpretations of the past.

Keywords: Galicia, Lviv, historiography, Krakow historical school, culture, scientific discussion, scientific popularization, scientific press, positivism, polemics, Polish historiography, editorial policy, reception, civilization, journal.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВР ЛННБ	Львівська національна наукова бібліотека ім. В.Стефаника. Відділ рукописів
Записки НТШ	Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка
ЦДІАУ у м. Львові	Центральний державний історичний архів України у м. Львові
BO	Biblioteka Ossolińskich
BNZiO	Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich
CNKPiO	Czasopism naukowy Księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich
KH	Kwartalnik Historyczny
PNL	Przewodnik Naukowy i Literacki
Rkps. BJ	Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Rękopisy
PA	Przegląd Archeologiczny

**Публікації, що відображають основні наукові результати дисертації:
Статті в наукових фахових виданнях України:**

1. Щербан Т., Лазурко Л.. Українське гроно авторів часопису «Kwartalnik Historyczny» (1887–1914). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 2022, 11/53. С. 73-89. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.11/53.268538>
2. Щербан Т. Рецепція публіцистичної творчості та громадської діяльності Адама Креховецького (кінець XIX – початок XXI ст.) *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 57. Том 3. С. 45-50. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-7>
3. Щербан Т. «Dodatek Tygodniowy» – перший науковий додаток до «Gazety Lwowskiej» (1850–1869). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, (2023) 12/54, 28–44. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.12/54.283658>
4. Щербан Т. Часопис «Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej» (1850-1869) як джерело для вивчення економічного життя Галичини. *Український селянин*. 2023. Вип. 29. С. 116-122. DOI: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2023-29-Shcherban>
5. Щербан Т. Співпраця Юзефа Шуйського з львівським часописом “Przewodnik Naukowy i Literacki” (70–80 pp. XIX ст.) Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря].

Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 67. Том 2. С. 72-78. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/67-2-10>

**Статті у виданнях, включених до переліку наукових фахових
видань України з присвоєнням категорії «А», або в закордонних
виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core
Collection та/або Scopus:**

6. Лазурко, Л., & Щербан, Т. Часопис «Przewodnik naukowy i literacki» (1873-1883): редакційна політика, авторське коло, історична проблематика. *Eminak* 2024, (2(46), 204-219. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2024.2\(46\).713](https://doi.org/10.33782/eminak2024.2(46).713)

**Публікації, які додатково відображають
наукові результати дослідження:**

7. Щербан Т.Й. Історико-статистичні додатки як попередники львівського часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» (60-70 pp. xix ст.). *Information and innovation technologies in the XXI century. Materiały V International Scientific Conference University of Technology, Katowice, 15-16 September, 2022. S. 45-47.*

8. Щербан Т. «Przewodnik naukowy i literacki»: передісторія діяльності. Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни. Том I / [Ред.: В.Ільницький, Р.Корсак, Т.Пантюк, О.Петречко, В.Старка]. Дрогобич – Ужгород – Тернопіль: Посвіт, 2024. С.116-117.

ВСТУП

Актуальність дослідження. У другій половині XIX ст. наукові часописи стали невід'ємною частиною інтелектуального життя, забезпечуючи швидку і регулярну комунікацію та охоплення ширших читацьких кіл. Їхня поява була результатом ускладнення суспільно-економічного та політичного життя і свідченням динамічних модернізаційних процесів, що розвивалися в європейських країнах. Хвилі цього руху сягнули і таких віддалених частин Австрійської імперії, як Східна Галичина, поволи руйнуючи традиційні уклади та переорієнтовуючи край у бік розвитку.

Складність місцевої ситуації визначалася не тільки економічною відсталістю, а й специфічною етносоціальною різноманітністю місцевого населення. У регіоні виразно домінуючі позиції займала польська еліта, представники якої трактували галицький край як П'ємонт, довкола якого можливе майбутнє об'єднання земель розділеної польської держави та її відновлення. Реалізація цього в силовий спосіб, після низки невдалих повстань, видавалася сумнівною, і це переорієнтовувало інтелектуалів на пошуки альтернативних шляхів, спрямованих на збереження польської культури та формування національної свідомості. Одним із засобів втілення цього бачення стало створення у 1873 р. науково-літературного часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki», значна частина змісту якого присвячувалася питанням історії і який у практично незмінному вигляді видавався до 1919 р. Попри те, що «PNL» був одним із перших наукових часописів у Львові, а впродовж 1873–1886 рр. – єдиним криптоісторичним періодичним виданням, його діяльність висвітлювалася фрагментарно.

Загалом актуальність теми дисертаційного дослідження визначається такими факторами: важливістю історіографічного дослідження часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» як осередку організації та презентаційного майданчика інтелектуальної діяльності істориків у Львові у 1873–1919 рр.; розумінням цього наукового видання як суттєвого чинника історіографічного

розвитку; необхідністю вивчення часописів у загальній структурі історичної науки, задля відтворення цілісної та об'єктивної картини поступу історіографічного знання зламу XIX–XX ст.; інформативністю «Przewodnika Naukowego i Literackiego» як відображення стану тогочасної історіографії, що уможлиблює її методологічні та ідеологічні зміни; досвідом забезпечення редакторами «Przewodnika Naukowego i Literackiego» наукової комунікації, організаційної і видавничої діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках науково-дослідницької теми «Суспільно-політичні, економічні, правові, культурно-освітні та релігійні процеси на західних землях України (XVIII – XXI ст.)», яка розробляється на кафедрі історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (термін виконання: 2021–2025 рр.; державний реєстраційний номер – 0121U107833).

Об'єктом дослідження є львівський часопис «Przewodnik Naukowy i Literacki» у контексті поступу польської історичної науки останньої третини XIX – перших десятиліть XX ст.

Предмет дослідження – науково-організаційні засади функціонування «Przewodnika Naukowego i Literackiego» у Львові, авторське коло видання та особливості висвітлення на його сторінках історичної проблематики.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є реконструкція діяльності «Przewodnika Naukowego i Literackiego» львівського періоду й аналіз змісту його матеріалів як важливої складової польської національної історіографії останньої третини XIX – перших десятиліть XX ст. Для реалізації цієї мети автором було визначено такі основні **завдання**:

- проаналізувати стан дослідженості проблеми в історіографії та виявити перспективи подальшого її вивчення;
- визначити рівень і повноту її джерельного забезпечення;

- напрацювати відповідну до поставленої мети і завдань дослідження методологічну модель для реконструкції діяльності «Przewodnika Naukowego i Literackiego».

- відтворити обставини виникнення, особливості становлення та закономірності функціонування часопису як періодичного органу;

- з'ясувати персональний склад грона авторів, що співпрацювали з виданням упродовж 1873–1919 рр.

- дослідити основні тенденції висвітлення на сторінках часопису проблем історії Польщі фаховими дослідниками старовини;

- виявити особливості представлення на сторінках часопису минулого аматорами історичних досліджень;

- з'ясувати внесок часопису у поступ польської історіографії останньої чверті XIX – початку XX ст.

Хронологічні межі дослідження мають дворівневий характер, що зумовлено специфікою об'єкта та предмета дослідження. Перший рівень охоплює середину XIX – перші два десятиліття XX ст. Вибір нижньої хронологічної межі зумовлений тим, що у 1850 р. з'явився науковий додаток, що згодом був трансформований у часопис «Przewodnik Naukowy i Literacki»; верхньої – припиненням у 1919 р. діяльності видання. Виокремлення хронологічних меж другого рівня – від давніх часів до початку XX ст. – зумовлене презентацією на сторінках часописів подій та явищ історії Польщі зазначеного часу.

У діяльності «Przewodnika Naukowego i Literackiego» ми виокремлюємо два періоди: 1) становлення та розгортання видавничої діяльності під керівництвом Владислава Лозинського впродовж 1873 – першої половини 1883 рр.; 2) функціонування часопису під керівництвом Адама Креховецького у другій половині 1883–1919 рр.

Територіальні межі дослідження охоплюють Галичину, що в окреслений період входила до складу Австро-Угорської імперії, згодом – II Речі Посполитої.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у постановці та комплексному розв'язанні проблеми вивчення історії функціонування часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki». Здійснено історіографічний аналіз проблематики, що засвідчило брак її цілісного опрацювання. Реалізація завдань дисертаційної роботи відбулася шляхом поєднання засад культурно-інтелектуальної історії та історіографії.

Уперше в українській історіографії:

- обґрунтовано доцільність та можливість вивчення історії діяльності часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki»;
- досліджено особливості редакційної політики видання;
- системно в узагальнювальному плані вивчено представлення на сторінках «Przewodnika Naukowego i Literackiego» наукової історіографії;
- відтворено відображення у виданні аматорської та напівпрофесійної історіографії;
- реконструйовано персональний склад авторів часопису;
- з'ясовано внесок видання у поступ польської історичної науки останньої третини XIX – початку XX ст.

Поглиблено та вдосконалено:

- уявлення про діяльність головних редакторів «Przewodnika Naukowego i Literackiego» та їхній вплив на видання;
- розуміння логіки поступу історичної науки у Галичині другої половини XIX – початку XX ст.;
- розуміння ролі аматорської історіографії у формуванні історичних наративів та їх ідеологізації;
- знання про авторське коло видання

Практичне значення результатів дисертаційної роботи визначається новизною постановки завдань і їхньою відповідністю запитам сучасної історіографії. Її матеріали, положення та узагальнення збагачують польську й українську історіографічну науку, поглиблюючи знання про історичну наукову періодику у Львові на зламі XIX – XX ст. та окреслюють нові дослідницькі

перспективи. Отримані результати дослідження можуть бути використані при створенні узагальнювальних та дидактичних праць з історії польської історичної науки кінця XIX – початку XX ст., культурології й наукознавства, розробці спеціалізованих курсів з історії історичної періодики Східної Галичини.

Особистий внесок здобувача. В опублікованих у співавторстві з професором Л.М. Лазурко статтях дисертанту належить опрацювання та написання їхнього тексту на основі спільно розроблених ідей.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідались автором на науково-практичних конференціях, зокрема: XIII-й Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. утилітарна цінність наукових досліджень» (Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон, 2022); Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційні та інноваційні технології в XXI столітті» (Катовіце, 2022); Міжнародній науково-практичній конференції «Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953)» (Дрогобич, 2023); XII Міжнародному симпозиумі із аграрної історії (Черкаси, 2023); Третьому черкаському історіографічному симпозиумі «Центрально-східноєвропейський мнемонічний простір: комеморація й історіографічна рефлексія», (Черкаси, 2023); Міжнародній науковій конференції «Галицький тигель. Інтелігенція в австрійських землях (1772–1918)» (Ряшів, 2023), XV Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Наукові пошуки в контексті викликів і конфліктів» (Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон, 2023 р.); Першій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання освіти і науки в умовах сучасної російсько-української війни» (Дрогобич – Ужгород – Тернопіль, 2024 р.)

Публікації. Результати дисертації відображено у 8 публікаціях: у тому числі статтях, з яких – 6 у наукових фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій – 6,1 друк. арк.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків. Текст дисертації – 180 сторінок, список використаних джерел і літератури – 36 сторінок (460 найменувань), додатки – 10 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Виокремленню самостійної проблеми вивчення часопису «PNL» передував тривалий період попереднього накопичення відповідної інформації та розробки окремих її аспектів у літературі. На сьогодні можемо констатувати відсутність узагальнювальної праці, що містила б комплексне дослідження історії діяльності цього періодичного видання та аналіз специфіки його змістового наповнення. Проте це не означає, що певні аспекти цієї проблеми не обговорювалися у літературі.

У процесі історіографічного опрацювання проблеми ми умовно виокремлюємо три періоди. Перший охоплює час від початку діяльності «PNL» та триває до 1939 р. Так, до питань створення і функціонування журналу зверталися сучасники – дослідники, що безпосередньо були занурені в історіографічне середовище Львова кін. XIX – поч. XX ст. Першим опрацюванням, у якому осмислювався феномен галицької преси, з-поміж іншого й наукових додатків до «Gazety Lwowskiej», було дослідження Кароля Естрейхера «Польська бібліографія» (1875). У ньому ми зустрічаємо й детальний аналіз львівських видань другої половини XIX (понад 80 позицій) [452]. Праця К. Естрейхера, що значно виходила за межі бібліографічного опису, є не лише високоінформативним джерелом пресознавчого характеру, а й містить у собі багато контекстних сюжетів. У випадку з науковими часописами К. Естрейхер, наприклад, звертав увагу на їх сприйняття у Галичині.

На цей період припадає спроба цілісного охоплення історії діяльності «Gazety Lwowskiej» та її наукових додатків. Це було пов'язано з відзначенням столітнього ювілею видання, що постало у Львові у 1811 р. На честь цієї події

впродовж 1911–1914 рр. було видано три томи історичних нарисів за редакцією В. Брюхнальського [391].

У другому томі вміщено огляди наукових додатків до «Gazety Lwowskiej» – часописів «Dodatek Miesięczny» (1872–1873) та «PNL» (1873–1910), які здійснив Юліуш Кляйнер [333]. Автор окреслив характер часопису «Dodatek Miesięczny», подав характеристику діяльності головного редактора А. Рудинського та проаналізував зміст видання. Більше уваги він приділив «PNL», звертаючи увагу на обставини його появи, сприйняття читацькою аудиторією і адміністрування. Зокрема, Ю. Кляйнер розділив історію «PNL» відповідно до діяльності його редакторів – В. Лозинського та А. Креховецького. Один із розділів було відведено формуванню програми діяльності видання та її подальшої еволюції. Найбільше уваги автор приділив питанням огляду репрезентованих на шпальтах часопису наук, з особливою увагою до історії, дослідження якої у різні часи займали половину і більше річних обсягів видання. Окрім історії, він подав огляди публікованих досліджень з літературознавства, мистецтва й археології, етнографії і мовознавства, природничих та суспільно-політичних наук, а також педагогіки і психології. Це дослідження також містило іменний показник.

Окрім дослідження Ю. Кляйнера, значною інформативністю були позначені опрацювання історії «Dodatku Tygodniowego» (1850–1862), (1867–1869) при «Gazecie Lwowskiej» [322] (Ф. Яворський), загальний огляд діяльності «Gazety Lwowskiej» у 1873–1911 рр. (Л. Фінкель [307], Б. Губринович [316], у яких розкривалися загальні засади редакційної політики видання.

Третій том ювілейного видання 1914 р. містив бібліографію змісту часописів «Dodatek Miesięczny» та «PNL» створену Ф. Крцеком [451]. Вона поділена на рубрики (дослідження, літературна хроніка) та має іменний і географічний показники.

До історіографічних пам'яток того часу віднесемо і ювілейний, виданий на пошану А. Креховецького збірник. Він з'явився з приводу

двадцятип'ятиліття діяльності головного редактора «Gazety Lwowskiej» і був наповнений літературними творами його друзів. Проте перша частина пам'ятки містить два нариси про літературні (Б. Губринович) та публіцистичні (А. Беньковський) здобутки самого А.Креховецького, що є особливо цінним для реконструкції його діяльності [283; 314].

Значний інформаційний пласт віднаходимо у тодішній науковій пресі. Багато ґрунтовних статей, присвячених дослідникам львівського історичного середовища, у першій третині ХХ ст. з'явилося на сторінках часописів «Kwartalnik Historyczny» (далі – «КН») та «Записки Наукового товариства імені Шевченка» (далі – «Записки НТШ»). Біографічні нариси публікувались, як правило, з нагоди ювілеїв, пам'ятних дат чи роковин смерті істориків і підсумовували їхній життєвий і творчий шлях, даючи першу узагальнену оцінку їхньої діяльності. Наприклад, Людвік Фінкель помістив тут нариси про Владислава Лозинського [309] і Людвіка Кубалю [308]. Не менш важливою є й опубліковані у цих виданнях наукова хроніка та критичні огляди.

У міжвоєнні роки польські дослідники почали вивчати історію діяльності локальних наукових осередків та осмислювати їхню роль і значення у загальному поступі польської науки у часи відсутності власної держави. Так, Л. Харевічова представила комплексне опрацювання історіографії Львова. Значну увагу вона приділила, зокрема, історіографічній спадщині 1860 – початку 1890-х рр. Дослідниця зосереджувалася як на наукових працях, створених на джерельній основі, так і на творах, що виникли «з ентузіазму для львівського минулого». При цьому вона ґрунтовно висвітлила творчість польських, українських, німецьких, вірменських дослідників, вчених єврейського та чеського походження [293]. Інформація, викладена на сторінках цієї праці, є важливою з огляду на докладність, спосіб викладу матеріалу та цінні авторські інтерпретації.

У контексті вивчення історії літератури до історії наукового часописання звертався Б. Надольський [367], характеризуючи «PNL» як видання, що «стояло осторонь усіх суспільних і літературних змагань, ніби був пристанищем, де

результати досліджень можна було відносно легко опублікувати у вигляді досліджень, статей, нарисів і матеріалів» [367, s. 460].

Публікації першого періоду відзначаються високою інформативністю та деякі з них позначені суб'єктивністю оцінок. Проте вони містять унікальні, ніде більше не повторювані відомості про функціонування часопису, його авторського та редакційного колективів.

Другий період в історіографії досліджуваної проблеми – час від закінчення Другої світової війни до кінця 80-х рр. XX ст. Саме тоді з'явилися перші синтетичні опрацювання минулого польської періодики, почали вивчатися регіональні спеціалізовані видання та поживався інтерес до наукового часописання як окремого історіографічного явища. Найперше доцільно відзначити появу у 60–80 рр. XX ст. узагальнювальних нарисів про минуле польської наукової періодики. Однією з перших праць такого типу стало дослідження Хелени Венцковської «Нарис наукового часописання в Польщі» [409]. Авторка запропонувала періодизацію польської наукової преси періоду бездержавності, прийнявши за демаркаційну лінію 1861 р. Саме у другому періоді, на її думку, почали стиратися регіональні відмінності і розпочалася спеціалізація видань. Це відповідало загальним європейським тенденціям, щоправда, з певними винятками, якими були загальнонаукові журнали типу «PNL», що містили матеріали з багатьох галузей знань. Назагал, як зауважувала Х. Венцковська, наукове часописання в Галичині остаточно сформувалося перед Першою світовою війною і було пов'язане з певними науковими осередками. Проте тут все ще виходили загальні періодичні видання, деякі з яких мали значну читацьку аудиторію [409, s. 110].

Наприкінці 60-х рр. XX ст. з'явилися перші студії, присвячені науковому часописанню в окремих регіонах Польщі. Таким, зокрема, було дослідження Є. Мислінського про наукову періодику галицького краю в добу автономії [366]. Учений визначив метою дати загальну характеристику усієї галицької наукової періодики доби автономії (кількість назв, періодичність, місце виходу,

характер видавців та редакційних колективів) з метою визначення впливу і ролі галицьких наукових часописів.

На відміну від Х. Венцковської, автор чітко не визначав чіткої нижньої хронологічної межі, окреслюючи її 1867–1873 рр. – часом появи перших наукових журналів у вже автономному краї. За верхню хронологічну межу брав 1914 р., коли більшість таких видань призупинили чи припинили діяльність. У межах цього періоду виокремлював три етапи розвитку наукового часописання: становлення, професіоналізація, спеціалізація.

Дослідження Єжи Мислінського містило авторську розробку теоретико-методологічних підходів до вивчення наукової преси. Зокрема, він запропонував критерії визначення наукового часопису – це, «найперше, періодичність. Другою рисою є однотайність (одноманітність) номерів, що демонструє їх внутрішній зв'язок. Третя риса – зміст, що робить часопис цікавим для певної групи читачів. Четверта риса – актуальність, що забезпечується публікуванням найновіших наукових відкриттів чи досягнень, але не тільки, адже не менш важливим (і актуальним) було публікувати огляди наукової літератури, відслідковувати події наукового життя. Останнім критерієм, що відрізняє наукові журнали від інших друкованих видань, є їхнє розповсюдження серед наукової спільноти меншими чи більшими накладками [366, с. 490]. Вельми інформативним був і систематизований автором статистичний матеріал про наукові видання у Галичині.

У своєму дослідженні Є. Мислінський приділив увагу «PNL» як часопису, що «відігравав значну роль як орган у якому, позбавлені окремих журналів представники, переважно гуманітарних наук, мали змогу розміщувати свої праці. З приводу припинення діяльності видання у 1919 р. автор писав, що “Przewodnik....” вичерпав себе, а більш точно – той тип журналу, який він репрезентував» [366, с. 478].

У другій половині 70-х рр. XX ст. було видано «Історію польської преси» в чотирьох томах за загальною редакцією Єжи Лоска. Кожен із томів охоплював певний період: 1661–1864 рр., 1864–1918 рр., 1918–1939 рр. та 1939–

1945 рр. [352]. Відповідно до бачення редактора, основним завданням видання було «з'ясування реального впливу поширення інформації про актуальні події на творення суспільних настроїв (а також на суспільні ідеї, пов'язані з реальністю тієї епохи), формування колективних поглядів, загальних реакцій соціуму в «особливих» історичних ситуаціях» [352, s. 5]. Щоправда, поява перших двох книг оприявила неузгодженості загальних завдань реальним результатам дослідження. Зокрема «Польська преса в 1864–1918 рр.» Зенона Кмеціка мала енциклопедичний характер і нагадувала анотовану бібліографію [335].

Другий історіографічний період позначений професіоналізацією студій над польською пресою і особливою увагою до наукових часописів. Попри те, що їхнє вивчення більшою мірою мало пресознавчий характер, саме у цей час формується розуміння наукових видань як невід'ємної складової загального інтелектуального розвитку епохи.

Наступний період бере початок у 1990-х рр. XX ст. і триває до сьогодні. Саме тоді розпочалися перші польсько-українські дослідження питань спільної історії, значне місце у яких займало минуле галицького краю, і почали з'являтися історіографічні дослідження різноманітних інституцій та вивчатися участь окремих персон у їхній діяльності.

Першим виявом польсько-української співпраці став дослідницько-видавничий проєкт «Львів: місто – суспільство – культура», започатковане у 1992 р. Його співорганізаторами були історики Львівського національного університету та Краківського педагогічного університету, що кожні два роки проводили конференційні зустрічі і публікували результати досліджень за певними тематичними спрямуваннями: «Люди Львова», «Органи влади, урядники, інституції», «Культура, освіта, наука, церква».

Ще одним спільним проєктом у вивченні минулого галицького краю стало ініційоване у 2002 р. Є. Матерніцьким (Жешівський університет) та Л. Зашкільняком (Львівський університет) дослідження львівського історіографічного середовища XIX–XX ст. Як відзначав Є. Матерніцький у

дослідницькій програмі «Багатокультурне історичне середовище Львова ХІХ–ХХ ст»: «завдання спільного польсько-українського проєкту полягало у розгляді львівської історіографії ХІХ й ХХ ст., виходячи з багатокультурності міста як «національного і релігійного плавильного котла»; враховуючи, з одного боку, непросте суспільно-політичне тло, на якому розгорталася його історія, а з іншого – характерну атмосферу «кресової» толерантності, що панувала у Львові [362].

Діяльність цієї дослідницької групи тривала до 2007 р. і вилилася у п'ять томів досліджень, до яких були залучені польські, українські, єврейські та німецькі дослідники минулого. Своєрідним підсумком виконаної роботи стало створення двох томів біографічних нарисів львівських істориків «Золота книга львівської історіографії ХІХ і ХХ ст.» («Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku» (Т. 1 – 2007 р., Т. 2 – 2014 р.) [414; 415].

Результати цього проєкту у багатьох моментах були засадничими для нашого дослідження, адже вони містять інформацію про історіографічний доробок, теоретико-методологічні погляди дослідників львівського середовища, їхню міжособистісну взаємодію, участь у формуванні наукових і культурно-освітніх осередків, наукових періодичних видань тощо. Суттєвий внесок в опрацювання питань формування львівського історичного середовища другої половини ХІХ – початку ХХ ст. та науково-презентаційних аспектів його діяльності зробили Павел Серженга, Віолетта Юльковська, Стефан Цяра, Маріоля Гошовська, Віталій Тельвак, Лідія Лазурко та ін.

І ще одним важливим у вивченні історії наукового часописання в Галичині окресленого періоду став спільний польсько-український проєкт «Краків-Львів: книги, часописи, бібліотеки ХІХ та ХХ століття». Історія діяльності цього наукового форуму також є дуже тривалою, адже він бере початок у 1996 р. Проєкт став платформою, на якій книгознавці, дослідники історії преси та бібліотечної справи апробовують результати наукових досліджень, обговорюють актуальні наукові питання минулого науки й культури Кракова і Львова.

Результатом цього проєкту стала поява двох знакових праць ініціаторів та активних його учасників – Єжи Яровецького та Альфреда Точека. У 2002 р. Є. Яровецький видав історико-пресознавче дослідження про львівські періодичні видання доби автономії, а у 2008 р. з'явилася розширена версія історії львівської періодики, що охоплювала час від 1772 до 1945 р. [320; 321] Дослідник запропонував перше узагальнювальне, синтетичне опрацювання історії польської преси Львова, класифікуючи її за напрямками та подаючи короткі відомості бібліографічного характеру стосовно пресодруків, з-поміж них – і наукових часописів.

У контексті нашого дослідження більш детально зупинимось на аналізі доробку у вивченні наукових часописів Галичини Альфреда Точека (1958–2020) – краківського історика, бібліотекознавця та пресознавця. Учений розпочав перші синтетичні студії над спільнотою львівських істориків у період галицької автономії. Зокрема, у третьому томі «Багатокультурного середовища Львова» було розміщено його дослідження з історії львівських наукових історичних часописів. У ньому автор розглянув львівські історичні журнали, запропонувавши власну класифікацію: професійні історичні, що фокусувалися на проблематиці минулого широкого спектру, спеціальноісторичні, що були презентаційними майданчиками для дослідників певного профілю та криптоісторичні – у яких історія складала лише частину змісту.

А у 2013 р. побачила світ його праця про мультикультурну спільноту львівських істориків у період галицької автономії, що стало першим синтетичним опрацювання цього питання [396]. А. Точек представив ґрунтовне дослідження історіографічного середовища, у якому присутні сюжети про діяльність українських істориків, функціонування їхніх об'єднань і наукових періодичних видань.

Об'єктом уваги науковця стали 329 дослідників старовини, що працювали у Львові впродовж 1860–1918 рр. та були заангажовані у діяльність різноманітних інституцій, ставали членами професійних і напівпрофесійних об'єднань, брали участь у презентації наукових досягнень у галузі історії та

різноманітних її субдисциплін. Автор провів велику кількість статистичних обрахунків для максимально об'єктивного змалювання «львівського історика».

Як показав А. Точек, «львівські історики відіграли значну роль у розвитку львівської преси, ініціюючи та демонструючи на її шпальтах свій науковий та популяризаційний доробок. Вони працювали у редакціях часописів і газет (часом одразу у кількох), часто головними редакторами. Найбільший внесок вони зробили у розвиток історичного часописання (професійного, спеціального та криптоісторичного), стаючи першопрохідцями у цьому процесі. Попри значні досягнення Кракова і Варшави, провідне місце у розвитку історичного часописання належало Львову» [396, s. 176].

Низку досліджень з історії польського часописання у Галичині, що також були дотичні до діяльності окреслених вище проєктів, опублікувала Л. Лазурко. У 2010 р. з'явилася її праця «Часопис «Kwartalnik Historyczny» і розвиток польської історіографії останньої чверті XIX — першої половини XX століття», у якій авторка на широкому тлі розвитку тогочасної історичної науки з'ясувала, як організовувалася та розвивалася діяльність першого польського фахового історичного журналу [429]. Відзначимо, що запропонована у цій праці модель вивчення історичного часописання як окремого історіографічного феномена лягла в основу нашої дисертації. У 2020 р. Л. Лазурко опублікувала узагальнювальне дослідження історії польського історичного часописання в Галичині XIX – початку XX ст., у якому звернула увагу і на такі криптоісторичні видання, як «PNL» [427]. Відзначимо, що об'єктом окремої уваги дослідниці були початковий період організації діяльності «PNL» [428].

На зламі XX–XXI ст. з'явилася також низка життєписів про львівських дослідників історії, видатних організаторів та популяризаторів науки. З-поміж них виокремимо монографічні студії, присвячені О. Бальцеру [369] та Ф. Равіті-Гавронському [337], котрі долучалися до діяльності «PNL» та дослідження життя і творчості В. Лозинського [379], що організовував видання.

В останні роки дослідницький інтерес поширився і на окремі аспекти участі представників львівського історичного середовища у науковому

видавничому процесі. До прикладу, у нарисі про співпрацю В. Лозинського з виданням «Gazeta Lwowska» акцентується на новаторських аспектах організації ним журналістсько-видавничої справи у другій половині XIX ст. [303].

У процесі роботи над дисертаційним дослідженням автор підготував низку розвідок, що стосувалися передісторії діяльності часопису «PNL», зокрема організації видання перших наукових додатків у 50-х рр. XIX ст. та аналізу їхнього змістового наповнення [436; 439]. Ми також зверталися до питань рецепції життя, творчої та організаційної діяльності другого редактора «PNL» А. Креховецького [437], наслідували питання співпраці з часописом представників краківської історичної школи [438].

У 90-х рр. XX ст. розпочався новий етап обсервування видання. На тлі загального зростання інтересу до історії наукового часописання, дослідження «Przewodnika Naukowego i Literackiego» набули системності й організованості. З'являлися нові напрями студій, зокрема, перші розвідки, присвячені окремим аспектам діяльності видання спершу у контексті львівського історіографічного середовища, загальної історії часописання, а згодом і як окремого феномена. Вивчення різних питань діяльності часопису – від передісторії його створення до специфіки історіографічного наповнення, почали заповнювати лакуни у його історії та оприявнили потребу комплексного дослідження діяльності «PNL» на тлі розвитку польської історіографії останньої третини XIX – першого двадцятиліття XX ст.

1.2. Характеристика джерельної бази

Специфіка джерельної бази дослідження зумовлюється його метою – вивченням історії діяльності, механізмів редакційної політики, тематичного наповнення та ідеологічного спрямування львівського часопису «PNL» впродовж 1873–1919 рр. До джерельної бази входять як опубліковані, так і архівні матеріали.

Беручи за основу класифікації методику системно-структурного аналізу, ми виокремлюємо три основні джерельні комплекси, що наповнюють історіографічне дослідження як конкретно-історичною, так і контекстуальною інформацією. Перший комплекс складають матеріали «конкретного тексту» – це публікації часопису «PNL». Другий комплекс – «великий текст», до складу якого входять різноманітні матеріали про історію діяльності (механізми та принципи функціонування, їхню еволюцію) видання. І третій комплекс, що наповнюється матеріалами «історико-культурного контексту», які розкривають особливості інтелектуального життя епохи у їх тісному взаємозв'язку з політичними, соціально-економічними та культурними подіями кінця XIX – початку XX ст. [426, с. 37-38].

До першого комплексу джерел відносимо матеріали науково-дослідницького характеру, уміщені на сторінках видання «PNL». Основний його масив – це дослідження, а також рецензії, полеміки, джерельні публікації та різноманітні інформаційні повідомлення й редакційні звернення. Також до цієї групи джерел зараховуємо матеріали інших видань, на шпальтах яких натрапляємо на відгуки на публікації «PNL».

Джерела другого комплексу представлені архівними матеріалами про діяльність редакції, а також даними з особових фондів очільників видання та представників його авторського кола. З-поміж них варто назвати неопубліковані та опубліковані матеріали особового походження учасників видавничого процесу (епістолярії, щоденники, мемуари), а також

історіографічні дослідження, у яких висвітлюється історія діяльності журналу (індекси, публікації, що з'являлися на відзначення його ювілеїв).

Третій комплекс джерел, що містить контекстуальну інформацію, дає змогу відтворити атмосферу епохи. На їх підставі більш повно розкриваються проблеми функціонування редакцій, адміністрування видання, сприйняття видання читацькою аудиторією (як фаховою, так і загальною). До цього комплексу зараховуємо: узагальнювальні історіографічні опрацювання; конкретно-наукові дослідження, зосереджені на певній події, проблемі чи постаті; бібліографічно-довідкові матеріали; джерела особового походження.

Основне місце в джерельній базі дослідження займають матеріали часопису «PNL». Вивчення їхнього змістового наповнення здійснено шляхом аналізу досліджень, історичних нарисів, рецензійних матеріалів та оглядів, джерельних публікацій, редакційних відозв. Аналіз наукових досліджень та рецензійних матеріалів дає можливість відслідкувати зміни, що відбувалися у польській історичній науці у Львові впродовж останньої чверті XIX – перших десятиліть XX ст. Найбільш показовими у цьому сенсі є перші півтора десятиліття діяльності часопису. Саме тоді він відігравав роль своєрідної трибуни для вираження досягнень представників львівської історико-дидактичної школи К. Ліске та низки польських дослідників першої величини (наприклад, Ю. Шуйського, А. Малецького, Т. Войцеховського, В. Кентжинського), допоки у 1887 р. не з'явився перший польський професійний часопис «КН». За матеріалами початкового періоду діяльності часопису «PNL» можна прослідкувати, як у польській історичній науці з'являється та починає домінувати позитивізм. Формат наукового журналу передбачав не тільки публікацію результатів досліджень, а й провадження полемік, що вказують нам на актуальні проблеми, які піднімали фахові дослідники минулого. Однією з найбільш дискутованих була тема, пов'язана із входженням в історичну науку позитивістичної методології та потреби критичного осягнення минулого. Останнє виразно поширювалося на історію Польщі XVIII ст. і пов'язаний з цим аналіз питань втрати держави. Відзначимо також певну регіональну

спеціалізацію цього львівського видання, що подавало інформацію про минуле з не вельми зауважуваних у тодішній історичній науці східних теренів Речі Посполитої. Отже, дослідження, полеміки та рецензії часопису дають значний масив інформації для вивчення специфіки його змістового наповнення, відслідковування методологічних трансформацій публікованих матеріалів, змін його ідеологічного наповнення.

Часопис мав свою специфіку, оскільки надавав сторінки для публікацій не лише наукового характеру, а й історичних нарисів, що займали місце на межі між наукою та літературними творами, до створення яких редакція залучала істориків-аматорів. Такий тип публікацій займає значну частину змісту видання, свідчить про важливість для тодішнього польського суспільства прикладних аспектів історії, а їх тематичний аналіз є показовим у визначенні домінантних проблем минулого.

Історія діяльності часопису доповнюється інформацією у вміщених на сторінках «Przewodnika Naukowego i Literackiego» та шпальтах «Gazety Lwowskiej» різноманітних редакційних зверненнях, анонсах та коментарях. Рубрики наукової хроніки, де публікувалися звіти про значущі події (наприклад, про зїзди польських істориків) та бібліографічні описи і огляди публікацій висвітлюють зміни, що відбувалися у історичній науці. Матеріали з бібліографічними відомостями про наповнення номерів часописів публікувалися у загальному зведеному змісті, що, залежно від комплектації, розташовувалися на початку або наприкінці тому.

Що стосується архівних документів видання, то вони зберігаються у Центральному Державному історичному архіві України м. Львів й інтегровані у фонд № 482 «Адміністрація газети «Gazeta Lwowska», м. Львів (1811–1939). Тут міститься листування з Галицьким Намісництвом з приводу різноманітних питань: призначення головних редакторів і передачі їм справ провадження часопису; укладання контрактів на його друк у приватних друкарнях; погодження розміру гонорарів, що призначалися за публікацію матеріалів; питання передплати видання та його фінансування; проєкти бюджету та

фінансові звіти; питання винайму редакційних і виробничих приміщень; листування з приводу особових справ працівників редакції, і, крім того, листування з окремими авторами часопису «PNL» у 70-х рр. XIX ст.

У особовому фонді ЦДІАЛ у Львові «Лозинський Владислав (1843–1913), історик культури й мистецтва, письменник, журналіст і публіцист» (Фонд № 135) відклалися деякі матеріали про наукову та творчу діяльність головного редактора видання Владислава Лозинського. Кореспонденція родини Лозинських та самого В. Лозинського 1858–1913 рр. відклалися у Бібліотеці Ягеллонській [10; 11; 12]. У Бібліотеці Оссолінеуму зберігається рукопис підготовлених до видання Ю. Калленбахом листів В. Лозинського різних років [14].

Джерельні відомості містять і публікації львівської преси, що з'являлися з приводу пам'ятних дат очільників видання В. Лозинського [323; 284; 356] та А. Креховецького [326]. Вельми інформативними у формуванні уявлень про останнього є його листування із сучасниками, частково опубліковане у контексті вивченні історії життя і діяльності Г. Сенкевича, з яким головний редактор близько приятелював упродовж багатьох років [442] та Ф. Равіти-Гавронського, котрий співпрацював із часописом і брав участь у діяльності неформальної організації «Kółko Mickiewiczowskie» [445].

Участь А. Креховецького у публічному житті краю відображена у матеріалах комітету зі спорудження пам'ятника Адамові Міцкевичу у Львові (1897–1904), що відклалися у Центральному державному історичному архіві України у м. Львів (Фонд N 58) [1].

У 1908 р. А. Креховецький відзначав ювілей діяльності на посаді головного редактора «Gazety Lwowskiej». Вшанування вилилося у створення літературного збірника на його честь, у якому опублікували свої нариси знані тогочасні письменники. Водночас у першій частині збірки публікувалися два нариси творчо-біографічного характеру: А. Беньковський окреслив публіцистичну складову діяльності ювіляра, а Б. Губринович зосередився на характеристиці його літературної праці [277]. Вивчення цих нарисів формує

загальне уявлення про те, чим жив, якими ідеями надихався Адам Креховецький – активний учасник і дієвий творець суспільно-інформативного простору у Східній Галичині зламу XIX–XX ст.

Значне місце у джерельній базі дослідження займають енциклопедичні та довідкові видання. Одним з найважливіших є «Polski Słownik Biograficzny», багатотомний проєкт, заснований на поч. 30-х рр. XX ст. Перші чотири томи було видано впродовж 1935–1938 рр., і після війни відновлено аж у 1958 р. Від початку над роботою до проєкту було залучено А. Кнота – багатолітнього архівіста Львівського університету [454]. Не менш важливим є й спеціалізований «Słownik Historyków Polskich» (1994), що містить інформацію про понад півтори тисячі імен польських дослідників старовини, просвітників, популяризаторів історичної науки, історіософів та публіцистів з детальним аналізом їхньої творчості [457] та низка інших довідкових видань [455; 456; 458; 459; 460].

Значне інформаційне навантаження мають вступні статті, що ними супроводжувалися видання часописних індексів. Так, у 1894 р. двадцята річниця діяльності «Przewodnika Naukowego i Literackiego» (25-ліття з урахуванням «Dodatku Miesięcznego do Gazety Lwowskiej») була відзначена покажчиком змісту, створеним майбутнім мовознавцем, фольклористом та літературознавцем Францішком Крцеком. Згодом, на честь святкування століття Gazety Lwowskiej він продовжить цей покажчик до 1910 р. [451].

Атмосфера епохи представлена у третьому комплексі джерел – в узагальнювальних опрацюваннях. Так, загальні тенденції розвитку польської історичної науки у галицькому краї окреслено у нарисі А. Ф. Грабського та М. Г. Серейського [310]. На питаннях організації польської науки у розділеній Польщі (зокрема, й у Галичині) зосереджувався С. Бжозовський [291].

Однією з прикметних праць польської історіографії 60-х рр. XX ст. стало дослідження Г. Барича, присвячене інтелектуальному життю Галичини у XIX ст. Це була збірка нарисів про дослідників (в основному істориків), мемуаристів, письменників, з-поміж яких виокремлюються біографії

К. Шайнохи та Л. Кубалі, В. Кентжинського та Т. Войцеховського [441]. Прикметною рисою праці є змалювання широких контекстів соціально-економічного та політичного характеру і демонстрація їхнього впливу на культурне життя краю. Що стосується самих біографій, то вони створювалися з використанням значної джерельної бази – якнайбільше архіву Львівського університету. За деякими позиціями, наприклад, у реконструкції життєпису Л. Кубалі, здобутки Г. Барича досі залишаються найбільш інформативним джерелом. Такий синтетичний підхід, що полягав у комбінації конкретних фактів біографії та загальних контекстів інтелектуального життя краю, дав можливість Г. Баричу стати першим з-поміж науковців, хто намагався досягти цілісності цього феномена.

Також загальні контексти проступають у дослідженнях, що з'являлися з нагоди відзначення певних ювілеїв. Святкування з нагоди столітнього ювілею «Gazety Lwowskiej» вилилося у створення тритомної історіографічної пам'ятки, у якій особлива увага зосереджувалася на історії створення та функціонування різноманітних її додатків [391]. Прикметно, що до написання окремих розділів цих праць залучалися співпрацівники редакції чи, навіть, автори, що публікувалися у її додатках та тісно співпрацювали (і приятелювали) з редакторами. Саме тому надана інформація, особливо коли йшлося про останню третину XIX – початок XX ст., має також мемуарний характер.

У джерелах особового походження також віднаходимо багато специфічних відомостей про загальне тло епохи, інтелектуальну атмосферу того часу та міжособистісні взаємини. З-поміж джерел мемуарного характеру вирізняються спогади Казимира Хлендовського – фахового юриста, що досліджував історію культури і реалізовувався на ниві письменницької діяльності. У силу професійних обов'язків (впродовж 1881–1900 рр. був чиновником, головою відділу і навіть міністром віденського Міністерства у справах Галичини) був заангажований у суспільно-політичне та культурне життя краю. І це матеріалізувалося у низці таких нарисів, як «Фотографічний альбом» (1870–1872), що містив сатиричні замальовки сучасних автору

галицьких політиків [443]. К. Хлендовський залишив по собі й спогади з історії Галичини. У першому томі зафіксовано період від 1843 до 1880 р. Особлива цінність цих спогадів визначається наявністю інформації про інтелектуальне середовище галицького краю, з прискіпливою увагою до грона університетських професорів. Оскільки К. Хлендовський, випускник празького університету, був активним популяризатором позитивістичних ідей, однією з ключових фігур його спогадів став К. Ліске та його найближче оточення [444].

Відзначимо також спогади Станіслава Василевського (1885–1953) – польського журналіста і публіциста українського походження, котрий у 1905–1910 рр. працював в Оссолінеумі та співпрацював з низкою львівських газет [447]. Був автором низки біографічних нарисів «Львів» (1931), «Під куполом львівського Оссолінеуму» (1958), «Сорок років удачі» (1959). Його «Незарахований стаж» (1932) містить замальовки, часом фантазмагорично-сатиричні, про людей свого часу.

Неабиякий інформаційний потенціал мають видані Е. Коко спогади і листування Ф. Равіти-Гавронського, що переїхав до Львова на початку 90-х рр. XIX ст. і залишався тут до початку Першої світової війни. Його «Люди і часи мого віку. Спогади, випадки, нотатки» [445] і «У колі рідних, друзів та знайомих» [446] містять інформацію про соціально-політичне життя краю, особливості суспільних уявлень, побутові нюанси. Але якнайбільше йому йшлося про інтелектуальне середовище, у яке він занурився і невід’ємною частиною якого став, інтеграцію в різноманітні організації, співпрацю з виданнями, де друкувалися його публіцистичні нариси та історичні розвідки.

Сказане вище дає підставу характеризувати джерельну базу нашого дослідження як таку, що є видово різноманітною та максимально охоплює предмет дослідження. Назагал вона достатньо репрезентативна для досягнення мети дослідження та розв’язання поставлених у ньому завдань. Джерельні матеріали уможливають усебічне дослідження історії постання та діяльності часопису «PNL» в Галичині останньої третини XIX – перших двох десятиліть XX ст.

1.3. Методологічні засади дослідження

Особливості методологічного підходу, використаного як основний інструментарій у цьому дослідженні, зумовлені епістемологічними проблемами та специфікою предмета вивчення й окресленням наукового дослідницького поля. Головною метою дослідження є представлення наукового часописання як певного історіографічного феномена. Для цього нами простежено впливи численних факторів (професійних, політико-ідеологічних, соціально-економічних, культурологічних), під дією яких формується образ видання. Для реалізації цього використали соціокогнітивний підхід в осягненні проблематики історіографічного характеру, відповідно до якого чинники впливу розділяються на внутрішні (інтерналістські) та зовнішні (екстерналістські) [432, с. 72-75, с. 86-88]. Перші охоплюють історію ідей (концепції), другі – соціальні фактори (контексти). У застосуванні до історії становлення і розвитку наукової періодики, коли у фокус уваги дослідника потрапляють механізми формування редакційної політики й змістове наповнення видання, відслідковування інтерналістських та екстерналістських факторів, дають підставу розглядати його окремим історіографічним феноменом.

Інтерналізм та екстерналізм, як зауважує Т. Попова, «при усій своїй опозиційності, мають спільну рису: і там і тут соціокультурний контекст є зовнішнім у стосунку до логіки розвитку пізнання» [431, с. 27]. Ураховуючи вищесказане, вважаємо, що для реалізації мети нашого дослідження найбільш доцільно використовувати теоретичну модель нової культурно-інтелектуальної історії. Культурологічний поворот (у межах соціокультурного підходу) зумовив потребу розкриття культурних механізмів соціальної взаємодії у процесі формування історичного знання. Це «фактично зумовило процес формування нового історичного мислення у просторі нової історичної культури, стержнем якої стала орієнтація на синтез соціальної та культурної історії, макро- і мікроаналізу, пояснення і розуміння, на адекватне відтворення діалектичної

взаємодії об'єктивних і суб'єктивних компонентів діяльності історичних акторів» [431, с. 82-83].

Історія інтелектуальної культури описує різноманітні процеси «руху ідей», а отже, одним із її предметів є вивчення форм, засобів та інститутів інтелектуальної комунікації. «Пріоритетним напрямом вивчення інтелектуальної культури є аналіз видів, типів і способів інтелектуальної комунікації, конкретних механізмів поширення ідей у соціокультурному і часовому діапазоні, процесів поширення ідей у вигляді знань, думок, різного роду інформації в багатшаровому просторі культури» [431, с. 180]. «Відкриття» проблеми вивчення наукових комунікацій відбулося у ХХ ст. у контексті інформаційної революції і поширилося на вивчення академічних спільнот попередніх епох як суб'єктів отримання, збереження та поширення наукових знань. Як можемо пересвідчитися, комунікація почала розумітися не просто як невід'ємна складова процесу пізнання, а як фактор, що визначає його. Інфраструктурно наукова комунікація впродовж XVII–XIX ст. еволюціонувала від листів як засобів спілкування та обміну ідеями і результатами досліджень до журналів як засобу публічної взаємодії.

Найбільш відповідною для виконання завдань такого типу дослідження є теоретична модель нової культурно-інтелектуальної історії, якій властиві: а) максимально розширений дослідницький простір; б) інтенсифікація міждисциплінарної взаємодії; в) максимальний методологічний плюралізм; г) толерування конкуруючих парадигм; д) проблемно-орієнтований підхід до аналізу всіх інтелектуальних процесів минулого в їх конкретно-історичному соціокультурному контексті [431, с. 220]. При цьому «соціальний контекст інтелектуальної діяльності розглядається як культурно-історична ситуація, що визначає не тільки умови, але й виклики та проблеми, які вимагають розв'язання, а сама культурно-інтелектуальна історія, по суті, перетворюється на вивчення інтелектуальної культури, що долає дисциплінарні межі і виступає у формі особливого способу розуміння минулого» [431, с. 220].

Реляція між історією ідей та соціальними умовами інтелектуальної діяльності становить основу інтелектуальної історії. Адже без урахування соціокультурних контекстів становлення і розвитку історичної думки неможливо здійснити її інтерпретації. У стосунку до історіографічного дослідження методологічний інструментарій інтелектуальної історії є тим засобом, що забезпечує врахування взаємовпливу ідей та конкретного історичного середовища їхнього існування; інструментарієм, який дає змогу з'ясувати, як впливають соціально-економічні, політичні, культурні та релігійні процеси на появу ідей, їх розповсюдження та трансформації. Оскільки спеціалізована преса (наукові часописи) у досліджуваній період стала основним ретранслятором результатів дослідницької діяльності, де у концентрований спосіб представлялися інтелектуальні здобутки, на шпальтах яких розгорталися наукові дискусії, то видається виправданим застосування щодо їх вивчення, окрім пресознавчих та історіографічних методів, також інструментарію нової культурно інтелектуальної історії. Це уможливорює відкрити нові дослідницькі аспекти у вивченні наукового журналу: від ідеї його створення, формування і модифікації образу у читацькій аудиторії до відслідковування трансформації ідей, задекларованих на його сторінках, та їхнього впливу на тогочасну науку.

Реалізація таких завдань також можлива завдяки акцептованим інтелектуальною історією принципам методологічного плюралізму та міждисциплінарності. Це значно розширює спектр застосовуваних у дослідженні теоретичних напрацювань та методологічних прийомів як гуманітарних, так і соціальних наук. Ба більше, значно розширюється категоріальний апарат, що, окрім історичних, об'єднує поняття і терміни з галузей від історії філософії та культурології до соціології і політології, від історії літератури до психології. Водночас такий підхід значно розширює джерельну базу дослідження, адже актуалізуються різноманітні питання: від вироблення редакційної політики до визначення дослідницько-тематичних пріоритетів. Останнє передбачає трактування тексту видання як окремого

феномена, вивчення якого створює додаткові можливості у формуванні образу тогочасної історичної науки.

Важливим є також питання ландшафту (дослідницького поля) історичної науки, у якому основне місце займає питання наукової комунікації, зокрема встановлення взаємозв'язку артикульованих на шпальтах видання ідей (проведення дискусій), з одного боку, поступом самої науки, а з іншого – їх впливом на саме видання (наприклад, його акцептація / ігнорування професійним середовищем та зацікавленими читачами). У цьому взаємозв'язку прослідковуємо дві основні лінії – стимулювання дослідницьких пошуків та трансформація наукових концепцій.

Однією зі стратегій нової культурно-інтелектуальної історії є застосування персоналістичного підходу у вивченні історіографічної реальності, що передбачає обсервування процесу її творення певними особами. У випадку історії наукового часописання йдеться про діяльність найперше редакторів видань і функціонування редакційних колегій. Найбільший інтерес, особливо у випадку вивчення історії тривалих видавничих проєктів, викликає персону головного редактора, адже саме його діяльність часто була визначальною у формуванні образу пресодруку. Забезпечення реалізації цих завдань можливе через застосування біографічного підходу як пріоритетного у вивченні ролі особистісного начала в історії як думки, так і наукової інфраструктури та комунікації. А тому, прагнучи знайти особливості та відслідкувати закономірності у видавничій політиці, важливо виявити вплив світоглядних установок очільників редакцій на визначення завдань, ідеологічне спрямування видань, залучення авторів, що, врешті, визначають специфіку їхнього змістового наповнення. Врешті врахування цих факторів уможливорює відтворення механізмів творчого верстату видання.

Важливе значення у вивченні цього має застосування інтенсивного мікроаналізу, що посідає чільне місце в новій інтелектуальній історії. Цей прийом застосовується як у вивченні конкретного тексту, так і в осягненні певної ситуації, дослідженні особистості чи взаємодії у певному

інтелектуальному середовищі. Такі завдання реалізуються й мікроісторіографією, проте на відміну від неї, нова інтелектуальна історія звертає увагу на дослідників «другого плану», чия творчість не була визначальною у розвитку історичної науки, проте активність (наприклад, організаційна чи дидактична) мала неабияке значення у формуванні історіографічного ландшафту.

Значну увагу нова інтелектуальна історія приділяє проблемі вивчення інтелектуальних традицій. Це поняття багатоаспектне, адже наявність традиції є умовою інтелектуальної діяльності та її результатом, а також засобом збереження інтелектуальних досягнень. Водночас традиція не поширюється єдино на збереження та тривання ідей, що забезпечує неперервність інтелектуальної діяльності. Традиція поширюється і на процес сприйняття та відтворення ідей, їхнього добору, трансформацій, заперечення та відродження. У цьому контексті часопис «PNL», що тривалий час видавався у Львові, розглядаємо у множинній площині традиційності. З одного боку, у розгортанні у власній внутрішній історії «PNL» був результатом еволюції низки інформаційно-наукових додатків до «Gazety Lwowskiej». З іншого – у часописі, що видавався впродовж 1873–1919 рр., виробилися власні інтелектуальні традиції. А у більш масштабних контекстах це видання розглядаємо невід’ємною складовою інтелектуального руху у Східній Галичині другої половини XIX – початку XX ст. «Тут дослідницький інтерес поширюється як на загальні умови виникнення, існування, збереження і трансляції ідеї діяльності наукового історичного часопису, так і на тих індивідів та інститути, які ці функції виконували. Мова йде про тих інтелектуалів та інтелектуальні спільноти, які виступали як творці, хранителі, інтерпретатори та транслятори традиції наукового історіописання у вигляді періодичного видання... У літературознавчому виданні “Dziennik Literacki” зійшлися у співпраці останній редактор “Biblioteki Ossolińskich” А. Бельовський та майбутній творець “Przewodnika Naukowego i Literackiego” В. Лозинський» [449, с. 58].

Тема вироблення традицій наукового часописання тісно переплітається з проблемою ролі особистості у цьому процесі, тобто ролі головного редактора у формуванні «обличчя» видання. У «PNL» розглядаємо діяльність двох редакторів: В. Лозинського – автора концепції, того, хто заклав основні традиції видання, та А. Креховецького, котрий тривалий час зберігав ці традиції. Водночас не можемо не згадати і про роль ідейного натхненника створення такого типу видання – багатолітнього галицького Намісника Агенора Голуховського.

Значна увага приділяється впливу позанаукових чинників на процес провадження наукового часописання, зокрема на діяльність редакторів та еволюцію самих видань. Чи не найбільший вплив на провадження видання чинили політичні фактори. Так, перетворення імперії Габсбургів на дуалістичну монархію запустило механізм реформ на периферії, що в Галичині виявилось у реформуванні освіти та розгортанні колонізаційних процесів. Зміни у чиновницькій кар'єрі Агенора Голуховського безпосередньо впливали на видання інформаційно-наукових додатків до «Gazety Lwowskiej». Відхід від редакторської діяльності В. Лозинського (1883) відобразився на редакційній політиці «PNL», до праці над яким все частіше запрошували аматорів історичних студій. Важко переоцінити значення й таких «чорних лебедів», як збройні конфронтації. Через невдачі Січневого повстання 1863 р. саме у Галичині сконцентрувалась значна кількість представників польської інтелектуальної еліти. Перша світова війна зруйнувала наукову інфраструктуру, комунікацію та вельми негативно вплинула на кадровий потенціал Львова, в результаті чого практично зупинився видавничий процес.

Тема наукової комунікації не обмежується представленням на шпальтах журналу актуальної інформації та провадженням дискусій. Одним із її аспектів є вивчення впливу видання на зацікавленого читача через аналіз того, як воно сприймалося. Ці питання входять до предмета вивчення одного з напрямів сучасної історіографії, якою є історія читання [422]. Для історії часописання вельми інформативними, але не єдиними, є дані про тривалість видання,

динаміку його накладів та способи поширення. Велике значення мають рефлексії сучасників: як читачів (у листуванні з редакцією), так і його перших дослідників. У випадку «PNL» показовою є інформація Ю. Кляйнера, що вивчав історію пресодруку та характеризував діяльність В. Лозинського, а також Л. Фінкеля, котрий представляв загальний огляд історії «Gazety Lwowskiej» на схилі XIX ст. Не менше значення мають і спогади та листування авторів «PNL», у яких зафіксовано враження про видання, чи його оцінки – К. Хлендовського, Г. Сенкевича, Ф. Равіти-Гавронського та ін. [442; 445; 444].

Значна увага сучасної інтелектуальної історії зосереджується і на питаннях «чистої» історії ідей – як вони трактувалися у виданні, як транслювалися та поширювалися в інтелектуальному просторі. Особлива увага звертається на проблему сприйняття й утримання ідей та ідейних комплексів масовою свідомістю. Також вивчається рух ідей новаторського, наукового характеру у фаховому середовищі, особливо коли йдеться про певні переломні моменти періоди. Часопис «PNL» через специфіку свого змістового наповнення – присутність передової наукової продукції та історико-літературних творів – впливав на аудиторії різного інтелектуального рівня та фахової підготовки. «PNL» був часописом «відкритого типу», тобто таким, що «спрямовувався на популяризацію історичних знань та реалізацію соціальної функції історії...від початку розглядалися як засоби масового поширення уявлень про історію» [449, с. 60].

Значне методологічне навантаження у дослідженні має термінологічний апарат, застосування якого забезпечує систематизацію емпіричного історіографічного матеріалу. Терміном «науковий часопис» позначаємо періодичне видання, наповнене матеріалами наукового характеру – дослідженнями, рецензіями, джерельними матеріалами. Відштовхуючись від запропонованої А. Точеком класифікації наукових часописів (криптоісторичні, спеціально-історичні та універсальні видання), «PNL» розглядаємо як видання криптоісторичного характеру, у якому частина змісту присвячена питанням минулого [393, с. 175].

Розмежовуючи поняття «професійний історик», «історик-аматор», «напівпрофесійний історик», звернемося до дефініцій Є. Матерніцького та А. Точка. Згідно з визначенням Є. Матерніцького, професійний історик «це той, хто, незалежно від професії, якою займається, проводить історичні дослідження (чи займається іншими видами історичної роботи) відповідно до вимог науки. Іншими словами, професіонал — це той, хто знає таємниці професії, хоча не завжди пов'язаний з нею на повній зайнятості» [361, s. 61]. Під поняттям «історик-аматор», вслід за А. Точком, ми розуміємо особу, що «здійснює дослідження у галузі історії, проте не має фахової історичної освіти, не послуговується у достатній мірі історичним науковим інструментарієм, а її опрацювання не мають наукового характеру» [394, s. 306]. З цим поняттям тісно пов'язане поняття «історик-напівпрофесіонал». За Є. Матерніцьким «напівпрофесійні історики є, у своїх творчих починаннях, передовими аматорами. Вони опанували елементи наукового верстату [...], але не оволоділи ним в достатній мірі, щоби перейти до групи професіоналів» [361, s. 65]. Відтак непрофесійний (напівпрофесійний) історик – це дослідник без спеціальної (чи систематичної) історичної освіти, праці якого мають науково-популярний чи популяризаційний характер.

Поняття «наукова комунікація» розуміємо як інтелектуальну взаємодію, і науковців, й інших учасників наукового процесу. Наукова комунікація є основним механізмом функціонування і поступу науки, а також важливим механізмом її зв'язків з суспільством. У персональному вимірі вона виступає умовою формування особистості науковця та засобом стимулювання дослідницької активності. У контексті нашого дослідження важливе розуміння того, що наукова комунікація – це також ознайомлення не спеціалістів з новими ідеями та знаннями, під час якого відбувається популяризація науки. А отже, схилиємося до широкого визначення поняття наукової комунікації, як «дії всіх на всіх» (К. Шеннон, В. Вівер).

З цим тісно пов'язане поняття «історичне середовище», яке, погоджуючись з Є. Матерніцьким, розуміємо як об'єднання дослідників

минулого (фахові історики й аматори), пов'язаних спільними умовами праці та проживання в одній місцевості, які тісно взаємодіяли між собою.

Важливим у нашому дослідженні є визначення понять «історіографічний факт» та «історіографічний образ». Історіографічний факт, услід за Я. Калакурою, розглядаємо як «певний первинний елемент, з якого формується історіографічне знання.... У історіографічному факті концентрується зазвичай нове знання, нове розуміння або трактування подій, джерельних свідчень, нові явища в історіографічному процесі» [424, с. 92].

«Історіографічні образи, за С. Посоховим, формують різні версії минулого, що зустрічаються в науковій літературі, є образами минулого, що тісно пов'язані з колективними уявленнями певної епохи, з нормами науковості, особливостями особистості автора і навіть його швидкоплинними переживаннями.... Тексти, зосібна, наукові, насичені безкінечною кількістю образів» [433].

Обґрунтована концептуальна модель дослідження та обраний методологічний інструментарій, а також узагальнена історіографічна література й залучений джерельний матеріал уможливають досягнення сформульованої у роботі мети та виконання поставлених завдань.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВЛЕННЯ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЧАСОПИСУ «PRZEWODNIK NAUKOWY I LITERACKI»

2.1. Наукові додатки до «Gazety Lwowskiej» як передісторія видання

Важливий етап становлення польського наукового історіописання відображено на шпальтах львівських наукових видань, що не мали професійного історичного спрямування, проте частина їхнього змісту присвячувалася питанням минулого. Таким був, зокрема додаток до «Gazety Lwowskiej» часопис «PNL», що видавався впродовж 1873–1919 рр., проте мав тривалу передісторію. Його появи передувало видання «Dodatku Tygodniowego do/pry Gazecie Lwowskiej» та «Dodatku Miesięcznego, do Gazety lwowskiej, poświęcony historii, statystyce i ekonomii krajowej», що відображали інтелектуальний поступ Галичини.

Починаючи з 1850 р. (доавтономічної ери) і аж до 1919 р. наукові додатки до газети з різною періодичністю і незначними паузами знайомили читачів (спершу переважно в Галичині, але згодом і за межами провінції) з науковими здобутками та літературними новинками. Сприяли цьому дві речі – зацікавленість ініціаторів видань та можливість залучати на їх утримання державні дотації. Останнє було основним чинником тривалості їхньої діяльності у не вельми сприятливих обставинах, зосібна на початковому етапі діяльності.

Поява такого типу видань, чиї автори позиціонували їх як наукові, стала результатом змін, що охопили Австрійську імперію у другій половині XIX ст. Королівство Галичини та Володимирії – остання з придбаних Габсбургами провінцій, розпочала рух до модернізації: активізувалися демографічні процеси, розширювалися повноваження місцевої адміністрації (особливо у післяконституційний період), зростала приватна ініціатива, «з нуля» до

переробки розвинулася абсолютно нова нафтогазова галузь. Таке ускладнення суспільного, економічного, політичного життя краю стимулювало потребу його вивчення й осмислення. Одним з найкращих інструментів для цього, в дусі часу, вважалася молода і вельми точна / практична дисципліна – статистика. Ще одним напрямом вивчення життя було краєзнавство, що тоді переживало активний період розвитку, охоплюючи широкий тематичний окрес від історії до географії.

У Галичині історія такого типу видань сягала ще кінця 20-х рр. XIX ст., коли Ф. Сярчинський підготував перший том часопису «Biblioteka Ossolińskich», видаваного при Оссолінеумі. На початку 50-х рр. XIX ст. у Львові з'явилося перше урядове видання подібного типу, але значно меншого формату – «Dodatek Tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej». У ньому комбінувалися матеріали інформативного характеру (статистично-економічні описи) з нарисами про минуле галицького краю, публікаціями історичних документів та розважальним контентом у вигляді заміток про закордонні події, а також фейлетонів. Окреме місце у виданні займав розділ, присвячений літературі, що містив і наукові опрацювання та бібліографічні відомості про галицьких письменників [322]. «Dodatek Tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej» видавався до 1862 р., а згодом, після перерви, – ще два роки під майже такою ж назвою – «Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej», мав обсяг 4 сторінки та коштував передплатникам 4 злр. на рік.

Створення і діяльність цього додатка цілком пов'язана з ініціативами графа Агенора Ґолуховського – багатолітнього галицького намісника. Він тричі, з різними перервами, обіймав цю посаду і увійшов у історію як модернізатор галицького краю. Вельми радикальними були його освітні реформи, спрямовані на подолання германізації провінції. Відзначився він також суперечливими спробами розв'язання «русинського питання» шляхом переведення з кириличної абетки на латину [331].

Визнання заслуг А. Ґолуховського у провадженні цього додатка до газети зустрічаємо на титулі восьмого номера видання. Оформлено текст у вигляді

редакційного звернення до «його ясновельможності... на пам'ять і з вдячністю про доброту і турботу». Оскільки це видання було дітищем А. Голуховського, то і фази його розвитку відповідали фазам кар'єри намісника. Як зазначалося, намісник «виборів у Відні право на його існування та доцільність у польському суспільстві.... для нього ламав підозри і упередженість центральної влади та докладав зусилля, щоби подолати публічну нехоть та байдужість» [322, s. 2].

Головним редактором видання до 1862 р. був Матеуш Шренява-Сартині (1796–1884) – журналіст та учасник Листопадового повстання [292]. Його імені не видно під публікаціями у додатка, проте завдяки К. Естрайхеру дізнаємося, що «статті, виконані на замовлення уряду, практично всі належали М. Сартині, надаючи майбутньому статистику, економісту й історику багато дат і деталей, яких ніде більше знайти не можна би було» [61]. Відтак головний редактор виконував у часописі те, що було основною метою А. Голуховського: формував на підставі урядових статистичних даних загальне уявлення про соціальні та економічні стосунки в Галичині, торував дорогу політиці влади краю і популяризував її серед місцевої спільноти. Ці статті становили інформаційну основу часопису, охоплюючи значну частку змістового наповнення.

Фактично «Dodatek....» став відображенням прагнень намісника до змін у провінції. Позбавлений романтично-літературного флеру, часопис відображав поточний момент, потреби і завдання часу так, як їх бачив А. Голуховський. У додатку подавалася наукова статистично обґрунтована програма розвитку (культурного, економічного, господарського) галицького краю, впроваджувана намісником, що, безумовно, перетворило його на одне із важливих джерел для осягнення управлінсько-реформаторської діяльності А. Голуховського. Часопис, як можна судити з назви, що не мала якоїсь тематичної прив'язки до його змісту, був позбавлений всякої індивідуальності, залежав від газети і сприймався як урядовий. Щомісячний друк диктував власну логіку підбору матеріалу, який мав бути більш загальним, зорієнтованим на ширше читацьке коло. Це давало можливість головному редакторові видання М. Сартині доволі вільно наповнювати його зміст науково-інформаційними матеріалами.

Як і багато дослідників історії галицької наукової преси, Ф. Яворський відзначав певну байдужість галицького суспільства до такої літератури. Це підсилювалося загальною недовірою до урядових видань: «Вплив на уми сьогодні є більшим, аніж у часи, коли ще вологі від друку виходили аркуші додатка до “Gazety...” і разом з нею лежали нечитані на столах галицьких можновладців. «Gazeta Lwowska» не відзначалася суспільною довірою та великою кількістю читачів, а якщо до неї і заглядали як до джерела урядових відомостей, то науково-статистичний додаток, обтяжений цифрами, не атракційний, був ще менш популярним, приречений стати макулатурою» [322, s. 2]. А тому вплив «Dodatku...» на сучасні йому покоління був мінімальним, як і вага в очах тогочасного суспільства. Саме на цьому акцентували його перші дослідники, підкреслюючи більше значення «Dodatku....» для історії, аніж для сьогодення. І у цьому немає нічого дивного, адже, як зауважував ще Кароль Естрейхер: «часописи не є доступними для усіх – бо у них немає розважальних оповідань чи белетристики» [305, s. 428].

Специфіку цього видання К. Естрейхер розкривав у огляді галицької журналістики: «Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej» є єдиним у своєму роді польським часописом – тобто суто статистичним, а водночас наповненим давніми документами..... Нагромадження цифр, порівняльні таблиці і списки є науковим матеріалом для науковців, тому це видання має тільки наукові перспективи і значення» [305, s. 428].

Видання першого наукового додатка до «Gazety Lwowskiej» розпочалося у грудні 1850 р., через кілька тижнів після призначення А. Голуховського намісником у Галичині. Ще у листопаді у газеті було анонсовано «Dodatek nadzwyczajny do numeru 265», що на двох сторінках (пів аркуша) мав подавати інформацію наукового характеру про життя у провінції. У 278 номері уточнювалося: «У новому році “Gazeta Lwowska” буде виходити з додатками “Dziennikiem Urzędowym” і “Doniesieniami Prywatnymi”, а ще з особливим суботнім «Dodatkem Tygodniowym», присвяченим вільному обговоренню справ краю, наукових досліджень, мистецтва, промисловості та літературних

новинок. У ньому ми будемо більш детально, аніж це можна зробити у “Gazecie...”, розповідати про історичні події та пояснювати наші програми і плани. Створюючи цей додаток, редакція прагне об’єднати розпорошені інтелектуальні сили краю, що даремно витрачаються, не маючи органу, де могли би оголошувати свої думки та ідеї перед людьми. А як досі редакція була неупереджена і відособлена від різноманітних угруповань, то й надалі її стараннями буде залишатися у цьому новому “Dodatku...” безсторонньою, щоби стати голосом громадськості, що прагне взаємного ознайомлення зі справами краю і поступом науки, або хоча б більш приємного проведення часу» [74].

Попри запровадження додаткового видання вартість передплати газети не змінювалася, що подавалося як спроба підтримки інтелектуальної праці, прагнення до збільшення ваги публіцистики, а також до об’єднання розпорошених сил і «наближення моменту, коли б ми могли видавати власний окремий часопис – літературний, присвячений краснописьменству, такому, що представляв би талановиті твори» [74]. Це була вельми розмита і надто широка програма, у якій, як бачимо, декларувалося прагнення охопити усі сфери культурно-інтелектуального життя краю і реалізувати їх, як іронічно зауважено, – «на половині друкованого аркуша щотижня» [322, s. 4]. Це було аж надто оптимістично, особливо з огляду на те, що усе ґрунтувалося лише на ідеях А. Голуховського й ентузіазмі співробітників редакції. Тому тільки у перших номерах було кілька повідомлень «з-за кордону» та белетристичних нарисів, а вже незабаром вони зникли, і видання публікувало лише сухі наукові відомості.

У 1851 р. додаток виходив регулярно щосуботи впродовж року у задекларованому обсязі як «Dodatek nr.1», а цілий річник отримав титул «Dodatek Tygodniowy z roku 1850 i 1851», охопивши номери поточного року і чотири грудневі випуски за 1850 р. Упродовж 1851–1862 рр. було видано 12 томів видання, що в середньому мали обсяг 200–250 сторінок та містили різноманітні додатки у вигляді статистичних таблиць і карт.

22 серпня 1859 р. А. Голуховський був призначений міністром внутрішніх справ. На міністерській посаді він залишався недовго – до 26 лютого 1861 р. та запам'ятався передовсім як автор так званого Жовтневого диплома. Це був план докорінної зміни внутрішнього устрою монархії – її фактичної федералізації. Щоправда, цей план так і не набув чинності, а на зміну йому прийшов Лютневий патент Антонія Шмерлінга, яким зводилися нанівець більшість положень Жовтневого диплома. На знак незгоди А. Голуховський подав у відставку [390, s. 226].

Із втратою можливостей адміністративної підтримки з боку А. Голуховського науковий додаток почав занепадати. Найперше це виявилось у тому, що вже річник за 1861 р. було інтегровано до самої «Gazety...» і 48 його номерів вийшла під назвою «Dodatek Osobny». Спочатку це не спричинило змін у підходах до змістового наповнення видання. Але відхід від справ А. Голуховського потяг за собою пертурбації у редакції – змушений був піти з посади головний редактор М. Сартині, і сам часопис ще проіснував пів року – до червня 1862 р. Протягом цього півріччя було видано ще 18 номерів (загальним обсягом близько 80 сторінок), які вже не було оформлено у вигляді окремого тому. Саме так завершився перший період діяльності часопису, що тривав 11 років і збігся з першим терміном перебування А. Голуховського на посаді галицького намісника, а згодом – міністра центрального віденського уряду. Окреслюючи авторське коло «Dodatku Tygodniowego» цього періоду, зазначимо, що в різні роки історичні, історико-літературні та краєзнавчі нариси тут публікували Вінцентій Поль, Маурицій Дідушицький, Август Бельовський, Кароль Шайноха, Йозеф Лепковський, Філіціан Лобеський, Александр Стадніцький, Францішек Валігорський, Іван Вагилевич, Ян Конрад Залуський, Александр Красіцький, о. Садок Баронч.

Наприкінці червня 1862 р. головним редактором «Gazety Lwowskiej» став Адольф Рудинський (1819–1873) [9]. Новий очільник був фаховим економістом і єдине, що залишилося від «Dodatku...» – економічний розділ, який було інтегровано до газети.

Відновлення діяльності «Dodatku....» розпочинається із повернення А. Голуховського у владу. У вересні 1866 р. його було повторно призначено намісником в Галичині, що було нетипово у системі адміністрування імперії і викликало неабиякий резонанс в краю та поза його межах. У «друге пришествя» Голуховського радикально змінилося його сприйняття у провінції, адже він впроваджував тут конституційні реформи. Відтак «[Його] вшановували як того, хто здобув автономію для Галичини і проклав шлях полякам до вершин Габсбурзької монархії» [390, s. 226].

Попри плани віденської влади ліквідувати доволі вартісну «Gazetu Lwowsku», замінивши її урядовим вісником, новий / старий намісник відстояв її. Також він доклав зусиль для стабілізації фінансових позицій газети [8]. Тоді ще не йшлося про відновлення діяльності «Dodatku...», проте уже у 1867 р. справа зрушилася, і у липневому 152 номері газети з'явилося повідомлення про те, що до цього випуску газети приєднується «Dodatek Nadzwyczajny». Назагал за це півріччя 1867 р. побачили світ лише 12 номерів, що було пов'язано з труднощами редакції у нагромадженні матеріалів наукового характеру.

У редакційному зверненні з анонсом відновлення видання йшлося про його програму. У «Вступному слові» читаємо її детальну характеристику: «Після п'ятирічної перерви, зумовленої зовнішніми обставинами, ми відновлюємо видання за прикладом “Dodatka Tygodniowego (1851–1862)” з метою подавати ретельний, детальний образ розвитку інституцій і закладів краю» [247]. На першому місці мала бути інформація про поступ усіх наукових та навчально-виховних установ, що подавалося авторами як міра процвітання краю. До цього додавалося й представлення благочинних ініціатив різноманітних фундацій, громадського самоврядування, товариств, спрямованих на розв'язання гуманітарних чи економічних проблем, а також висвітлення господарського розвитку краю (виробництва, торгівлі, аграрного сектору, розбудови доріг, стану фінансів). Зазначалося, що окрема увага мала зосереджуватися на історії краю – відомостях про місцеві історичні пам'ятки, цікавих локаціях, пам'ятниках «славною минулого», що свідчили б про давню

силу і велич народу. З цією метою на сторінках відновленого видання мали публікувати давні документи, що стосувалися історії Галичини.

Уже з 1868 р. видання почало виходити під звичною назвою «*Dodatek Tygodniowy*» і на тих самих умовах, що і в попередній період. У анонсі на 1868 р. йшлося про видання «*Dodatku Tygodniowego*» – часопису, присвяченого статистиці, економіці й історії краю, який мав включити у себе також номери з попереднього року. Але з огляду на цю доволі широку програму, редакція була готова й до того, щоби у майбутньому перетворити його на окремий часопис. Однією з непрямих ознак цього було оголошення про можливість передплат «*Dodatku...*» без прив'язки до «*Gazety...*».

У 1869 р. додаток продовжував діяльність, щоправда, тоді знову змінилися зовнішні обставини. Час його відновлення збігся з «польською галицькою революцією», пов'язаною з питаннями надання польській делегації у віденському парламенті окремого становища. Результатом цього став візит цісаря до Галичини, після якого відбулася відставка А. Голуховського з посади намісника. Це вчергове стало причиною припинення його видавничих ініціатив. Ще 21 червня 1869 р. у «*Gazecie...*» інформували про вартість передплати видання, а вже наступного дня було оголошення, що з 1 липня його діяльність припиняється, натомість у газеті запроваджується окрема історико-статистична рубрика [201].

Відновлення діяльності наукового додатка стало можливим, коли А. Голуховський втретє став намісником в Галичині. З 1 січня 1872 р. «*Dodatek Tygodniowy*» розпочав регулярно видаватися під назвою «*Dodatek Miesięczny*». Він і став своєрідним містком від наукових додатків до окремого науково-літературного часопису «*PNL*». Ось як це анонсувалося у «*Gazecie Lwowskiej*»: «*Dodatek Miesięczny*», часопис, присвячений історії, суспільній економіці і крайовій статистиці. Кожен місячний зошит буде містити чотири аркуші друку, а чотири такі зошити становитимуть том – цілий річник буде складатися з трьох томів» [202].

Було вибудовано гнучку систему передплати за цей додаток. Так, ті, хто мав передплату на «Gazetu Lwowsku» від пів року до року, могли отримували його безоплатно, а усі інші – за невелику доплату (50 центів – за квартал, чи 20 центів за місяць). Встановлювалася й окрема ціна на передплату самого «Dodatku....», яка становила 3 злр. за рік, а також ціна на купівлю його у роздрібній торгівлі – 4 злр. за річний комплект та 35 центів за один номер.

Як зауважували дослідники, цей часопис став дещо цікавішим видавничим проєктом, хоч і не був чимось новим «навіть для Галичини, що постійно відставала» [333, с. 3]. Своє місце у ньому починає завойовувати не краєзнавча, а історична тематика, що, вочевидь, стало прикметою нового часу [254]. «Історична лихоманка» XIX ст. зачепила Галичину – терени, де розпочиналися свої «бої за історію» та формувався власний історіографічний осередок.

Безпосередньо реалізовував цей видавничий проєкт Адольф Рудинський. Економіст за фахом, урядник за посадою і журналіст за покликанням, він мав доволі віддалений стосунок до історії. Врешті це відображалось і на соціально-економічній та статистичній проблематиці, що домінувала на шпальтах додатків. Та оскільки А. Рудинський дотримувався вироблених традицій провадження часопису, то й історична рубрика у ньому також розвивалася.

Проте в час відновлення видання цілковита реалізація програми А. Голуховського видавалася неможливою з огляду на фінансові проблеми. На це накладалися й особисті матеріальні клопоти редактора та негаразди зі здоров'ям. У квітні 1873 р. А. Рудинський помер, видавши три номери «Dodatku Miesięcznego».

Отже, впродовж низка 1850–1873 рр. з різними перервами у Львові видавався науковий додаток до «Gazety Lwowskiej», що мав назву «Dodatek Tygodniowy» (з 1872 р. – «Dodatek Miesięczny»). За характером це був наповнений статистичними даними та історико-краєзнавчими нарисами урядовий вісник. Ініціював його створення намісник Галичини А. Голуховський, для якого це видання було своєрідним засобом вираження

власного бачення модернізації краю та використовувався як трибуна для оприлюднення здобутків місцевої влади. Цей науковий додаток трактується нами як певний прототип заснованого А. Голуховським у 1873 р. часопису «PNL».

2.2. Формування редакційної політики часопису під керівництвом Владислава Лозинського у 1873–1883 рр.

Після смерті А. Рудинського головним редактором «*Dodatku Miesięcznego do Gazety Lwowskiej*» став тридцятилітній Владислав Лозинський (1843–1913) – нова зірка польської історико-пригодницької літератури і на той час уже доволі досвідчений журналіст. Упродовж життя В. Лозинський колекціонував твори мистецтва та предмети старовини, чия історія перепліталася з минулим Червоної Русі [2]. Його колекція, розміщена у власному палаці, у 1913 р. стала основою Львівської картинної галереї (теперішньої Львівської національної галереї мистецтв імені Б.Г. Возницького) [413].

Він був аматором історії, але його дослідженням з минулого польської культури могли позаздрити професіонали. В останні десятиліття XIX ст. В. Лозинський став однією з ключових фігур наукового життя Львова. Зокрема, перший номер польського фахового історичного часопису «КН» у 1887 р. відкривався його дослідженням про український церковний живопис [355], а сам журнал довгий час друкувався у приватній друкарні В. Лозинського за собівартістю.

В. Лозинський був галичанином за місцем народження – походив з дрібношляхетської родини з Дрогобиччини (с. Опарі). По материнській лінії був кузеном знаного польського історика-романтика, літератора та журналіста Кароля Шайнохи [379, s. 133-148]. Діяльність останнього неабияк вплинула на молодого В. Лозинського, котрий, ще будучи студентом Львівського університету (впродовж 1862–1868 рр. вивчав спершу право, а потім філологію та історію), почав займатися літературною творчістю. Ось як про нього згадував К. Хлендовський: «Уже тоді, будучи 20-річним юнаком, Лозинський був людиною, повною оригінальності. Невисокий на зріст, з пишним чорним волоссям і цікавими очима, сміливим широким кроком він ніби міряв світ, певний, що дійде до мети» [444, s. 172].

Дослідники вважають, що намісник А. Голуховський, з-поміж інших кандидатур, запропонував очолити редакцію «Gazety Lwowskiej» та її додатка саме В. Лозинському через зростаючу популярність його як літератора. Саме в цей час письменник опублікував історичну повість «Пригоди пана Віта Нарвоя, ротмістра Коронної кінної гвардії» (1873), якою зачитувалася молодь [379, s. 55].

Цей момент потрапив до спогадів львівського журналіста Станіслава Василевського, які він записав, будучи молодим скриптором-практикантом у відділі каталогів Національного інституту ім. Оссолінських. Там він мав можливість спостерігати за постатями львівського культурного світу. Свою уявну зустріч з В. Лозинським він описав так: «І в мене виникає спокуса нервово заговорити з цим паном. Про таку розмову, звісно, не може бути й мови.... Але я хотів би почути, що він скаже про свої численні досягнення. Одне з них капітальне, абсолютно сенсаційне, не знаю, чи є йому аналог в історії польського письменства. Одного разу Агенор Голуховський, воєвода Королівства Галичини і Лодомерії, заснув після вечері, читаючи офіційну “Gazetu Lwowsku”, і прокинувся з головним болем, спричиненим тупою і смішною, затхлою польською мовою газети, яка висміювала імперський віденський уряд, що робив перші невпевнені кроки на шляху до автономії Галичини. Увечері намісник читав у подушках щойно видані “Оповідання пана Віта Нарвоя”, а наступного ранку кинув блискавку в розгублені столи своїх гофратів: призначив редактором офіційної “Gazety Lwowskiej” пройдисвіта-літератора, який мав лише одну зовсім не потрібну для цієї високої посади кваліфікацію: він умів писати» [447, s. 47-48].

Як зауважувала Катажина Дранг: «Наведену вище промовисту і перебільшену характеристику можна звести до двох висновків: саме А. Голуховський вирішив, що “Gazeta Lwowska” потребує нового духу, і що популярний тогочасний львівський письменник повинен прийняти пропозицію працювати в офіційному органі. А. Голуховський знав В. Лозинського раніше, і не лише за літературними творами, але й як дописувача львівських видань.

Бачимо, отже, що автор відомих історичних романів був «вибраним зверху» кандидатом на посаду редактора «Gazety Lwowskiej» [303].

Вочевидь намісник врахував усі попередні здобутки В. Лозинського як журналіста, досвід його редакторської діяльності, і, не в останню чергу, його світоглядні установки [357, s. 168]. Адже, як згадувалося раніше, це був час дієвої полонізації галицького краю, стимульованої і активно підтримуваної А. Голуховським, а йому для реалізації цього були потрібні люди, подібні до В. Лозинського.

У 1867–1870 рр. В. Лозинський був головним редактором знаного і шанованого львівського літературного часопису «Dziennik Literacki», який він очолив у непрості для видання часи і у доволі стислі терміни підняв його рівень. Новий редактор запровадив кілька важливих реформ: розширив коло дописувачів, подбав про візуальне оформлення журналу, втрутився в обсяг і тематику окремих рубрик, зробив акцент на літературних текстах і театральній критиці [357, s. 186-187]. Піднесення рівня інтелектуальності видання, на думку польської дослідниці В. Юльковської, відбулося завдяки зусиллям головного редактора, спрямованим на залучення до співпраці провідних тогочасних польських літераторів і науковців – Крашевського, Ленартовича, Шуйського, Асника» [328, s. 340]. Але це, можливо, зіграло злий жарт з «Dziennikiem Literackim», зростання наукового рівня якого не сприяло популярності, адже мешканці тогочасної Галичини і так не вирізнялися особливим читацьким інтересом, про що не втомлювалися говорити усі причетні до видавничої справи, було як вирок діяльності. Після того, як «Dziennik Literacki» припинив існування, В. Лозинський перейшов на роботу до Оссолінеуму і незабаром у 1871 р. став першим науковим секретарем цього закладу.

Під час перебування на посаді головного редактора часопису «Dziennik Literacki», а також журналістської діяльності у виданнях «Dzwonek», «Przegląd Powszechny», «Gwiazdka Cieszyńska», В. Лозинський нав'язав контакти з великою кількістю тогочасних польських інтелектуалів та презентував себе як талановитий письменник і публіцист. Він навіть виступив як «відкривач і

промоутер» творчості А. Асника та Л. Кубалі, сприяючи, зосібна й фінансово, у виданні їхніх дебютних творів.

Як уважає В. Юльковська, «*Dziennik Literacki*» приніс В. Лозинському важливу для подальшого життя співпрацю з К. Ліске, який істотно вплинув на формування історичних поглядів письменника і зростання його наукових зацікавлень» [328, s. 340]. Ця ділова взаємодія згодом переросла у тривалу дружбу та визначила подальшу творчу долю В. Лозинського. Вочевидь, саме під впливом К. Ліске на початку 80-х рр. XIX ст. той змінив пріоритети діяльності і віддав перевагу науковій творчості та громадсько-політичній активності. Впродовж десяти років (1889–1898) був очільником урядової пам'яткоохоронної організації «Гроно консерваторів Східної Галичини»; з часу заснування у Львові Історичного товариства у 1886 р. був його віцепрезидентом; головував у Товаристві Шанувальників Мистецтв, був членом краківської Академії знань. У 1900 р. йому присвоїли звання почесного доктора філософії у Львівському університеті. Відзначився він і на громадсько-політичній ниві: був депутатом Райхсрату, а з 1902 р. став довічним членом Палати панів. Однією з найвищих оцінок заслуг В. Лозинського перед Львовом стало обрання його у 1907 р. почесним громадянином міста [336, s. 463]. А після смерті у 1913 р. урядники Львова назвали на його честь одну з вулиць міста.

Відтак у 1873 р., попередньо на тимчасових умовах, а уже з другого номера часопису за цей рік на постійній основі, В. Лозинський став головним редактором «*Dodatku Miesięcznego do Gazety Lwowskiej*». Вступивши на посаду, він задекларував амбітну мету: змінити концепцію «*Dodatka Miesięcznego*» і перетворити його з урядового вісника на самостійне видання. Однак аналіз концепції та змістового наповнення попередніх наукових додатків свідчили, що вони не були, та й не могли бути хоч якось популярними. Вони – це проєкція бюрократичної політики уряду і до 1873 р. не вельми еволюціонували.

Найперше, що зробив В. Лозинський, – змінив назву видання, і науковий додаток до «*Gazety Lwowskiej*» перетворився на часопис «PNL» (Літературно-

науковий путівник). Як на початку XX ст. писав Л. Фінкель: «безпосереднім приводом до появи ідеї створення «PNL» була діяльність у Кракові «Przeglądu Polskiego» (1866) та створення у Львові «Przeglądu Lwowskiego» (1871) [307, s. 209].

Уже невдовзі «PNL», отримавши власний новий вектор розвитку, став рупором популяризації здобутків інтелектуального та культурно-літературного життя краю, що доволі швидкими темпами полонізовувався. Це вимагало неабияких зусиль головного редактора, адже йому доводилося розв'язувати питання балансу популярності і науковості матеріалів видання. В. Лозинський цілеспрямовано реалізовував цей видавничий проєкт. Окрім зміни назви часопису, відбулося і поліпшення його зовнішнього вигляду (якісніший друк, більш об'ємі номери), а також, у контексті нової концепції, змінилася редакційна політика, спрямована на заміну спеціалізованого додатка універсальним виданням.

Оновлення часопису стало приводом до появи на сторінках «Gazety Lwowskiej» оголошення такого змісту: «Адміністрація запрошує до передплати на універсальний корисний часопис, брак якого доволі сильно відчутний в регіоні» [333, s. 9]. На перших порах видання, за традицією, потрапляло до читачів разом з передплатою на «Gazetu Lwowsku». Як ми уже зазначали, те, чого прагнув новий головний редактор – високий рівень науковості – не дуже сприяло популярності часопису. Як колись, ще у 1828 р. зауважував головний редактор першого галицького наукового журналу «Biblioteka Ossolinskich» Ф. Сярчинський, галицька спільнота не вельми цікавилася інтелектуальною продукцією місцевого походження [381]. Нагадаємо, що на те були свої причини – до половини XIX ст. провінція жила традиційним, патріархальним життям, що не дуже відрізнялося від життя у попередні століття. Єдиним вищим навчальним закладом був Львівський університет з німецькою мовою викладання. Це не особливо сприяло поступу ані науки, ані наукової журналістики. У порівнянні з теренами Королівства Польського, хай і колишнього, де видавалися такі часописи, як «Biblioteka Warszawska»,

«Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych », «Niwa: dwutygodnik naukowy, literacki i artystyczny», «Kłosy», «Tygodnik Ilustrowany», у Львові впродовж 60-х рр. XIX ст. закрилися «Biblioteka Ossolinskich» і «Dziennik Literacki». Щоправда, у 70-х рр. XIX ст. історик М. Бобжинський у статті «Кілька слів про рух на ниві нашого історіописання» іронічно відзначав кризу жанру і в культурній столиці Польщі: «Навіть краківський журнал “Przegląd Polski” став органом жменьки людей, який ця жменька і читала [...]». Від “Przeglądu Polskiego” тікають багато авторів зі страху через брак популярності» [289, s. 482]. Однак видавнича ситуація в Кракові, вочевидь, була кращою, ніж у Львові.

На початках у суспільному сприйнятті / несприйнятті часопису «PNL» вирішальне значення мав його офіційний статус. Як ми бачили в історії з «Dodatkem Tygodniowym», поляки в Галичині (а саме на них спрямовували увагу автори видання) доволі скептично ставилися до всього урядового, ще не розуміючи, чого чекати від автономії провінції. Як у 50–60-ті рр. XIX ст. не сприймалися ініціативи А. Голуховського, так і В. Лозинський спершу зіткнувся із суспільним нерозумінням і навіть зі звинуваченнями у зраді польських національних культурних інтересів, що потрапляли під урядовий контроль. Це не стримувало головного редактора, що прагнув, за його словами: «Зробити газету такою, щоби кожен урядник, котрий буде її читати, почувався громадянином краю, почувався поляком» [307, s. 213].

Упродовж першого, найбільш критичного року, В. Лозинський налагоджував контакти з представниками інтелектуального середовища. У 1874 р. він писав: «Наш видавничий рух насправді скромний, але ми не маємо ще в собі літературного меркантилізму, суто спекулятивного ринку книг; шкодуємо, що мало поважних часописів у нас виходить, але не заздримо успіхові тенденційних журналів і часописів з пласким змістом, не заздримо великій кількості дорогого паперу, не заздримо манії ілюстрування, яка з малюнка робить окрему подію, а з літератури – банальну тлумачку зображення – шкодуємо, що повільно розвивається наука і література, але не шукаємо

проти цього засобів у розрослій, як бур'ян, літературній журналістиці на страшенно ненажерливих і вічно голодних шпальтах, які подеколи будь-чим можна нагодувати, в яких, проте, передчасно гинуть найчудовіші таланти» [183].

До співпраці з виданням долучилися знакові тогочасні дослідники минулого: К. Ліске, Т. Войцеховський, Ю. Шуйський, М. Бобжинський. А у середині 70-х рр. XIX ст. В. Лозинському вдалося залучити Генрика Сенкевича, згодом одного з найвідоміших польських романістів, що на той час робив перші кроки у публіцистиці і літературній творчості [442, s. 512-513]. Як зауважував творець індексу до перших 25 томів часопису Ф. Крцек: «Ці вражаючі якісні зміни видання, що підняли його на абсолютно новий рівень, були пов'язані саме з діяльністю В. Лозинського» [453, s. 3].

Спочатку читачами «Przewodnika...» більшість людей дійсно ставали лише через його «прив'язку» до «Gazety Lwowskiej». Усі ті, хто мав передплату на газету від пів року до року, могли отримувати часопис безоплатно. Передплатники меншої тривалості – від одного до трьох місяців, отримували додаток за невелику доплату від 75 до 30 центів. Також «PNL» поширювався й окремо: у цьому випадку річний комплект (обсягом орієнтовно на 60 арк.) продавався редакцією за 4 ринські злоті, а у книгарні він коштував дещо дорожче – 5 ринських злотих (1 зошит – 60 центів). Статус видання як додатка до газети, що був основним шляхом його поширення, не дає можливості порівнювати кількість передплатників «PNL» з іншими виданнями подібного спрямування, але, очевидно, їх було значно більше. Через деякий час виходу «PNL» Ю. Крашевський писав: «Окремим феноменальним успіхом може похвалитися урядова “Gazeta Lwowska” під редакцією п. Лозинського, котра сама має стільки абонентів, скільки разом взяті “Gazeta Narodowa” і “Dziennik Polski”. Це безпрецедентний факт, який нині примушує замислитись» [343, s. 343]. І на той час уже близько третини надрукованих номерів видання реалізовувалося вроздріб [333, s. 10]. У статусі додатка до урядової газети «PNL» отримував переваги в поширенні у найвіддаленіші райони Галичини,

потрапити куди просто не мав би шансу. Змінюючись, модернізуючись, видання поволі ставало значним чинником у поширенні польськомовної інтелектуальної продукції у галицькій провінції та за її межами.

Основними у цьому процесі були все ж зусилля головного редактора В. Лозинського. Саме завдяки його старанням наклад «PNL» наприкінці 70-х рр. XIX ст. доволі динамічно зріс (з 1000 до 1400 примірників). Цьому є, звичайно, технічне пояснення – саме в цей час зростають накладі самої «Gazety Lwowskiej», що, зрозуміло, забезпечувало збільшення кількості друкованих примірників її додатка. Відзначимо, що головний редактор мав з цього безпосередній зиск, адже від 1876 до 1894 р. і газета і її додатки друкувалися у його приватній друкарні [3, арк. 2-5]. Але не тільки збільшення популярності «Gazety Lwowskiej» свідчило про зміни «галицької читацької традиції» – край таки модернізовувався, і скепсис до науки як до «заняття диваків» зменшувався.

Як ми уже зауважували, урядове фінансування було одним з найважливіших чинників тривалості видання «PNL». Наявність постійного фінансування давала можливість уникнути основної проблеми усіх галицьких наукових часописів. Найперше влада забезпечувала доволі затратні видатки на друк (від паперу до кінцевого продукту) та реалізацію видання. Також регулярно виплачувалися гонорари авторам часопису та його редакторам. Значними були й видатки, які забезпечували користування редакційними приміщеннями, їхній обігрів та освітлення, роботу допоміжного персоналу. І ці видатки зі збільшенням накладів видання також зростали «на провадження «PNL» витрачали у 1874 р. – 3755,45 злр., у 1879 р. – 5097,82 злр., у 1882 р. – 5403,98 злр.» [333, s. 11]. Усе це покривалося з державної скарбниці і давало можливість головному редакторові тематично розширюватися, запрошуючи до співпраці кращих у своїй галузі спеціалістів не тільки з Галичини, а й з інших регіонів.

Від початку діяльності В. Лозинського редакція окреслила чіткі терміни видання часопису (на початку кожного місяця впродовж року) та його обсяги (5 др. арк. кожного номеру, що у річному вигляді мало стати двотомником по

30 др. арк. з кожного півріччя). Водночас зазнала значного розширення тематика видання, що мала охоплювати польське інтелектуальне життя – історію, культуру, літературу, науку, мистецтво тощо.

З огляду на час та професійні зацікавлення головного редактора В. Лозинського, на перших ролях у виданні опинилася історична наука і краєзнавство. Також значна увага відводилася польськомовній літературі, літературній критиці, бібліографії, інформаційним оглядам змісту європейської періодики, у котрій піднімалися «польські питання». В. Лозинський залучив до співпраці провідних спеціалістів, і у першому річнику бачимо дописи істориків: А. Бельовського, А. Малецького та Б. Каліцького (Львів), Ю. Шуйського та В. Закшевського (Краків), правознавця Т. Пілата (Львів). У 1874 р. до редакційного комітету «PNL» входили: А. Бельовський, Л. Кубаля, К. Стадницький, М. Дідушицький, К. Ліске, А. Малецький, Л. Семенський, Т. Пілат.

Викристалізувалася під керівництвом головного редактора й рубрикаційна схема часопису: «1) Історія; 2) Науково-полемічні питання; 3) Життєписи та звичаєві нариси; 4) Бібліографія та археологія; 5) Критика; 6) Літературно-бібліографічні нотатки» [255]. Хоча згодом вона дещо еволюціонувала через додавання нових рубрик. Наприклад, у другому півріччі 1873 р. у часописі з'явилися традиційні у попередні періоди існування додатка соціально-економічна та статистична рубрики [256].

Вироблена В. Лозинським нова історико-літературна модель часопису стала базовою і залишалася актуальною аж до припинення його виходу у 1919 р. Щоправда, рубрикаційна схема постійно зазнавала змін, до неї додавалися нові розділи і переформатовувалися старі, оскільки редакція намагалася реагувати на суспільні запити та нові інтелектуальні тренди. Одним з таких трендів у 70-ті рр. XIX ст. стала освіта – з одного боку, як основний засіб колонізації краю, а з іншого – як суттєва проблема у багатонаціональному краї, де українці розпочали змагання за свої права. У 1874 р. у виданні з'явилася рубрика, присвячена педагогіці. Тоді ж з видання вилучили

«Літературно-бібліографічні нотатки», а рубрику «Життєписи та звичаєві нариси» перейменували і тепер вона називалася «Естетика та література». Але уже через рік рубрику «Педагогіка» було об'єднано з «Економікою», а «Археологію» доповнили мемуаристикою. Традиційно невеликого обсягу історичні документи потрапляли у рубрику «Miscellanea». Часопис, що претендував на статус наукового, не міг обійтися і без критичної рубрики, яка спершу називалася «Критика», а згодом була перейменована на «Рецензії на праці».

Наступна хвиля рубрикаційної ревізії розпочалася у другій половині 70-х рр. XIX ст. Тоді до звичної схеми було додано розділи: «Подорожі, мемуари, історія традицій», «Біографічні матеріали», «Монографії». Тоді ж з'являється окремий розділ, присвячений природничим наукам, а критична рубрика збагатилася філософськими нарисами. У 1877 р. рубрикаційна схема мала такий вигляд: 1. Історія. 2. Література і мистецтво. 3. Спогади і монографії. 4. Історія і звичаєва критика та суспільні явища. 5. Природничі науки і краєзнавство. Наприкінці 70-х рр. XIX ст. у часопис повернули рубрику, з якої він починався як додаток, що був речником діяльності намісництва, – «Адміністрація. Економіка. Статистика».

У 1883 р., після десяти років роботи на чолі «Gazety Lwowskiej» та «Przewodnika Naukowego i Literackiego», В. Лозинський покинув видання. Він вирішив більш ґрунтовно зайнятися науковою діяльністю, а також занурився у громадсько-політичні справи краю.

Під керівництвом Владислава Лозинського «Dodatek Miesięczny» було переформатовано у науково-літературний часопис «PNL». Це було видання універсального змісту, спрямоване на поширення у галицькому краї здобутків польської науки і культури. Основну частину його змісту займали дослідження та нариси з історії. Головний редактор надав шпальти видання професійним дослідникам минулого, літераторам і аматорам історичних студій, забезпечуючи його баланс науковості та популярності. Усе це, з урахуванням фінансової підтримки уряду, забезпечувало часопису динамічний розвиток, що виявлявся у зростанні накладів. Відтак упродовж перших десяти років

діяльності під керівництвом В. Лозинського «PNL» з офіційного інформаційно-краєзнавчого органу галицького намісництва став напівофіційним речником польської культури і важливим елементом розвитку історичної науки в краї.

2.3. Адам Креховецький та розвиток видання у 1883–1919 рр.

Місце головного редактора «Gazety Lwowskiej» і «PNL» у 1883 р. зайняв Адам Креховецький – польський письменник, драматург та журналіст, що працював у жанрі історичної літератури. Він зробив блискучу чиновницьку кар'єру у Галицькому намісництві і був однією із ключових фігур на соціокультурній мапі Львова кінця XIX – початку XX ст. Його активна громадсько-політична діяльність, підсилена публіцистичною риторикою, сприяла поширенню в Галичині польських національних наративів, адже як «син учасника листопадового та січневого повстань, він був вихований у патріотичному дусі і шані до всього польського і католицького» [371, s. 87].

Виходець з Поділля – Адам Креховецький народився у 1850 р. в селі Бережинці (сьогодні це Теофіпольський район на Хмельниччині), де його батько Ян був держателем маєтку. Як вважають сучасні дослідники, атмосфера родинного дому стала ключовою у формуванні світоглядних орієнтирів Адама Креховецького [446, s. 199]. Його батько Ян Креховецький походив з родини, що володіла землею в Ліщинівці біля Умані, навчався в Уманській школі о. Василяна, де потоваришував з Богданом Залеським, Міхалом Грабовським та Северином Гощинським – майбутніми представниками «української» школи у польській літературі. Ян Креховецький відзначився як активний учасник боротьби поляків за відновлення власної держави. Хвиля репресій після Січневого повстання змусила його у 1865 р. емігрувати з родиною до Львова, де він працював скриптором у Оссолінеумі [354].

Згодом Адам, що розпочав своє навчання у Житомирській гімназії, вищу освіту отримав у Львові, протягом 1869–1873 рр., студіюючи право в університеті. Свою працю розпочав чиновником у Галицькому намісництві, швидко подолавши шлях від клерка у бухгалтерії до референта театрального мистецтва і члена Театральної комісії Крайового відділу. У наступні роки його кар'єра йшла вгору: з 1887 р. він секретар Намісництва, з 1889 р. – заступник старости, 1894 р. – радник, 1896 р. – підкоморний, а з 1902 р. – радник двору. У

1898 р. Адам Креховецький став кавалером ордена Залізної Корони третього ступеню та отримав чин камергера двору Франца-Йосифа.

Протягом тривалого часу – від 1883 до 1919 р., він був головним редактором «Gazety Lwowskiej» та часопису «PNL». Водночас реалізовував себе у творчості: публіцистиці і літературній діяльності, театральній критиці. Активний у громадському житті, А. Креховецький був серед засновників неформальної організації «Kółko Mickiewiczowskie» та впродовж 1901–1915 рр. очолював Товариство польських журналістів

Багатолітня успішна редакторська діяльність Адама Креховецького стала підставою появи у 1908 р. літературного збірника на його пошану – на честь двадцятип'ятилітнього ювілею керування виданням «Gazety Lwowskiej». У першій частині цієї пам'ятки читаємо нариси про публіцистичну та письменницьку творчість А. Креховецького, аналіз яких дає можливість зануритися у мотивацію його діяльності і бачення завдань наукової преси.

Нарис історії публіцистичної діяльності А. Креховецького написав А. Беньковський – доктор права, чиновник та багатолітній член Товариства польських журналістів і багатолітній співробітник «Gazety Lwowskiej». Саме цей автор уперше відзначив, що його герой, попри високу чиновницьку посаду, літературну та драматургійну творчість і суспільну діяльність, передовсім був публіцистом: «прямо чи опосередковано впливаючи на погляди цілих поколінь читачів і дописувачів газети» [284, s. VIII]. А. Беньковський вважав, що Креховецький «був публіцистом і у своїх літературних і сценічних творах, у своїх рецензіях і дослідженнях», оскільки завжди «творив і писав під впливом безпосереднього відчуття духовних потреб суспільства в певний момент» [284, s. VIII]. Відтак ця настанова залишила відбиток навіть на його історичних творах, які, попри мистецькі цілі, мали давати орієнтири сучасному суспільству, пояснювати, повчати на підставі уроків минулого: «відображати настрої душ і розуму актуального моменту в цих колах» [284, s. VIII]. Для того, щоби пояснити, чим саме для А. Креховецького була публіцистика, він вдається до метафори, зауважуючи, що «поза редакційним бюро і поза літературною

творчістю, цей чинник [публіцистика] в його публічному житті виконував роль цементу» [284, s. VIII].

Характеризуючи організаційно-редакторську діяльність А. Креховецького, А. Беньковський зауважував, що основним його завданням стало утримання високого рівня видання після вельми успішної діяльності Владислава Лозинського, який перетворив «Gazetu Lwowsku» з «урядової газетки» на провідне видання галицького краю. Окрім того, А. Креховецький був змушений працювати у все більш зростаючій конкурентній боротьбі польської журналістики, коли за кожним проєктом окреслювалася певна політична сила, а відносна свобода в імперії давала можливість піднімати резонансні теми, які не мали шансу обговорюватися на шпальтах фінансованого урядом видання. Так, наприклад, у листуванні з Ф. Равітою-Гавронським з приводу його публікації на сторінках «PNL» бачимо як Креховецький перепрошує з приводу того, що змушений був у деяких місцях підправити текст, який містив «неполіткоректні висловлювання стосовно Росії» [446, s. 148]. Не маючи можливості грати на полі політичних тем, А. Креховецький зайняв нішу культури і економіки та утримував у ній вирішальний голос: «Gazeta...» може ретельно відслідковувати літературне, мистецьке та господарське життя, вона може слідкувати за всіма проявами суспільного життя та бути важливим регулятором і їх, і громадської роботи» [284, s. X-XI].

На шпальтах редагованої А. Креховецьким газети і часопису з'являлися літературні твори Г. Сенкевича і Е. Ожешкової, публіцистичні нариси С. Козьмяна і історичні розвідки В. Дідушицького. А. Беньковський зауважував, що «у цих напрямках «Gazeta Lwowska» не лише завжди йшла в ногу з іншими, першими польськими виданнями, але навіть випереджала їх» [284, s. XII]. Це добре видно з листування головного редактора з Г. Сенкевичем про обговорення анонсів публікацій письменника і тих емоцій читачів, які доводилося гамувати Креховецькому, якщо терміни зривалися [442, s. 524].

Також, характеризуючи редакторську і публіцистичну діяльність свого героя, А. Беньковський зауважував, що саме він, маючи «чуття і смак»,

відслідковував високі стандарти мови публікацій, намагаючись наповнити їх «польським духом». Йшлося не лише про мову, а, найперше, про польську тематику. Автор писав, що він зумів вивести на передній план ідею польськості, пронизуючи нею не просто видання назагал, але й кожну замітку зокрема: «Уважний, неупереджений читач мусив визнати, що навіть у статтях про стосунки у Франції чи Італії, не кажучи вже про інформативні статті та репортажі про політичні справи в країні, завжди подавалися у контексті польських справ, що використані там аналогії і алюзії, що окреслені там принципи та погляди відповідають потребам нашого суспільства та нації» [284, s. XII].

Пробував біограф зануритися і у мотивацію діяльності А. Креховецького, акцентуючи на його «кресовому» походженні і дещо романтизуючи його: «З українських степів і українських думок – так само, як і такий улюблений ним Богдан Залеський, – він виніс сильну душу, сповнену туги, глибокої, майже піднесеної – якщо можна піднести такі почуття – любові до народу, країни, історії, національної літератури і віри батьків. Подальше життя, професія, драматургічна та історико-літературна творчість, а водночас і доля самого народу – закріпили й розвинули в ньому ці істотні риси його характеру як людини і як письменника. Він чудово розумів усі душевні процеси в інших і майстерно представляв їх у різних формах своїх романів, але сам залишався схожим на того шляхетного героя, гасконського лицаря, який у деяких питаннях, а саме, коли йдеться про націю та віру, не знає ніяких компромісів» [284, s. XXI].

На думку А. Беньковського, попри те, що А. Креховецький не був професійним журналістом, його діяльність утримувала видання «Gazeta Lwowska» та «PNL» на високому рівені завдяки вродженому темпераменту і журналістській інтуїції, таланту оглядача і полеміста. Цікаво, що для того, аби підкреслити це, А. Беньковський запроваджує навіть власну типологію журналістики, у якій його герой стає «яскравим представником такого типу польської журналістики, що поєднує в собі літературно-мистецькі якості з

професійно-публіцистичними уявленнями про письменника та журналіста» [284, s. XII-XIII]. На противагу цьому автор подає також характеристику «зазвичай дуже несимпатичного закордонного типу журналістського «ремісника» – обмеженого професіонала, що не має ані етичних принципів, ані сумнівів, спричиняючись до перетворення преси з органу керування публічною думкою на інституцію з продукування сенсацій заради задоволення низьких інстинктів мас» [284, s. XII-XIII].

Поряд з відзначенням публіцистики А. Креховецького як почасти основної у структурі творчості, не меншої уваги заслуговує і його історико-літературна діяльність. У контексті нашого дослідження йдеться насамперед про розуміння ним ролі і значення історії, що впливало на підходи до формування авторського кола та тематичного наповнення «PNL». Відзначаючи особливості літературної прози А. Креховецького, Б. Губринович звертав увагу на те, що проблеми, актуальні для польського суспільства зламу XIX–XX ст., були визначальними у виборі ним історичних тем та специфіці їхнього подання сучасному читачеві: «автор має моральний обов'язок говорити до совісті читачів і формувати їхні погляди... Свої погляди, які він не міг використовувати як публіцист, він розвинув як романіст» [314, s. XXVI].

Розпочавши творчу діяльність ще у студентські роки, перше визнання А. Креховецький як літератор отримав лише з публікацією історичної повісті «Староста Зигвульський» (1887). А наступний роман «Вето» (1889) уже приніс йому справжню славу. Надалі він продовжував працювати у жанрі історичної прози (повість «Сірий вовк» (1892), цикл «Про трон» (1898–1905). Хронологічно події творів А. Креховецького сягали XIV–XVII ст., а їхні герої були відомими історичними постатями, що, відповідно, вимагало неабиякої майстерності в узгодженні «історичної правди» з художнім вимислом.

Власне це стало основною темою дискусій довкола першої повісті А. Креховецького. З'ясування цього питання привідкривало завісу довкола творчої лабораторії письменника. Зокрема, ще Б. Губринович зауважував, що А. Креховецький дуже ретельно готувався до писання, опрацьовуючи наукову

літературу з теми та фіксацію її у джерелах. У результаті цього «він ніколи не збивався на фантазійні манівці, але міг відтворити барвисту і яскраву картину на основі сухих фактів... він умів точно вгадати, що могло бути, і відшукати забуте; він умів прислухатися до биття серця людей минулих епох і відкривати душі минулих поколінь, їхні пристрасті, печалі та радощі» [314, s. XXVII]. У полеміці з приводу публікації першого роману А. Креховецький розкрив деякі секрети свого письменницького верстату: «історичний роман, який спотворює історичні факти, не бере до уваги джерела та представляє історичних осіб у хибному світлі, є фальшивим» [373, s. 147], чим визнавав потребу ретельних наукових студій. Врешті А. Креховецький був романістом позитивістичної доби, зануреним у згуртоване довкола Ксаверія Ліске львівське історіографічне середовище.

А от ідеологічно А. Креховецький перебував під впливом поглядів краківської історичної школи, поширюючи ідею про сарматське минуле польської шляхти. Він, зокрема, акцентував на моральній деградації окремих представників шляхетського стану, чия свавільну діяльність допускала держава: «жахливими були закутки душі цього прабатька шляхетних повстанців, які не знали іншої волі, крім власної, жодної іншої мети, крім задоволення своїх амбіцій» [314, s. XXIX]. У романі «Вето» тему «занепаду» особистості А. Креховецький масштабував до меж держави, змальовуючи жахливу картину руйнації, спричиненої в польському організмі «смертельним раком некерованості», який знайшов потворний вияв у праві «*liberum veto*». Зводячи суспільно-політичну проблематику «Вета» до одного речення, А. Йопек писав: «в цьому романі автор показав поглиблення внутрішнього безладу в державі, що спричинило поступовий параліч соціальних і політичних структур шляхетського стану, і марність зусиль найвидатніших умів епохи, спрямованих на відновлення Речі Посполитої» [325, s. 28]. Проте найбільш метафоричним у визначенні головного задуму, провідної ідеї автора, був Юзеф Третьак, який писав: «Він [Креховецький] хотів представити в широких рамках, як на пишному дереві шляхетської вольності дозрівав під елекційним сонцем і

нарешті дозрів отруйний плід, котрим ціле століття труїлися сейми, а з ними й Річ Посполита» [397, s. 245].

Показовою у спробі розкриття особистості А. Креховецького є й характеристика його громадської активності, зокрема участь у «Kółku Mickiewiczowskim», що не було ані науковим, ані літературним товариством, але об'єднувало довкола себе як знаних у цих галузях людей, так і тих, хто просто цікавився польською літературою. «Kółko Mickiewiczowskie» стало чимось на кшталт клубу, у якому А. Креховецький був одним із головних провідників: він залучив до кола і Ф. Равіту-Гавронського, про що останній писав у своїх спогадах [445, s. 46-50]. Одним із матеріальних втілень діяльності цього клубу стала реалізація проєкту побудови у Львові пам'ятника А. Міцкевичу на початку XX ст., коли польсько-українська боротьба за край з інтелектуальної площини почала виходити у публічний простір вулиць. Тривалий час у кімнаті при готелі «Жорж», а згодом у ресторані «Під грушкою» (ще пізніше у пасажі Гаусмана) зустрічалися Роман Пилат, Людвік Фінкель, Жегот Закшевський, Владислав Белза, Францішек Равіта-Гавронський та ін. А. Креховецький разом із групою найближчих соратників у 1898 р. розпочав видання «Rocznika Mickiewiczowskiego», який став головною літературною пам'яткою діяльності «Kółka...». Саме у цьому товаристві з'явилася ініціатива створення пам'ятника А. Міцкевичу у Львові. В історії його спорудження А. Креховецький відіграв засадничу роль, розробивши не лише концепцію (пам'ятник він задумав у вигляді колони), а й активно працюючи у комітеті зі спорудження [1].

А. Креховецький прийняв посаду головного редактора «Gazety Lwowskiej» та «PNL» після десятиліття діяльності В. Лозинського, який налагодив редакційну політику і вивів видання на новий рівень суспільного сприйняття. За перше десятиліття роботи над часописом В. Лозинський, долаючи несприйняття польськомовної спільноти, зумів підняти «PNL» на високий науковий рівень, і він став авторитетним, головним у галузі історії і літератури, часописом. Видання, попри певну провінційність, здобуло хорошу

репутацію як серед науковців, так і читачів. У цьому була заслуга головного редактора, чия діяльність спрямовувалася на налагодження контактів і залучення до роботи кращих авторів (науковців, літераторів, публіцистів) та формування фахового редакційного комітету. Проте користати з цього спадку А. Креховецькому довелося недовго, адже в ході динамічної модернізації та лібералізації краю ставало різноманітнішим і його інтелектуальне життя. Тут почали виникати різноманітні наукові кола і товариства, започатковувалися нові видавничі проєкти. У другій половині 80-х рр. XIX ст. утримати високий рівень науковості «PNL» і зберегти тематичну різноманітність ставало дедалі важче.

Власне успіх першого головного редактора зумовлювався ще й тим, що під час його адміністрування «PNL» у Львові практично не мав конкурентів. Звичайно, якщо не брати до уваги спорадичної діяльності «Przeglądu Archeologicznego» у другій половині 70-х рр. XIX ст., адже кілька десятків номерів дуже спеціалізованого і спрямованого на вузьке коло зацікавлених стародавніми пам'ятками осіб не могли конкурувати з «PNL» як масовим часописом. А видання впродовж 1875 р. кількох номерів «Przeglądu Poświęconego Etnografii, Historyi i Literaturze Polski i Krajów Ościennych» також жодним чином не мали шансу вплинути на місцевий ринок інтелектуальної продукції.

Однак, як вважає Л. Лазурко, «то були передвісники зміни епох, і в попередній залишалася історія, що поволі рухалася від романтизму до позитивізму, а в новій ері ця суспільно актуальна дисципліна вже не просто професіоналізувалася, а й почала спеціалізуватися й дробитися за різними галузями. Польська історіографія переживала зміни, рухаючись у фарватері європейського наукового простору, у якому з'являлися наукові товариства, репрезентуючи свою діяльність через власні видавничі проєкти» [427, с. 43].

Криза почала виразно проявлятися у другій половині 80-х рр. XIX ст., коли наука в краї швидко інституціалізувалася за різноманітними напрямками, а «PNL» залишався у своїй ніші загального культурно-історичного урядового

проєкту. Останнє мало і переваги, і недоліки як для видання, так і для його читачів: часопис був «приречений зійти на наукові маргінеси, але продовжував фінансуватися державою» [427, с. 43], і тому залишався доступним для дуже широкого кола. Вдаючись до метафорики, виграшне фінансове становище доволі влучно описував Ю. Кляйнер, для якого «PNL» виглядав як мешканець дому, що перебував в чужому помешканні, проте не тільки за нього не платив, а ще й отримував платню від власника» [334, s. 47].

Самоорганізаційні процеси в середовищі львівських дослідників минулого сягнули якісних змін у 1886 р. і втілилися у створенні першого загальнопольського наукового об'єднання істориків – Історичного товариства (Towarzystwa Historycznego). А наступним логічним кроком стало представлення у 1887 р. друкованого органу цієї організації – «Kwartalnika Historycznego», довкола якого гуртувалися професійні історики. Ця подія спричинила першу і, вочевидь, найбільшу кризу у «PNL» як виданні, що також робив ставку на історію, – насамперед відчутним став відтік матеріалів. З цього приводу Ю. Кляйнер зауважував: «Цей факт загрожував позбавити «Przewodnik...» життєвих сил. Забезпечення працями «Kwartalnika...» стало моральним обов'язком істориків, виконувати який мусили хоча б тому, що багато з них було учнями засновника і першого редактора цього часопису Ксаверія Ліске» [334, s. 47].

Не тільки історична наука демонструвала у цей час динамічний розвиток, поступом відзначалися й інші напрями інтелектуального життя в краї. У 1868 р. у Львові було створено Польське педагогічне товариство, у 1884 р. від нього відокремилося «Товариство викладачів вищих шкіл» (з друкованим органом «Muzeum» (1885–1939), у 1886 р. постало Літературне товариство імені Адама Міцкевича (друкований орган – часопис «Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza» (1887–1898, пізніше називався «Pamiętnik Literacki»). Ці видання – педагогічне, історичне та літературознавче – теж ставали конкурентами «PNL», основою якого якраз і були історична, літературна та педагогічна рубрики. Окрім того, у Львові виходили: «Kosmos» (з 1876), «Eos»

(з 1894), «Lud» (з 1895) які працювали на тому самому, що і «PNL», інтелектуальному полі. Це кількісне збільшення інтелектуальної друкованої продукції журнального типу, зростання асортименту і накладів газет, неухильно підірвало позиції «PNL». Видання не тільки втрачало читачів, ще більш суттєво це впливало на авторський колектив, що розпорошувався.

Першочерговими для головного редактора були питання збереження авторського колективу «PNL». З одного боку, відбувався природний відтік через переорієнтацію на інші сфери (Л. Фінкель) чи проблеми зі здоров'ям (К. Ліске). Проте залишалися ті, хто демонстрували неабияку відданість часопису (Т. Войцеховський, В. Кентжинський). А. Креховецький спрямовував значні зусилля на те, щоб заохотити до співпраці з часописом «PNL» талановитих молодих науковців та літераторів [5; 6]. Але в умовах наростаючої конкуренції важливою була й упізнаваність автора, яскравість його творчого доробку. У залученні таких людей до співпраці часом вирішальне значення мали людські, приятельські, стосунки. Як бачимо з листування А. Креховецького з Генриком Сенкевичем, саме така міжособистісна взаємодія давала можливість редактору публікувати літературні новинки письменника, які спеціально анонсувалися і завдяки яким підігрівався інтерес читачів до видання [442, s. 514-515].

Потреба утримувати увагу читацької аудиторії підштовхувала головного редактора заповнювати видання матеріалами тих наукових напрямів, які тільки-тільки починали з'являтися у науково-публічному просторі. Для цього А. Креховецький не лише розгорнув власну розгалужену мережу взаємодії з інтелектуалами, а й розпочав переформатування структурно-змістової схеми часопису «PNL» та мусив погодити поле діяльності з новоявленими виданнями. Так, наприклад з К. Ліске, котрий очолював «КН», було домовлено про друк текстів різного обсягу: розлогі матеріали (часом і монографічного характеру), яких той уникав, А. Креховецький публікував охоче. Натомість «PNL» не претендував на інформаційно-критичну нішу «Kwartalnika Historycznego». Як зауважував А. Точек, «Це було свідченням того, що галицька історіографія

розвинулася настільки, що історичних досліджень почало вистачати на всіх. Історія й надалі продовжила домінувати на шпальтах видання, але вже в дещо меншій кількості – 40–45 % статей у 1889–1909 рр.» [393, s. 193].

Ці зміни інтелектуального ландшафту в Галичині все виразніше впливали і на читачів «PNL». Незважаючи на те, що незмінно привабливими залишалися умови передплати часопису і його ціна, охочих придбати видання окремо меншало, і це виявлялося у зменшенні накладів – впродовж 1883–1891 р. на 20 %.

Важливим було те, що часопис залишався фінансово забезпеченим, і головний редактор мав достатньо коштів, щоби регулярно виплачувати авторам гонорари. Ф. Равіта-Гавронський у спогадах про своє життя у Львові наприкінці XIX ст. писав, що «окрім Адама Креховецького, який на той час посідав видатне становище в літературі, був редактором “Gazety Lwowskiej” і який ретельно платив, інші редактори із задоволенням користали з чужої праці, а бажання отримати платню викликало у них певного роду здивування, а часто й образу» [445, s. 22].

Б. Надольського, який вивчав історію діяльності у Львові «Літературного товариства імені Адама Міцкевича», писав про середній розмір гонорарів на початку XX ст.: «Незважаючи на труднощі, більшість журналів [літературних] платили гонорари, верхня межа яких після 1900 року становила близько 60 крон за аркуш статті та 80 крон за аркуш огляду» [368, s. 18]. Приблизно такими ж були виплати у «PNL» [7, арк. 10]. Для порівняння: річна зарплата вчителя у Галичині у 80-х рр. XIX ст. коливалася від 300 (у селі) до 500 (у великому місті) злотих ринських, що після грошової реформи 1892 р. становило 600 і 1000 крон відповідно.

У контексті цього дозволимо собі ремарку з приводу вартості видання фахового журналу у Львові середини 90-х рр. XIX ст. Для цього скористаємося обрахунками вартості видання «КН» за 1896–1897 рр.: «Друк одного випуску коштував близько 260 злр., при масовому друку – близько 7 злр. Понад 250 злр. витрачалося на гонорари авторам, котрі в окремих випусках могли сягати й 400 злр. і, навіть, більше. Близько 70 злр. йшло на оформлення твердої

палітурки, 100 злр. коштувала коректура, редакційні витрати сягали 450 злр. [366, s. 488]. При накладі у 300 екземплярів собівартість номера (без друку) сягала приблизно 3 злр. На той час Історичне товариство, що було видавцем «Kwartalnika Historycznego», налічувало понад 200 членів і отримувало з передплати цього видання 116 злр., а з його продажу – ще біля 300 злр. З цього бачимо, що при мінімальних витратах на видання одного номера у 1130 злр., загальний прибуток з продажу не сягав й 500 злр., що змушувало очільників Товариства вишукувати різноманітні субвенції на покриття різниці.

Спрямовуючи зусилля на формування редакційного колективу, А. Креховецький дбав і про підтримання атмосфери у ньому, що виявлялося у незначній плинності кадрів. Спочатку з редакційною роботою у науковому часописі йому допомагав О. Бальцер. Питаннями літературного редагуванням з 1884 р. займався Луціян Татомир, що також читав та попередньо оцінював матеріали, які надсилали до редакції автори. Після відходу від справ Л. Татомира його місце на початку ХХ ст. зайняв університетський професор літератури В. Брюхнальський. У січні 1905 р. до праці у редакції долучився М. Ролле. Тривалий час із часописом співпрацював і згадуваний уже правознавець, урядник та публіцист А. Беньковський [316, s. 254].

Найбільшим викликом у редакторській діяльності А. Креховецького став вибух Першої світової війни, що спричинився до евакуації з окупованого росіянами Львова та перерви у діяльності. У 1914 р. «PNL» виходив впродовж перших пів року, а видання за 1915–1916 рр. об'єднувалося в один не особливо об'ємний том, що з'явився лише у 1917 р.

Отже, у найбільш тривалий другий період існування видання його очолював відомий публіцист та письменник Адам Креховецький. Його активна творча та громадська діяльність вплинула на зміну амплуа «PNL», який з речника історії як науки поволі перетворювався на орган пропаганди. Якнайбільше на цей процес вплинула професіоналізація історичної науки, що супроводжувалася створенням низки спеціалізованих історичних часописів, позбавляючи «PNL» ексклюзивності, і відображалось на його популярності. Це

змушувало авторів видання дрейфувати, займаючи ширшу культурно-інформаційну нішу. Відтак «PNL» як науковий історико-літературний часопис втрачає позиції єдиного провідника польської культури в Галичині і повертається до статусу регіонального просвітницького видання. Увесь цей час гарантією стабільної діяльності часопису була наявність урядового фінансування. Відновлення польської держави у 1918 р. повністю змінило інтелектуальний ландшафт краю, а завдання, що ставилися перед «PNL», втратили актуальність.

Початку діяльності часопису «PNL» у 1873 р. передував тривалий період видання наукового додатка до «Gazety Lwowskiej». Починаючи з 1850 рр. XIX ст. цей додаток, що був ініціативою намісника Агенора Голуховського, не тільки інформував галичан про стан справ у краї, а й знайомив зі здобутками сучасної, зосібна й історичної, науки. На початку 70-х рр. XIX ст. головний редактор Владислав Лозинський розпочав трансформацію додатка у науково-літературний часопис, що незабаром став поміним явищем культури і науки краю. Часопис, що вийшов за межі урядового вісника, став важливим елементом поступу польської культури у Східній Галичині і до середини 80-х рр. XIX ст. залишався джерелом поширення комплексної інформації про сучасні інтелектуальні досягнення.

Упродовж останнього десятиліття XIX – початку XX ст. під керівництвом Адама Креховецького, на тлі зростаючої в інформаційному просторі конкуренції наукових спеціалізованих видань, часопис втрачає провідні позиції, проте залишається помітним явищем польської культури в східногалицькому регіоні аж до припинення своєї діяльності у 1919 р.

РОЗДІЛ 3

ПРОФЕСІЙНІ ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «PRZEWODNIK NAUKOWY I LITERACKI»

3.1. Сцієнтизація історії у Галичині другої половини XIX ст.

У другій половині XIX ст. у Східній Галичині сформувалося доволі потужне історіографічне середовище, основу якого становили професійні дослідники старовини. Тогочасні політичні обставини сприяли тому, що саме тут склалися найбільш сприятливі можливості для історичних студій, які розгорталися довкола академічних та неакадемічних осередків Кракова і Львова, демонстрували розвиток як в інституційному вияві, так і у теоретико-ідеологічному сенсі. За словами польського історіографа А.Ф. Грабського: «Єдиним місцем, де польська історична наука могла розвиватись у відносно нормальних умовах, володіючи структурами, подібними до тих, у яких діяла історична наука на Заході, була автономна Галичина» [311, s. 126].

Наскільки динамічним був цей процес можемо бачити на прикладі Львова: за даними дослідників, у 1860 р. тут працювало 24 історики, більшість з яких були поляками [395, s. 242], а впродовж наступного десятиліття їх чисельність потроїлася [395, s. 242]. Це відбувалося у результаті змін у галицькому краї, рушієм яких були реформи 1867 р., пов'язані з автономізацією провінції. Їх запровадження створило умови самоврядування, розширивши повноваження місцевого уряду. Це спричинило появу крайових установ із допустимістю представництва у них різних національних спільнот, але з виразним домінуванням поляків. Ключовою у цьому була освітня реформа, позаяк саме вона дала початок освітньо-науковій інституціоналізації та їх поступовій полонізації.

Вочевидь ці процеси актуалізували національні суперечності між поляками й українцями, що спалахнули ще у 1848 р., а з кінця 60-х рр. XIX ст.

знову почали наростати. У цьому протистоянні історія розглядалася реальним інструментом у боротьбі за минуле, що визначало право на майбутнє, а також (разом із мовою) – підставою національної ідентифікації. Назагал це зумовлювалося тим, що історія як галузь знань XIX ст. набула особливого значення як у загальноєвропейському вимірі, так і в окремих виявах, особливо у стосовно держав, що рухалися шляхом здобуття чи повернення власної незалежності.

Потреба осмислення причин поділу Польщі наприкінці XVIII ст. також надавала знанням польського суспільства про власне минуле неабиякої ваги. Особливе значення отримувало і поняття історичної справедливості, адже втрата власної держави трактувалася як акт несправедливий, обставини якого потребували прискіпливого вивчення.

У цей час спостерігається відхід польських дослідників від романтизації власного минулого, що, звичайно, зумовлювалося тенденціями в науці, але підсилювалося і невдачами повстань за незалежність. Розчарування через поразку Листопадового та, особливо, Січневого зривів змушувало польські інтелектуальні еліти до переоцінки спроб силових реваншів, у результаті яких гинули кращі представники патріотичних кіл. У пригніченому російськими політичними репресіями Польському королівстві це вилилося у розвиток дозволених владою природничих та соціальних дисциплін і технічних наук, а в Галичині осмислення втрат після крайнього зриву трансформувалося у зміни в історіографії та, після 1867 р., проявилось у політизації суспільного життя.

Новою теоретико-ідеологічною моделлю суспільного поступу став позитивізм з його гаслами «органічної праці на благо народу». Наприкінці 60-х рр. XIX ст. здобутки позитивізму підсилили антиромантичні настрої та стали поштовхом до переосмислення завдань не лише історії як науки, а й політики як засобу перебудови суспільного життя. Це, врешті, спричинилося до початку «нової ери в польській історіографії, що мала і кількісне, і якісне вираження» [395, s. 242]. Символічним передвісником змін стало видання у 1868 р. першого тому «Останніх років панування Станіслава Августа» В. Калінки, у якому автор

відступив від традиційної ідеалізації минулого, а також створення у 1869 р. у Краківському університеті кафедри історії Польщі.

Назагал, період інтенсивних трансформацій зайняв чотири роки і розгортався від зміни погляду на минуле Польщі до появи нових інституцій, в ході чого закріпилося інше бачення історії та її завдань. Ключове значення у цьому мала трансформація університетської сфери в Галичині, що розпочалася із запровадження у 1871 р. навчання національними мовами. Таке переформатування навчання якнайбільше вплинуло на Львівський університет, адже спричинилося до відтоку із закладу німецькомовних професорів (з істориків це були Г. Цайсберг, Е.Р. Рьослер), чий посади зайняли польські й українські вчені. Зокрема, у 1872 р. К. Ліске, один з найбільших прихильників цієї реформи, став професором Львівського університету. Також це стало поштовхом до значного розширення контингенту студентів зі специфічним розподілом: поляки обирали навчання на реформованому і полонізованому філософському факультеті, а студенти-українці віддавали перевагу теологічному, на якому багато дисциплін викладалося українською мовою [351, s. 105-106].

Того ж року запровадили структурні зміни і на факультеті філософії: було розділено кафедру історії, з якої постали кафедра всесвітньої історії та кафедра історії Австрії. Також відбулася реорганізація процесу вивчення історії – запроваджувався історичний семінар: із всесвітньої історії вів К. Ліске, а з історії Австрії – І. Шараневич [351, s. 103-104]. Осмислюючи тогочасний розвиток історичної науки у Львові, Л. Харевічова відзначала полонізацію університету та діяльність К. Ліске (апологета цього процесу) як початок першого періоду її розвитку [293, s. 91-93]. Одним із найбільш промовистих результатів вищевказаних реформ в університеті стало значне «омолодження» місцевого історіографічного середовища – уже наприкінці 70-х рр. XIX ст. половину дослідників старовини у Львові становили молоді люди у віці 25–35 років [395, s. 244].

Університети були не єдиним джерелом «постачання» інтелектуалів у Галичині. У результаті реформ тут значно лібералізувалося (у порівнянні із землями, що були під владою Росії чи Пруссії) суспільне життя. Скасування цензури та відсутність політичних переслідувань приваблювала ту польську інтелігенцію, яка за участь у повстанні 1863 р. зазнавала репресій і знаходила прихисток не лише у західноєвропейських країнах, але і в Галичині.

Динамічна модернізація краю приваблювала до Галичини не тільки політичних емігрантів, а й просто спеціалістів, котрі отримували тут роботу. Впродовж 60-х рр. XIX ст. у Львові оселилися Я. Креховецький, Л. Кубаля та К. Ліске, у 70-х рр. – переїхали В. Закшевський, Я. Стелла-Савицький, В. Кентжинський, Т. Войцеховський, а у 80-х рр. – осів навіть В. Калінка.

Результатом цих змін стало формування у столиці Галичини найпотужнішого з-поміж усіх земель розділеної Польщі історіографічного середовища, що потребувало інфраструктурного розширення – створення мережі поширення історичної інформації та обміну нею. З припиненням діяльності часописів «Biblioteka Ossolinskih» (1829–1868) та «Dziennik Literacki» (1852–1854, 1856—1870), цей вакуум заповнювали «PNL» (1873–1919), «Przegląd Archeologiczny» (1876–1882), «КН» (1887–1939) та низка інших видань [427, с. 5-6].

Часопис «PNL» – додаток до урядової «Gazety Lwowskiej» був безпосереднім результатом запроваджених у краї у 1867 р. реформ. На його сторінках піднімалися і обговорювалися питання освіти, науки і культури, з-поміж яких вирізнялася історія. Пріоритетне значення історичні дослідження отримали від часу, коли часопис перейшов під головування В. Лозинського. Низка різноманітних тогочасних польських видань, таких як: краківські «Przegląd Polski» та «Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych», варшавські «Biblioteka Warszawska» та «Niwa, dwutygodnik naukowy, literacki i artystyczny», віленський «Athenaeum. Pismo Poświęcone Historii, Literaturze, Sztukom, Krytyce itd.» також частину свого змісту присвячували історії. Однак питання минулого у них не займали центрального місця, а до

праці над самими часописами не залучалося стільки фахових істориків, як це було у львівському «PNL». За підрахунками сучасного польського дослідника А. Точка, впродовж 1873–1883 рр. «майже 56 % досліджень часопису «PNL» стосувалося історії (без урахування археології, історії мистецтва та етнографії)» [393, s. 193]. Як писав один з перших «біографів» цього видання Ю. Кляйнер: «Окрім “Roczników” Академії знань “PNL”, під керівництвом В. Лозинського, був найважливішим виданням історичних досліджень – суттєвим, хоч і неофіційним органом тодішньої історіографії» [333, s. 31]. А. Точек також схиляється до думки, що залучення фахових істориків до творення історичної рубрики у виданні «PNL» дає підставу говорити про цей часопис часів В. Лозинського як такий, що дає «загальний образ тодішньої галицької історіографії» [393, s. 193-194].

Видання «PNL», як можемо судити з розмаху проведеної В. Лозинським роботи із залучення фахівців і актуалізації ними історичної проблематики, від перших днів замахнулося на статус провідного органу нового наукового руху в тогочасній історіографії, яким став позитивізм.

Позитивізм у Галичині має свою історію «входження» в суспільну думку та дослідницьку практику науковців, яку можемо спостерігати на матеріалах різноманітних видань. Коли говоримо про позитивізм як певну ідеологію, то першим, хто в доволі гострий спосіб поставив питання переходу до «органічної» праці, був Людвік Повідай [324]. У грудні 1864 р. у львівській «Gazecie Narodowej» (а зі скороченнями у «Dzienniku Literackim») він опублікував статтю під назвою «Поляки та індіанці», що стала маніфестом польського позитивізму. Стаття була написана під час його ув'язнення за участь у повстанні 1863 р. Поразка повстання перетворила завзятого революціонера Л. Повідая на затятого консерватора. І він сформулював ідею відмови від тактики повстань і переходу до праці, покликаної модернізувати суспільство. Це спричинило гостру кількарічну дискусію, що розділила галицьку інтелектуальну спільноту. Наприклад, палким прихильником нових суспільних віань був К. Хлендовський, а от його приятель В. Лозинський

спочатку критикував «панів-книжників» [324, s. 48]. Та, як стверджувала Г. Козловська: «Можна впевнено сказати, що тоді, в середині 1866 р., позитивістичний прорив у Галичині вже був здійснений. Результатом обговорення ідей Л. Повідая стало суспільне сприйняття органічної праці як єдиного шляху на найближче майбутнє. – І продовжила, – у цьому Галичина була попереду Королівства, оскільки тут на кілька років раніше почали пропагувати й засвоювати позитивістичну думку» [342, s. 557].

Проте поняття позитивізму як дослідницької стратегії поширювалося в інтелектуальному просторі краю ще раніше. Так, ще на сторінках «Dodatku Tygodniowego» окреме і обов'язкове місце займали питання історії і з номер в номер друкувалися невеликі замітки, присвячені проблемам минулого. І саме тут натрапляємо один вельми цікавий нарис, опублікований у грудні 1852 р., у якому піднімалося питання значення історії як науки [196]. Автор, що приховував своє ім'я під криптонімом «t....z Gr..» писав: «Питання – яким є сучасне значення історії – наскільки наука, виведена з неї, знайде застосування в житті, якими зусиллями вона може досягти своїх внутрішніх і зовнішніх цілей, повторюємо, ці питання не є новими. ...Їхня важливість безсумнівна, тим більше, що вони тісно пов'язані із завданням морального та інтелектуального становлення – і, власне, з долею майбутніх поколінь» [197].

Представляючи історію в амплуа науки, автор зауважував, що «вона повинна відмовитися від претензій на естетичну завершеність форми, яка можлива лише при суворому визначенні змісту, і прагнути до іншої мети, а саме – звести різноманітні елементи в одне наукове ціле» [197]. Причини, чому цього не було досягнуто на цей момент, автор вбачав у відсутності в дослідницькому арсеналі історії точного методу і в недостатньо ясному розумінні її основної мети як науки. Пояснюючи нові тенденції у розвитку історії, автор звертався до змалювання досягнень німецьких дослідників минулого – антикознавця Бартольда Георга Нібура та історіографа Леопольда фон Ранке.

Власне те, що ми бачимо на сторінках «Dodatku..... – це презентація «Критики нової історіографії» Л. фон Ранке, у якій він подавав методологію

історичної критики, засновану на абсолютизації архівних джерел. Автор показував Л. фон Ранке як головного представника історичної критики в Німеччині, що впровадив ідею про необхідність надання історії нового фундаменту, заснованого на науках про природу. І саме цю тезу, що історія може бути такою ж науковою дисципліною, як інші природничі дисципліни, автор розвивав у своєму нарисі. Він писав: «...Історія неминуче повинна вийти зі сфери юридично-філологічних наук, в якій вона так довго була обмежена, у величезну сферу природничих наук. Вона більше не може ухилятися від відповіді на запитання, з якими пов'язані не лише таємниці минулого, але навіть людське розуміння майбутнього. Працюючи разом з антропологією, вона повинна позначити межі, досягнуті великими людськими племенами у своєму розвитку, і показати нам їхні особливі знаки, дані природою і, зі свого боку, проявлені» [198].

Основне, що повинна перейняти історія від наук про природу, на думку автора, мав бути «їхній правильний спосіб дослідження». Таким першим кроком він уважав відкриття закону (методу) історичної аналогії. І закликав не зупинятися на цьому, розширюючи, наскільки це можливо, ті вузькі межі, в яких досі була обмежена історична наука. Він писав: «Історія має дві сторони – з одного боку, ми бачимо вільну творчість людського духу, з іншого – незалежні від нього, дані природою умови його діяльності. Новий метод повинен виникнути в результаті ретельного вивчення аспектів духовного світу і природи у їхніх взаємодіях. Лише так ми можемо прийти до постійних, фундаментальних принципів, тобто чіткого знання законів, які керують ходом історичного розвитку» [199].

На початок 70-х рр. XIX ст. уявлення про історію як наукову дисципліну і суму надзвичайно важливих для суспільства знань у галицькому інтелектуальному суспільстві склалося остаточно. Осмислюючи цей феномен зацікавлення (ба більше, навіть захоплення) минулим, Ю. Клейнер зауважував, що «історія була тим, що якнайлегше сприймалося і вивчалось інтелігенцією, тим, що із загалу “серйозної” літератури найбільше читалося» [334, s. 15]. А отже, «PNL» мав покликання задовольняти цікавість до минулого,

розповідаючи про історичні події та персонажі, а історії як напряду найлегше було зайняти нішу зорієнтованого на белетристику читача, що чекав на романтичне представлення минулого.

Проте у часописі бачимо й матеріали не зорієнтовані на широкий читацький загал. Це було свідомою позицією редакції у початковий період діяльності, адже саме тоді історія почала сцієнтизацію, претендуючи на роль серйозної наукової дисципліни, а не виробника продукції для читання як розваги.

У цьому найбільшим авторитетом для головного редактора В. Лозинського став К. Ліске з його вельми критичними оцінками загального стану польських історичних досліджень. У «Огляді польської історичної літератури останніх років», написаному у 1867 р. у часописі «Historische Zeitschrift» Г. Зибеля, він заявляв: «Взагалі польська історіографія, як і польська критика, потрапила в руки дилетантів: обов'язковою умовою вважається красива оповідь із красивими словами. Майже не знаходимо слідів історичних досліджень. Після смерті Лелевеля польська історіографія зробила крок назад, а не вперед» [350, s. 360-361]. Ці доволі гострі оцінки, висловлені вченим, який щойно отримав освіту у німецькому університеті, були констатацією проблем польської історичної науки кінця 60-х рр. XIX ст., але також свідчили і про невідворотність змін в інтелектуальному житті. Вочевидь, ці оцінки були результатом розуміння К. Ліске потреб розвитку історії як науки, і тиску зовнішніх факторів, пов'язаного із впливами змін, що відбувалися у західноєвропейській історичній науці.

Отже, професіоналізація історичних студій, до якої закликав К. Ліске, стала одним із орієнтирів головного редактора В. Лозинського, котрий уже у першому номері видання публікував дослідження А. Бельовського (Народження Болеслава Кривоустого), К. Ліске (Конституція 3 Травня і німецькі держави), А. Малецького (Панування Болеслава Кривоустого). Саме це, на думку Ю. Кляйнера, «було найкращим свідченням того, що видання мало стати органом нового руху; новий науковий місячник мав підтримати найперше ту науку, яка на той момент була найбільш життєздатною в Галичині» [334, s. 16].

У другій половині XIX ст. у Львові сформувалося потужне історіографічне середовище та зріс соціальний запит на знання про минуле. Ці процеси були наслідком реформ у Галичині, спрямованих на автономізацію краю. Розгорталися вони під гаслами позитивізму, що в суспільній практиці виявлявся у заклику до праці на благо нації, а в інтелектуальному плані – у сцієнтизації пізнання, зосібна історичного. Часопис «PNL» став своєрідним провідником програми позитивізму як нової ідеології та теоретико-методологічної моделі.

3.2. Співпраця видання з професійними істориками протягом 1873–1883 рр.

В ідеологічному сенсі позитивізм був зміною погляду на минуле Польщі з оптимістично-романтичного на песимістично-реалістичний, вперше представлений у дослідженнях краківських істориків. У попередньому розділі, аналізуючи деякі аспекти творчої діяльності редакторів, ми зупинялися на впливі на В. Лозинського та А. Креховецького досліджень краківських істориків, що вважали втрату державності закономірним процесом розкладання політичної системи Польщі. Тому краківські дослідники (згодом В. Смоленський окреслить їх представниками краківської історичної школи), не могли не взаємодіяти з «PNL».

На час створення львівського видання краківська історична школа вже отримала інституційне оформлення. Як писав Ю. Бардах: «Історична спільнота Кракова сприйняла 1869 рік – дату заснування кафедри польської історії в щойно реполонізованому Ягеллонському університеті – як річницю не стільки постанови школи, скільки моменту, коли вона стала голосом історичних доктрин “ex cathedra” і, у певному сенсі, офіційною історіософією станьчиків, що перебрали владу в Галичині» [279, s. 962].

Аналізуючи взаємодію краківської історичної школи з часописом «PNL» у персональному вимірі відзначимо, що В. Калінка, «духовний батько» краківської історичної школи, у часописі не публікувався, хоча тісно взаємодівав з львівськими науковцями і публіцистами, а з 1880 р. і до своєї смерті у 1886 р. навіть мешкав у Львові. Проте у виданні натрапляємо обширну рецензію К. Ліске на його працю «Політика австрійського двору в питаннях Конституції 3 травня» [169], що містила як позитивні відгуки, так і достатньо гострі критичні оцінки. Назагал у час становлення часопису «PNL» у науковій творчості В. Калінки була тривала пауза: після «Останніх років Станіслава Августа», опублікованих у 1868 р., він вступив до ордену воскресенців і його «Політика австрійського двору в питаннях Конституції 3 травня» (1873) була

єдиним опублікованим історичним дослідженням аж до виходу в світ у 1880 р. першого тому «Чотирилітнього сейму» [387].

Доволі тісні зв'язки зі Львовом мав В. Закшевський, куди він переїхав після того, як захистив дисертацію у Пруссії. У 1871 р. молодий вчений габілізувався у Львівському університеті і пропрацював тут два семестри на посаді приват-доцента. А вже у наступному році йому вдалося перенести габілітацію до Ягелонського університету і повернутися до Кракова [389, s. 156]. У час створення «PNL» працював над власним видавничим проєктом – часописом «Przegląd Krytyczny» (1874–1877) і тільки у 1882 р. виступив на шпальтах львівського видання з кількома рецензіями.

А от інші представники краківської історичної школи – Ю. Шуйський (1835–1883) та М. Бобжинський (1849–1935) – не оминали увагою «PNL». Цікаву характеристику наукової діяльності Ю. Шуйського дає Ю. Клейнер, який трактував його «не стільки як теоретика, оскільки йому йшлося не лише про пізнання, скільки як прагматика, для якого історія була не самоціллю, а засобом; завданням якого було йти разом з життям, шукати і утверджувати ідеали» [333, s. 16]. У часописі у 1880 р. було опубліковано нарис Ю. Шуйського «Місце Длугоша в європейській історіографії» [269]. У ньому автор не характеризував постать першого польського історіографа, а радше наділяв його власними рисами «ідеального» дослідника: мислителя, патріота, творця. Такий підхід до інтерпретації творчості Длугоша якнайкраще видавав у Ю. Шуйському його «романтичне» начало. Як відзначав А. Вежбіцкі: «Калінка та Шуйський були цілком незалежні від нього [позитивізму].... Про Шуйського можна сказати, що він перебував під негативним впливом, бо цілком свідомо й на хорошому рівні полемізував із позитивістами» [408, s. 64].

Це виявлялося у певній, назагал характерній для цієї доби, біполярності творчості Й. Шуйського, який поєднував у собі поетичні здібності з науковою діяльністю, виражаючи це в історичних нарисах. Зокрема, у його написаній високим, місцями патетичним стилем «Характеристиці Казимира Великого», видатного організатора, що заклав підвалини нового устрою Польщі, читаємо:

«Вийшла у білий день Божий коронована голова великого короля, щоби подивитися страшними очима смерті, чи після стількох випробувань ми станемо колись синами життя!» [266, s. 500].

Такий стиль якнайкраще пасував для науково-літературного журналу, проте часом ця поетичність брала гору над науковістю. З одного боку, його тексти відзначалися колоритністю, емоційністю та легко сприймалися читачем, а з іншого – здобувалося це за рахунок зменшення науковості. Так, наприклад, у змалюванні постаті Анни Ягеллонки Ю. Шуйський, обдумуючи її роль під час елекції, акцентує на цікавих для читача темах сподівань та розчарувань цієї жінки. Як письменникові, йому потрібні яскраві, контрастні образи, і він протиставляє «шляхетну простоту» Анни Ягеллонки блискучому, удаваному, лицемірному Блезу де Монлюку [265]. Описуючи становище Польщі після обрання короля Міхала Корибута Вишневецького, дослідник не шкодує епітетів, щоби зобразити зневагу до профранцузької партії, звертає увагу на постійні дрібні міжусобиці, у яких король був абсолютно безпомічним, вникає у спроби зближення та нові інтриги, пов'язані зі спробами посадити на трон графа Сен-Поля де Лонгвіля [268; 267]. Також у часописі публікувався його нарис про Єжи Ожаровського, що шукав у Франції підтримки для Станіслава Лещинського. Ю. Шуйський тут також майстерно протиставляє кардинала Флері – досвідченого, дипломатичного, егоїстичного французького політика, що відстоював утилітарні інтереси своєї країни, та Єжи Ожаровського – такого не вельми зграбного, але респектабельного «у всіх сенсах поляка». Ю. Шуйський завжди вирізнявся пишністю характеристик, вмілим вибудовуванням контрастів та емоційним забарвленням оповідей, це ніколи не було його основною метою. Найістотніше, чого він прагнув досягти у своїх дослідженнях, зазирнути всередину політичного організму Польщі, зокрема у його хвороби [333, s. 16].

Основні риси краківської історичної школи проявлялися у двох «генеральних» лініях, що їх обстоював у своїй творчості Ю. Шуйський: критика (чи радше, висвітлення вад і засудження) устрою Речі Посполитої та

непослідовність політики діячів цієї держави. За словами Шуйського, «раптово, без задуму, випадково зародилася польська конституція, і прокляття нависло над державою» [267]. Він доволі тверезо оцінював її негативні сторони, хоча назагал не відзначався особливою точністю та об'єктивністю в оцінках. Врешті об'єктивізму йому бракувало хоча б у тому, щоби трактувати першу польську конституцію як результат випадку, а не розвитку, лише прискореного випадком. Справжнім лихом Ю. Шуйський вважав епікурейське ставлення до життя, властиве польським політикам, що у гонитві за насолодами втрачали відчуття реальності. Постійна політична боротьба, інтриганство і пошуки компромісів, відсутність одностайності і рішучості, на думку історика, якнайбільше підривали основи держави. І у своїх нарисах він саме це вельми майстерно представляв, настільки майстерно, що, як іронічно зауважував Ю. Кляйнер: «читаючи його слова про інтриги французької партії, відчуваєш, що сам автор хотів би організувати державний переворот і створити сильний уряд» [333, с. 16]. Ю. Шуйський вважав, що про вади національного характеру необхідно говорити, бо лише так можна їх подолати: «Крім того, як порятунок, я вимагаю пристрасного розуміння критичного напрямку, я вимагаю цієї великої амбіції подолати дефекти національного характеру, позбутися цієї національної особливості, яка є смертельною» [392].

Викриваючи вади держави і суспільства (найперше – його еліти), краківський дослідник шукав пояснення їх причин, намагаючись примирити в собі дві іпостасі – фахового дослідника, що занурюється у суть проблеми, та громадянина з власною позицією, що ґрунтувалася на глибокому внутрішньому патріотизмі. У пошуках певної «формули», яка би дала ключ для пояснення невдач польської держави він звертається до метафоричного порівняння державного організму з організмом людським. Наприкінці нарисів в «PNL» про Анну Ягеллонку він писав: «Ми були молодими – звідси помилки нашого минулого, молодими залишаємося – звідси надія на майбутнє, йдеться лише про те, чи вдасться нам дослухатися до повчань історії, чи остережемося помилок молодості, зберігши її сили, чи після стількох випробувань «станемо

ми колись синами життя» [265, s. 1001]. Це була ще лелевелівська концепція «молодості і відставання від заходу», яку представники краківської історичної школи дещо підкоригували, відзначаючи, що до XVI ст. Польща «крок за кроком» ішла за Заходом, а її відставання не було аномальним. Все змінилося лише в часи, коли шляхта почала конкурувати з монархом у змаганнях за владу, відтіснивши усі інші верстви [407, s. 14].

Як вважають сучасні дослідники: «Потреба моменту виявилася у створенні “психології польської історії”, і цю потребу задовольнив не хто інший, як Юзеф Шуйський... Анахронічність, “політична незграбність”, “відсутність глузду й адміністративних здібностей” – ось польські національні вади, які, на думку Козьмяна, виявив Шуйський під час вивчення рідної історії. На їхній основі мав вирости типово польський різновид “шкідливого патріотизму” – імпульсивного, недалекогоглядного, що дотримувався принципу *liberum conspiro*. Такому патріотизму мав протиставлятися “патріотизм політичний” – розумний, розрахований на знищення бур’яну анархізму, що піниться в польській душі. Головною причиною слави своєї партії він вважав освячення гасла “політичного патріотизму” (“політичного розуму”)» [408, s. 76].

Діаметрально протилежною того, як представляв минуле Ю. Шуйський, була дослідницька манера Міхала Бобжинського – іншого представника краківської історичної школи, що співпрацював з часописом «PNL». Найперше відрізнялися їхні «шляхи до історії», адже, якщо Ю. Шуйський прийшов в історію з літератури і мистецтва та вважав, що історична конструкція повинна межувати з мистецьким відтворенням предмета» [302, s. 18], то М. Бобжинський еволюціонував в історика з правознавця, фахового юриста. Уже це диктувало відмінність їхніх позицій, що виявилася не у загальному погляді на причини втрати Польщею власної держави (тут вони були однак песимістичні), а у способах подання матеріалу, мислення та аргументування. Характеризуючи методологічні підстави дослідницької діяльності цього вченого М. Хандельсман стверджував, що «Бобжинський [...] у

своїх теоретичних припущеннях був найближчий до варшавських позитивістів. Подібно до того, як вони після 1864 року шукали в науці незмінних законів розвитку [...], як вони відмовляли історії в характері справжньої науки, якщо вона не могла застосувати ці закони, так він також бачив застосування історією законів як її основне завдання. Просто варшавські позитивісти [...] шукали цих законів у природничих науках, а Бобжинський, за прикладом юристів, шукав їх радше в суспільних науках і на них прагнув оперти історію» [318, s. 57].

Відзначимо також, що М. Бобжинський займався політичною діяльністю, мав власні ідейні переконання, на основі яких будувалися політично-пропагандистські доктрини, котрі він вплітав у власні історичні студії, пояснюючи минуле й узагальнюючи його.

Тематично М. Бобжинський також вивчав влаштування внутрішнього організму польської держави, проте, на відміну від Ю. Шуйського, що занурювався у «психологізми», досліджував історію держави як структури і у його баченні «[історична] наука повинна обертатися навколо внутрішніх стосунків давнього суспільства і держави» [289, s. 481]. Він першим на польському історіографічному ґрунті приживлює уявлення про державу як структуру, отримане в школі німецьких юристів. Дослідники його творчості зауважують, що він перебував під впливом «Короткої історії про державу та суспільство» Роберта фон Моля, у якій вперше було відокремлене поняття про державу від поняття про суспільство, а останнє трактувалося як самостійний союз громадян, який має власні, дозволені законом цілі [386, s. 135-136].

М. Бобжинський привніс до історичного дослідження «розум логіка і конструктора для концептуального об'єднання, організації [матеріалу]» [333, s. 17]. Саме з правознавства він почерпнув необхідність чітко окреслювати поняття, починаючи дослідження саме з їхнього визначення. У польській історіографії він був першим, хто запровадив роботу з поняттями як певний дослідницький стандарт. Щоправда, при такому підході вихідною точкою для встановлення логічних взаємозв'язків був уже не історичний факт, а його концептуальна трансформація, і це викликало якнайбільше критики щодо його

конструкцій. Також піддавалося критиці переконання М. Бобжинського у тому, що пріоритетним в історичних студіях мав бути принцип «*Historia est magistra vitae*». Історіографія в інтерпретації краківських дослідників мала служити вихованню відповідно до політичних принципів станьчиків, чия програма, зі свого боку, вибудовувалася на історичних аргументах. На II з'їзді польських істориків у Львові у 1890 р. варшавський дослідник Т. Корзон розкритикував краківських науковців за надмірне використання цього постулату у політиці [341]. У цьому з ним солідаризувалися і львівські історики.

Такий підхід якнайкраще реалізовувався на матеріалі «переломних» епох, тому М. Бобжинський звертався до подій кінця XV ст. – періоду, значення якого він значною мірою відкрив і вперше подав у «Нешавському законодавстві» [287]. Цей матеріал був вельми показовий для вивчення впливів ідеологічних поглядів на природу й організацію держави. Назагал кінець XV ст. був для М. Бобжинського показовим періодом польської історії як час найбільшої ідеологічної боротьби між двома партіями: теократично-державною і новою партією реформ. І саме це ідеологічне протистояння стало дослідницьким полем для вивчення думок і поглядів. М. Бобжинський шукав їх у тодішніх творах та документах, аналізував, і це цікавило його більше, ніж дослідження фактів.

У «PNL» М. Бобжинський презентував свій доробок у нарисах про Станіслава Заборовського [42] та Яна Остророга [40]. Грунтовний аналіз поглядів цих історичних діячів та вплетення їх у причиново-наслідкові зв'язки помітно вирізняло ці дослідження. Автор показував Остророга діячем, що прагнув надання сильнішої влади королю, виступав за реформи взаємин церкви та держави. У цьому він сформулював, на думку автора, програму нової партії, зібравши у своєму Меморандумі ідеї, що уже витали в тодішньому політикумі. І тільки Я. Остророг зібрав воєдино ці нові ідеї, синтезувавши інтенції короля та прагнення суспільства.

Подібно М. Бобжинський презентував і політичні ініціативи С. Заборовського, систематизувавши й науково обґрунтувавши сеймові

постанов 1504, 1505 і 1506 рр., акцентуючи на питаннях королівської власності та протистояння з Османською імперією. Як і у студіях про Я. Остророга, він підкреслює свої монархічні переконання, висловлюючись на користь сильної королівської влади, представляючи узагальнений погляд на історію Польщі. У цьому ми бачимо дещо іншого Бобжинського, який попри тверезість, логіку і раціоналізм, намагається, подібно до представників романтичної епохи, відшукати у минулому власного народу надраціональну місію, від якої залежить його велич і розвиток. Такою місією для поляків, що так і не була реалізована у XVI ст., на думку вченого, була боротьба з османами. В цьому були закорінені причини подальших нещасть польської держави та народу, адже «забувши» про свою місію, вони [поляки] втратили дух ініціативи. Натомість «бурхливий розум», спрямований не на зовні, а всередину державного організму, зруйнував усі спроби внутрішніх реформ.

М. Бобжинський був тим, хто першим привернув увагу до цілого пласту політичної літератури XV–XVI ст., що містив кілька показових трактатів, зміст яких щойно ним опрацьовувався і запроваджувався до наукового обігу. Дослідник не тільки опублікував їх, супроводив критичними коментарями, але й в окремих нарисах розкрив їхню цінність. Його дослідження про Яна Остророга, опубліковане 1884 р., вперше показало зв'язок цього письменника і політика з європейською політичною літературою Середньовіччя, присвяченою питанню відносин між польською державою і Римом. Як відзначав С. Естрейхер, припущення М. Бобжинського про час написання трактату Остророга та певний зв'язок із французьким політичним рухом XIV ст. залишилися в науці актуальними [306, s. 26].

На думку С. Закшевського, «Бобжинський дуже точно формулює завдання історії політичної літератури, якою він займається: 1) як та чи та політична теорія прийшла до нас із Заходу; 2) і який вплив наші теорії мали на науковий рух на Заході. Цей момент у світогляді Бобжинського особливо цінний, і він не лише робить йому честь, але й значно випереджає розвиток нашої власної науки, яка була надто скромною в оцінці ставлення Польщі до

Заходу. По-третє, нарешті, Бобжинський вимагає, щоб вплив політичної літератури на реальний розвиток відносин у нашій державі і суспільстві був детально показаний» [411, s. 518].

Попри свою схильність до узагальнень, М. Бобжинський, у дусі позитивістичних канонів, визнавав також важливість деталізації історичного пошуку, заглиблення у фрагментарні теми, едиційну діяльність. У вивченні деталей він демонстрував точність і ретельність німецької позитивістичної школи та багато працював над виданням джерел. У часописі «PNL» він публікував і коментував «Відомості про віднайдений кодекс Олексія Страдомського» і «Відомості про рукописний кодекс Миколая Любомирського», що містили інформацію про польське право XVI ст. [43; 44].

Прикметно, що одне з небагатьох звернень на сторінках «PNL» до питання про методику історичного дослідження з'явилося у зв'язку з публікацією М. Бобжинським джерел. Назагал це питання історичної методики для вельми ретельного, раціонально-конструктивістського дослідника було дуже важливим. У часописі М. Бобжинський, полемізуючи з К. Ліске, опублікував «Кілька зауважень про видання дипломатичних кодексів». А після відповіді Ліске виклав власні «Подальші зауваження» [41]. У цій полеміці виразно бачимо різні підходи цих дослідників-позитивістів до видання середньовічних джерел. Для К. Ліске, котрий свою кар'єру у Львові розпочинав з видання «Актів гродських і земських», вирішальне значення мали практичні міркування. А для схильного до побудови теоретичних конструкцій М. Бобжинського – дотримання випрацьованих науково-едаційних постулатів. Він, зокрема, найперше наголошував на потребі систематизації документів (за походженням, за змістом), створенні предметних покажчиків і збереженні при друкові оригінальної орфографії та пунктуації. Але водночас М. Бобжинський виступав проти обстоюваної К. Ліске стандартизації видавничої методики, нав'язування їй формальних правил. Він пояснював свій підхід потребою зважати на унікальність кожної джерельної пам'ятки та проявляти певний дослідницький індивідуалізм. У останньому, на думку Ю. Кляйнера,

«проявлялися також і риси краківської історичної школи: коли в політиці краківська партія мала дисципліновані кадри, то в науці вона задовольнялася об'єднанням без однозначного, обов'язкового для всіх напрямку.... Щоправда, у краківської історичної школи було те, що надавало їй характеру виразної цілісності: критичне спрямування. Однак цей критицизм був звернений не тільки (і не стільки) у бік історичних фактів, скільки у їхню інтерпретацію та оцінки. Це був той випадок, коли критика поглядів домінувала над критикою досліджень» [333, s. 18].

Відмінні від демонстрованих представниками краківської школи позиції займали львівські дослідники історії, що в час створення часопису активно формували власне, згуртоване під своїми гаслами, історіографічне середовище. Основне, що вирізняло їх, стосувалося проблеми трактування історії як засобу пропаганди – львівські дослідники виступали за чистоту історичної науки. Зокрема, за відмежування історії від пропагандистських ідей ратував львівський дослідник Антоній Малецький – один з найавторитетніших тогочасних науковців, спеціаліст з польської словесності, літературознавець, що на схилі життя захопився вивченням історії польського середньовіччя [405; 312; 388; 383; 315; 317]. А. Малецький (1821–1913) був за освітою класичним філологом, досліджував історію літератури та мовознавство й сам займався літературною творчістю. У 1856 р. він став доцентом філософського факультету Львівського університету, а у 1865 р. отримав професорську посаду. Займався також адміністративною діяльністю: у 1866–1867 н. р. очолював філософський факультет, а впродовж 1872–1873 н. р. був ректором університету. Його адміністрування припало на час активної полонізації університету, а також загальної реформи освітнього процесу у початковій та середній ланках. З 1864 р. А. Малецький був членом Шкільної радий ініціатором створення Галицької національної шкільної ради, а з 1871 р. займався питаннями освіти як член ради міста Львів. Працював також заступником куратора Оссолінеуму Є. Любомирського та після його смерті у 1869 р. деякий час очолював цей заклад.

Його остаточний «перехід» з філології в історію відбувся у час виходу на пенсію (1874), а дослідницькими зацікавленнями стала середньовічна історія Польщі, зокрема період ранніх П'ястів. Покинувши стіни університету, А. Малецький зайнявся також громадсько-політичною діяльністю: впродовж 1876–1889 рр. був депутатом Національного сейму [405].

Подібно до краківського історика В. Калінки, А. Малецький обстоював постулати історичної правди. Ось як він формулював головні принципи нового позитивістичного руху в історіографії: «Нам не йдеться про штучний шарм минулого: ми прагнемо його розуміння і щоби правда завжди засвідчувала наші судження» [405, s. 48]. В ім'я реалізації цього принципу він піддає ревізії не лише оцінки істориків, а й діяльність таких історичних діячів, як Болеслав Хоробрий, з пієтетом до яких ставилися усі дослідники старовини (навіть такі «ревізіоністи», як Ю. Шуйський та М. Бобжинський). Доволі критично А. Малецький оцінював і таких безумовних авторитетів, як наприклад, покровитель Польщі святий Станіслав. Згодом про переосмислення значення його діяльності говоритиме й Т. Войцеховський. Подібна позиція була доволі сміливою і вельми дисонувала із суспільним баченням. Особливо різко подібні вільнодумства сприймалися у церковних колах. Це «зневажання авторитетів» спровокувало різку критику А. Малецького з боку представників кліру, зокрема, на сторінках католицького «Przeglądu Lwowskiego» його припущення назвали «страусиними розмовами»: «Шкода нам, вченого, академіка, котрий пустився йти на поле чистих гіпотез, що і його науці, і його католицизмові приносить багато втрат» [375, s. 656].

Як свідчать факти, А. Малецький належить до такого типу дослідника, що не просто з'ясовує факти, а систематизує та групує їх, розглядаючи у взаємозв'язку. Це давало йому змогу охопити цілісність проблеми, оперуючи широкими та складними образами, органічно поєднаними між собою. Для нього головне завдання історичного дослідження – зрозуміти минуле, і саме це він демонструє у «Погляді на історію Польщі» [188]. Подібне бачення зустрічаємо і у його більш ранньому нарисі «Правління Болеслава

Кривоустого», також опублікованому на сторінках «Przewodnika Naukowego i Literackiego» [185].

А. Малецький розділяв погляди краківських дослідників на оцінку здобутків історичних діячів, основу якої становили не так великі звитяги, як систематична діяльність у реалізації далекосяжних цілей. Для нього таким був представник Пястів Болеслав III Кривоустий (1086–1136), якому дослідник присвятив особливу увагу, переосмислюючи значення його діяльності. Центральне місце у цьому посідала тема заповіту Болеслава Кривоустого, що, як вважалося у тодішній історіографічній традиції, став фатальним для династії. Цим документом встановлювалися не лише правила адміністрування Королівством Польським (сеньйорат), але й фіксувався поділ удільних земель між спадкоємцями. Це було спробою зберегти при владі Пястів та забезпечити їхню державу від фрагментації і міжусобиць. Проте заповіт не став на заваді протистоянню між синами Болеслава Кривоустого, що врешті призвело до тривалого двохсотлітнього політичного роздроблення.

Фаховий знавець середньовічної літератури і культури, а отже, і звичаїв, традицій та людських взаємин, А. Малецький запропонував у питанні трактування значення заповіту Кривоустого оригінальний, відмінний від прийнятого в тодішній історіографії погляд. Він показав, наскільки цей документ був властивий епосі, базувався на характерних для свого часу державно-правових поняттях і був єдино можливим способом врегулювання відносин, а не джерелом смуту [186]. Питання заповіту Кривоустого спровокувало дискусію на сторінках видання. Так, М. Кантецький намагався довести, що Кривоустий запровадив не сеньйорат, а первородство [112]. У дискусії, що розгорнулася, А. Малецький апелював до «правильності» трактування джерел, показуючи, що М. Кантецький «тлумачив їх помилково» [358].

Послідовно реалізуючи підхід «пізнання минулого заради його розуміння», А. Малецький звертався також до питань внутрішнього устрою держави й культурних відносин. На сторінках видання він опублікував

дослідження «Внутрішній лад у Давній Польщі», сконструйоване з фрагментів інформації з обмеженого репертуару середньовічних джерел у якому представив систему організації державної влади у королівстві, характеризуючи становий поділ та специфіку політико-правових взаємин [189]. Ключовими у розумінні епохи для А. Малецького були церковні питання, а саме становище церкви у Пястівській державі. У «Церковних відносинах в Давній Польщі» він розкриває історію перших єпископств. У дослідженні церковної історії автор дотримувався тих самих принципів, що і при вивченні політико-правових питань: нагромадження фактів, що були підставою узагальненого образу, що зображався на широкому історико-культурному тлі. Саме такий характер мало його, опубліковане на сторінках «Przewodnika Naukowego i Literackiego», ґрунтовне дослідження історії перших монастирів та поширення монаших орденів у середньовічній Польщі [187].

Подібну дослідницьку манеру, ґрунтовану на охопленні широких горизонтів та розкритті фундаментальних проблем, демонстрував ще один співробітник часопису – краківський науковець Станіслав Смолька. Він був вільним слухачем у Львівському університеті, а основу його професійного навчання склали студії в університеті Геттінгена впродовж 1871–1873 рр., де він захистив докторську дисертацію. Після отримання наукового ступеня С. Смольку запросили працювати до Історичної комісії краківської Академії Знань, а у 1874 р. він став секретарем наукового відділу Оссолінеуму у Львові. Проте вже у 1875 р. після габілітації у Ягеллонському університеті він повернувся до Кракова. Як професор Краківського університету, тісно співпрацював з Ю. Шуйським та В. Закшевським, рухаючись у фарватері ідей краківської історичної школи [281; 363].

Співпраця С. Смольки з часописом розпочалася у час праці в Оссолінеумі у Львові. На сторінках видання «PNL» він був автором одного з небагатьох досліджень із всесвітньої історії – нарису «Початки феодалізму» [249], що в основі своїй ґрунтувався на класичних дослідженнях «юридичної» школи Г.

Вайца й П. Рота, однак містив і елементи оригінальної критики та власного бачення історії феодалізму від його зародження до часів Карла Великого.

Була у доробку С. Смольки й традиційно «львівська» дослідницька тема того часу – зовнішня політика Речі Посполитої, висвітлена у праці «Польща й Австрія в 1526 і 1527 рр. [250]. Науковець, апелюючи до часів становлення могутності Габсбургів, зосереджувався на політичних проблемах у Центально-Східній Європі після битви під Мохачем у 1526 р. та справі Яноша Запольї (Івана Запольського) – угорського державного діяча руського походження (з білохорватів), що був князем Семигороду та королем Угорщини. А в другому томі першого річника С. Смолька постає рецензентом, опублікувавши ґрунтовний огляд монографії німецького дослідника середньовічних польських хронік Генрика Зейсберга. У доволі об'ємній рецензії (16 сторінок) С. Смолька не тільки оцінив отримані автором результати, а й детально проаналізував застосовану методику наукового пошуку [248].

Серед авторів видання натраплямо також ім'я одного із найбільших у тодішній польській історіографії авторитетів – Августа Бельовського. У ній йшлося про перевірку фактів – встановлення дати народження Болеслава Кривоустого та з'ясування дати смерті його матері Юдити, котра відійшла через кілька місяців після народження сина [38].

Своєрідною інтелектуальною опорою для часопису був Войцех Кентжинський, котрий тривалий час публікував тут свої розвідки та рецензії. У час коли до співпраці з виданням як запрошені автори епізодично залучалися Ю. Шуйський, В. Закшевський, М. Бобжинський, С. Смолька, А. Малецький та А. Бельовський, він залишався постійним автором.

Войцех Кентжинський це був псевдонім, справжнє ім'я – Адальберт фон Вінклер (1838–1918) [380]. Він рано втратив батька і з десятирічного віку впродовж 1849–1853 рр. виховувався у потсдамській школі для сиріт, після закінчення якої за два роки наполегливої праці йому вдалося опанувати п'ятилітній гімназійний курс в Льотцені (сьогодні м. Гіжицьк). У 1856 р. з листа сестри він дізнався про своє польське походження та родове прізвище –

Кентжинські, що походило він назви родинного маєтку у Кентжино). Це збудило його інтерес до вивчення польської історії та наукового опанування польської мови. У 1861 р. Адальберт фон Вінклер офіційно змінив ім'я на Войцех Кентжинський, а згодом цей приклад наслідували також його брати і сестри [370, s. 156]. Після закінчення навчання на філософському факультеті Кенігсберзького університету він поринув у патріотичну діяльність і долучився до Січневого повстання 1863 р. Результатом стало ув'язнення і звинувачення у державній зраді (берлінський судовий процес), що в ході розгляду справи були зняті. Проте за участь у повстанні В. Кентжинський таки відбув покарання у Клодзькій фортеці. На початку 1870-х рр. він перебрався до Львова і з 1873 р. безперервно працював у Оссолінеумі, який очолив у 1876 р.

Від початку заснування часопису В. Кентжинський залишався постійним його автором, публікуючи впродовж кількох десятиліть тут свої дослідження. Ф. Папе у контексті становлення польського Історичного товариства у Львові згадував про В. Кентжинського як про того, хто уособлював собою тип «справжнього наукового дослідника»: «Критицизм, який був гаслом епохи, у нього набув надзвичайно послідовної форми, що виражався не у оцінці поглядів, а в дослідженні фактів і джерела [372, s. 5].

Учений був чи не першим у польській історіографії, хто розмежовував, щоправда, лише у контексті джерел та методики їхнього опрацювання, представників львівського і краківського дослідницького осередків. Це виразно видно в його оцінках виданого краківським істориком, спеціалістом з геральдики, генеалогії та дипломатики Ф. П'єкосінським «Дипломатичного кодексу Краківського собору» [127]. Услід за К. Ліске В. Кентжинський вважав, що науковці з Кракова, у цьому випадку «уособлені» Ф. П'єкосінським, досліджували документ, виходячи із засад його автентичності, віру в яку підривали лише відверті недоліки чи разючі неточності. Натомість львівські дослідники, особливо ті, що були вихованцями К. Ліске чи перебували під впливом його авторитету, апріорі скептично ставилися до будь-якого документа.

З цього погляду В. Кентжинський був типовим представником критичного львівського історіографічного середовища: «демонстрував неабияку проникливість в оцінці джерел, у виявленні підробок і в конструюванні фактів на основі використання джерел» [374]. Упродовж 1874–1875 рр. він публікував у часописі розвідки: «Про підроблені привілеї кардинала Ідзего 1105 р.», «Підроблені тинецькі дипломи, «Станіслав Моравський. Причинок до історії підробок у Польщі» [127; 134; 136], що стали взірцями застосування критичного методу в історичних дослідженнях. Перші дослідники його творчості стверджували, що в цих працях спостерігається певна пристрасть, але пристрасть наукова [333, с. 20]. До прикладу, М. Бобжинський зауважував, що «В цих невтомних дослідженнях він хотів би бачити менше “гарячки”» [289, с. 493]. Однією з причин таких оцінок було фатальне зображення у цих дослідженнях Тинецького монастиря, котрий заслуговував, за словами науковця, «не на славу, а на зневагу». Подібні епітети було використано і щодо польського хроніста XVII ст. о. Станіслава Щигельського, автора «Тинеції» (1668) – історії цього монастиря. С. Кентжинський констатував неточність його інформації та сумнівність «сповнених фальші» джерел [138].

Дослідницька майстерність В. Кентжинського полягала у вмінні не тільки розпізнати фальшиві документи, а й отримати з них «позитивні» відомості. Це добре видно у розвідці «Про підроблений привілей кардинала Ідзего» у якій автор спростував низку помилкових тверджень, зокрема, і про архієпископство Аарона, краківського єпископа XII ст. як таке, що посвідчувалося лише у сфальшованій буллі папи Бенедикта IX [114].

Зовнішня критика джерел була не єдиною сферою застосування В. Кентжинським знань і умінь роботи з середньовічними дипломами. Він також досліджував проблеми їхньої генези та типології. Зокрема, працював над проблемою походження, спорідненості та датування текстів польської середньовічної хроніки «Свентокшиський щорічник» [121]. Уперше саме на сторінках часопису «PNL» у 1878 р. він виклав своє бачення проблеми

авторства та часу створення цієї хроніки [118]. Спершу В. Кентжинський здійснив огляди праць німецьких дослідників Августа Мосбаха і Герарда Крюгера про Годислава Пасака, що спонукало його до конструювання власної гіпотези у питанні авторства Великопольської хроніки. З цього приводу полемізував з С. Вармським, відзначаючи розбіжності та точки дотику [124]. А у полеміці з Т. Войцеховським з приводу його праці «Про польські річники XV ст.» розвинув оригінальну теорію про компілятивний характер Краківського капітульного річника, створеного наприкінці XIII ст. [132].

Джерелознавство було не єдиним напрямом наукової реалізації В. Кентжинського. Зі значним завзяттям він досліджував також проблему історії західних польських теренів, що зумовлювалося не лише суто дослідницьким інтересом, а й підсилювалося особистими мотивами. В їхній основі лежала зворушлива для того часу історія «навернення / повернення у польськість»: Адальберт, нащадок згерманізованої родини фон Вінклерів, вже у свідомому віці обрав польську ідентичність. Це постійно спрямовувало увагу В. Кентжинського у бік західного польсько-німецького порубіжжя. Власне, саме з його іменем пов'язане впровадження до польської історіографії прусько-мазурської проблематики. Найперше автор залучив до наукового обігу значний джерельний масив, що давало йому можливість полемізувати з німецькими істориками, спростовувати їхні історичні уявлення, боротися з відвертими фальсифікаціями та історичними спекуляціями. Водночас він доволі позитивно оцінював праці з цієї проблематики історика Макса Тьоппена та співпрацював з етнографом Оскаром Кольбергом.

У часописі «PNL» публікувалися «Нариси Східної Пруссії» В. Кентжинського, якнайбільше уваги у яких він присвячував історії польсько-німецьких взаємин [137]. Основна ідея його «Нарисів ...» полягала у представленні / доведенні польського характеру цих земель, поверненні їх минулого до сфери інтересу польської історіографії. Послуговуючись науковими методами, він нагромаджував доказову базу, аналізував лінгвістичні джерела та долучав до історичних студій етнографічні матеріали. Прикладом

такої праці є опублікований у часописі нарис “Участь поляків та інших народів у колонізації пруської Мазовії”» [139]. Такий підхід давав можливість спростовувати уявлення про єдино східний напрямок колонізації.

У цих дослідженнях В. Кентжинський зосереджувався на теренах польсько-прусського порубіжжя у часи розгортання там найбільших протистоянь. Показова у цьому плані праця «Пруси та Польща до приходу тевтонських лицарів», у якій описано характер і систему пруського управління, поширюваного на підкорених теренах. У цьому дослідженні, через доведення права польської церкви на пруські землі, наскрізною була ідея їхньої польськості [135]. Своє бачення дослідник оприявнив також у таких полемічних матеріалах, як «Германізація балтійських слов'ян» (з приводу праці чеського історика Осипа Первольфа) та «Вармінське єпископство» (з приводу праці д-ра Ю. Сенявського з нищівною критикою його етимологічних аргументів) [117; 113].

Важливо згадати ще одну тему у дослідженнях В. Кентжинського, яку, зі зрозумілих причин, він не міг оминати, – питання визначення етнічної приналежності М. Коперника. Дослідник у декількох розвідках, опублікованих на сторінках «Przewodnika Naukowego i Literackiego», звертався до цієї проблеми. Згідно з його висновками, більшість джерел засвідчували польське етнічне походження великого астронома [122]. Останнє, переконливо спростоване сучасними дослідниками, є показовим у питанні того, як брак джерел і суспільне замовлення тяжіють над істориком.

Відзначився В. Кентжинський у часописі і як едитор джерел, публікуючи у рубриці «Miscellanea» різноманітні середньовічні документи, (наприклад, «Привілей Мсцівоє про надання Помор'я Пшемиславу) та історичні нариси («Опис Петербурга 1720 року на основі щоденника члена польської делегації»), генеалогічні розвідки (про родину Яблоновських з Пруссії) та рецензії («Давні торгові дороги» Я.Н. Садовського та «Давнє мазовецьке право» К. Дуніна) [131; 133; 115; 119; 119^A].

Доволі несподіваною була присутність на шпальтах «PNL» Генрика Шмітта (1817–1883) – одного з найстарших авторів видання. Він був виразним прихильником заснованої на засадах романтизму лелевелівської історичної школи, що мала не надто багато спільного з новою історіографією позитивізму [282]. Г. Шмітт – випускник Львівського університету, ще з 30-х рр. заангажовувався у діяльність таємних польських національних рухів у Галичині. За участь у заворушеннях 1841 р. його навіть засудили до страти, але амністували. Згодом він активно долучався до повстань у 1846 р. і 1863 р. Уникнути репресій за останнє зрушення йому вдалося лише втечею під час судового процесу до Парижа, звідки повернувся до Львова у другій половині 60-х рр. після чергової амністії. У Львові працював у бібліотеці Павліковських та співпрацював з низкою періодичних видань, був співзасновником Національно-демократичного товариства, а у 1869 р. після освітньої реформи став членом Національної шкільної ради. Відзначимо, що Г. Шмітт займав праворадикальні польські націоналістичні позиції: у питаннях інших національностей у Галичині та можливостей їхнього розвитку він виступав проти емансипації євреїв та незалежнення українців, ратуючи за Річ Посполиту у її давніх кордонах.

Виходячи з вищевикладеного, за усіма параметрами – і світоглядним, і методологічним, поява Г. Шмітта у виданні була дещо дивною. Але оскільки він не окреслював свою історіографічну позицію надто голосно, це не дуже порушувало редакційну політику часопису. З огляду на особисті взаємини редактора «PNL» В. Лозинського зі Г. Шміттом, з яким вони співпрацювали ще у «Dzienniku Literackim», і дійсно звитяжну репутацію учасника усіх польських повстань XIX ст., його ім'я не могло не з'явитися на шпальтах видання. У другому томі за 1873 р. було опубліковано біографією великого канцлера коронного при останньому королі Станіславі Августі Понятовському князя Анджея Замойського, якого Г. Шмітт зображав безкорисливою людиною, що прагнула наприкінці XVIII ст. прогресивних суспільних змін [244].

Зважаючи на специфіку часопису «PNL» як виразника і оборонця польської культури, з ним практично не співпрацювали українські дослідники старовини. Щоправда, у перший період діяльності видання єдиним умовно українським науковцем (радіше польським істориком українського походження), хто взаємодіяв з ним, був Анатоль Левицький (1841–1899) – син греко-католицького священника з Тернопільщини. У 1862–1868 рр. він навчався у Львівському університеті у Антонія Малецького та Генріха Цайсберга. Свою кар'єру Анатоль Левицький розпочинав як педагог і став відомим як автор вельми популярного підручника для українських школярів – «Нарису історії Польщі і з'єднаних з нею руських країв» (1884), що перевидавався десятки разів (востаннє у 1945 р.). Упродовж 1879–1883 рр. А. Левицький працював у Львівській гімназії, належав до «Грона історичної комісії Академії знань у Львові» та співпрацював з «PNL», публікуючи тут рецензії на наукові історичні праці. Він демонстрував, як і Т. Войцеховський, «уміння створити ціле з крихт і огорнути його життям» [365] і це добре видно з великої рецензії на працю С. Смольки «Мешко Старий», якою автор її фактично доповнив [165].

На окрему увагу заслуговує характеристика взаємодії з виданням К. Ліске (1838–1891), адже вона не обмежувалася лише його персоною, а поширювалася й на ціле грона учнів, увійшовши в історіографію під назвою «історико-дидактична школа К. Ліске». Від початку діяльності «PNL» сам К. Ліске дуже активно співпрацював із виданням.

Уродженець Познаньщини, він отримав історичну освіту в університеті Вроцлава під керівництвом німецьких професорів А. Россбаха, В. Юнкмана та Р. Ройпелля. Останній був учнем Л. фон Ранке. Студії К. Ліске продовжував у Берліні в Університеті Фрідріха Вільгельма, де відвідував заняття Й.Г. Дройзена (семінар) і, можливо, Л. фон Ранке, а докторську працю захищав в Лейпцігському університеті. До Львова переїхав у 1868 р. на запрошення А. Малецького спеціально для роботи над проєктом видання джерел «Akta Grodzkie i Ziemskie».

К. Ліске зараховують до прихильників «ранкіанського (практичного) позитивізму, що зосереджувався на докладному вивченні джерел, з яких видобувались факти, однак відкидалася концептуалізація процесів чи явищ минулого і прагнення відкрити їхню сутність» [338, с. 21]. Як зауважує І. Глушик, «Така думка сформувалась з огляду на критичну методику наукових праць історика: джерельну обґрунтованість усіх фактів минулого в його розвідках, точність й увагу до найменших деталей в археографічних виданнях» [420, с. 215]. Зрештою, він з неабиякою повагою ставився до Ранке, називаючи його «Нестором нової німецької історіографії» [349].

У питанні формування наукових підстав редакційної політики «PNL» щодо історичних публікацій роль К. Ліске була чи не найбільшою. На відміну від В. Кентжинського, діяльність останнього була пов'язана з академічним середовищем університету, а у наукових студіях він зосереджувався на рецензійній діяльності, демонструючи власний оригінальний інтелектуальний стиль [420, с. 213]. Уважається, що К. Ліске першим у польській історіографії розкрив науковий та дидактичний потенціал наукового рецензування, адже за його рецензіями можна було вивчати як методику професійної наукової критики, так і методологію роботи над науковою проблемою.

Упродовж 1873–1876 рр. на сторінках «PNL» К. Ліске надрукував вісімнадцять рецензій, що стосувалися дуже різних як у хронологічному, так і тематичному вимірі проблем. Особлива увага історика до рецензійної діяльності полягала у баченні завдань дослідника минулого – «історичного критика, що покликаний, найперше, критично опрацьовувати джерела і вже на їх підставі описувати минуле» [420, с. 220]. Обґрунтування такої позиції бачимо в одному із найперших його оглядів, опублікованих у 1873 р.: «Минув час, коли люди казали собі, що історія пишеться “без гніву і запалу”» [172, с. 907]. У цьому він апелював до Тацита, праці якого ретельно вивчалися на його семінарах: «Сам винахідник цього гасла, Тацит, є одним з найяскравіших прикладів того, що людина не здатна зректися своєї природи настільки, щоби писати про речі, які її безпосередньо зачіпають, без будь-якої упертості чи

тенденційності» [172, s. 907]. Розуміння цього викликало до життя потребу боротися науковими аргументами і здобутими фактами з дилетантизмом тих, хто керується емоціями чи навмисними маніпуляціями і підміною понять, і К. Ліске цілеспрямовано втілював це у життя.

Свої рецензії він підписував криптонімом «L-e» [Liske]. На сторінках часопису бачимо огляди багатьох знакових для тодішньої польської історіографії праць: «Рукописи родинних, судових та державних архівів, описані Едлером Костянтином Бьомом; «Найстаріша реєстрова книга Краківського університету, Інсбрук, 1872 р., опис і витяги Зейсберга»; «Історичні пам'ятки Польщі»; Історичні дослідження в «Rocznikach Towarzystwa przyjaciół nauk poznańskiego»; «Політика австрійського двору щодо Конституції 3 травня В. Калінки»; «Бенедиктинський монастир у Сецехові» та «Бенедиктинський монастир Святого Хреста на Лисій Горі» Й. Гацького; «Тадеуш Рейтан» Л. Веґнера», «Канцелярська книга Станіслава Цьолека» Я. Цяри, огляди часопису «Russische Revue», «Кореспонденція Станіслава Августа», «Дипломатичний кодекс Краківського університету»; «Джерела з історії німецької імперської політики в Австрії під час Французької революції»; «Дипломатичний кодекс Краківського собору» К. Потканського; «Польща середини XVIII століття» Р. Роепелла».

У цих рецензіях К. Ліске найперше акцентує на застосовуваній авторами дослідницькій методиці, а також надає великого значення проблемі наукової цінності праць, важливості їхніх результатів. Окрім того, з приводу резонансних тем вчений іноді оприявнює власне бачення проблеми. Так, наприклад, його рецензія на дослідження В. Калінки «Конституція 3 травня та німецькі держави» фактично є оригінальною працею, у якій автор сам вдавався до спроб пояснити суперечності між позицією прусського короля та його міністрів у польському питанні, а також висловлював власне бачення тодішніх подій і польсько-прусських взаємин.

Але це, радше, виняток, аніж правило. Зазвичай рецензійні огляди К. Ліске стосуються питань адекватності методів дослідження отриманим

результатам. У цьому основною будь-якого історичного дослідження були джерела. Його стиль – академічний, а критика – лаконічна, якщо не сказати більше, адже він не переймається змалюванням образу твору чи характеристикою внеску автора у вивчення проблеми. Безсторонність у пошуках історичної правди була його професійним кредом. У цій критичній діяльності львівський професор був доволі авторитарним і гостро реагував на заперечення. Це добре видно із полемік з Якубом Цярою стосовно II тому «Канцелярської книги Цьолека» та публікацій М. Бобжинського, у яких дискусії точилися з приводу способів публікування дипломатичних кодексів. К. Ліске вважав еталоном роботу над проектом «Akta Grodzkie i Ziemskie».

Окрім рецензійної діяльності у часописі, К. Ліске займався також едицією історичних матеріалів. Так, спираючись на опублікований у п'ятому томі часопису «Scriptorum rerum Prussicarum» (що його К. Ліске і рецензував) щоденник Ліборюша Накера, він представляє у «PNL» нарис про перебування в Польщі та смерть великого магістра Йогана фон Тіфена [170]. Розповідаючи про військову кампанію польського короля Яна I Ольбрахта проти Молдавського господаря Стефана III, автор відзначав монастирський загін «вірного васала Польщі – старого Тіфена», до якого король ставився грубо і нетактовно. За цю експедицію Великий магістр заплатив своїм життям і помер у Львові у 1497 р. Як на інтерпретацію польського історика, цей нарис видається доволі неупередженим, адже К. Ліске акцентує на тих моментах взаємодії Польщі і Тевтонського ордену, у яких орден виставляється у позитивних конотаціях, а от діяльність польського короля подається як доволі недалекоглядна та неетична.

Ще одне важливе джерело видав польською мовою К. Ліске у 1876 р. – це щоденник Ульріха фон Вердума (1632–1681), мандрівника і агента французького уряду, що подорожував західноукраїнськими теренами і Поділлям у 60–70-х рр. XVII ст. К. Ліске доповнив видання цього щоденника розлогою передмовою, у якій вмістив короткий нарис про самого Ульріха фон Вердума. Останній працював на абата Пом'є і залишив по собі змістовне

джерело з історії і географії східних теренів Речі Посполитої, політики Яна III Собеського, французьких інтриг при його дворі та загалом життя у тодішній Польщі, яке він сприймав доволі критично. Ульріх фон Вердум зафіксував у своєму щоденнику описи міст і сіл, якими подорожував, навів цікаві історико-географічні дані про Холмську, Галицьку та Подільську землі, детально висвітлював дипломатичну діяльність Яна III Собеського, а також його взаємини з українським гетьманом П. Дорошенком та татарським військом під час військового походу восени 1671 р. Цікавими були оцінки фон Вердума козацького повстання 1648 р. та спровокованих ним подій, яке мандрівник вважав справедливим. Таке трактування він пояснював тим, що «польські пани з селянами поведуться гірше, ніж із рабами або собаками». Не оминав автор і проблем релігійного протистояння у тодішніх українських землях, намагаючись розібратися (і пояснити) відмінності у засадах католицького та православного віросповідання.

Також на сторінках «PNL» К. Ліске публікував «Спогади Герета, торунського резидента при польському дворі» [175]. Тут він умістив заключні фрагменти оповіді, починаючи з 1772 р., яку частинами оприлюднював ще у «Dzienniku Poznańskim» (1868) і «Dzienniku Literackim» (1868–1870).

Тема роботи з джерелами, їхнього критичного використання постає також у дослідженні К. Ліске «Джерела до характеристики Катерини II» [174]. Ця стаття з'явилася після публікації В. Калінкою рескрипту Катерини II та зауважень Ю.А. Ролле з приводу однієї із версій цього рескрипту у «PNL». К. Ліске, порівнюючи ці публікації, доводив, що автор оперував чернетковим варіантом документа. Однак рецензент не обмежувався лише джерелознавчим аналізом, а й подавав власні характеристики російської цариці.

З аналізу рецензійної, едиційної та дослідницької діяльності К. Ліске, представленої у його публікаціях на сторінках часопису «PNL», бачимо як майстерно він оперує деталями, навіть найдрібнішими. Сумлінна ретельність та педантичність – це одні з характерних рис німецької аналітичної критики, до прихильників якої належав К. Ліске [348].

У доробку К. Ліске натрапляємо також огляди здобутків представників різних наукових історичних шкіл Європи. Так, у нарисі «Грецькою чи латиною» львівський дослідник порівнював дослідження німецьких, французьких та англійських істориків [172]. Він, зокрема, обговорював три напрями сучасної йому історіографії Римської імперії, кожен із яких мав характерні ідеологічні конотації. У німецьких істориків проступали спроби реабілітації Римської імперії, французькі дослідники були творцями великого обвинувачувального наративу, а англійці займали компромісну позицію. Щоправда, К. Ліске на цьому не акцентував і не намагався долучитися до котроїсь зі сторін. Він також не зосереджувався і на завжди важливих для нього методах дослідження, присвячуючи основну увагу питанням культурно-педагогічного характеру. Зокрема, розважав над питаннями римського та грецького виховання, віддаючи перевагу останньому. Аналізуючи цінність грецької літератури з історичного й етико-естетичного погляду, науковець прослідковував наявність у ній не тільки інтелектуального, а й емоційного зв'язку авторів з минулим, підкреслюючи його важливість для виховання.

Це доволі показовий огляд, адже у ньому, як і у дослідженні про археологічні моделі, К. Ліске постає не стільки як науковець, скільки як педагог, для якого питання виховання не менш важливі, аніж питання навчання [171]. Вочевидь, саме ця риса стала підставою того, що він увійшов в історію як засновник власної школи, що з-поміж більш оригінальних і видатних сучасників, став тим, хто культивував на польському історіографічному ґрунті позитивістичні методи і ретельно відслідковував чистоту їхнього застосування. З викладеного можемо зробити висновок, що до появи Історичного товариства (1886) та його друкованого органу – часопису «КН» (1887) – видання «PNL» доклалося до впровадження цього нового історіографічного напрямку у практику історичних студій.

Упродовж 1873–1874 рр. К. Ліске був одним із чоловічих співпрацівників «PNL», задаючи тон критичними, гострими і безкомпромісними рецензіями. У 1875 р. він практично відходить від роботи у виданні і майже не друкується на

його шпальтах, проте залишається, з одного боку – другом і ідейним натхненником редактора В. Лозинського, а з іншого – до роботи у виданні все більш активно залучаються його учні, і часопис стає своєрідним неофіційним друкованим органом «школи Ліске». Остання характеризувалася ретельністю і методичністю опрацювань, критикою джерел, науковим інтересом до історії відносин із сусідніми країнами і меншою увагою до питань власної історії.

Характерні риси цієї школи бачимо у науковій творчості Александра Гіршберга (1847–1907) [346; 329], з чийм іменем пов'язане дослідження історії часів правління Сигізмунда I. Львів'янин, він навчався в Академічній гімназії та місцевому університеті на філософському та правничому факультетах, де отримав ступінь доктора філософії (1871). Ще з часів гімназійних студій був виразником патріотично-прогресивних, демократичних поглядів та брав участь у просвітницькій діяльності серед простого народу (товариство «Gwiazda»). В університеті Александр Гіршберг став одним зі співзасновників Академічної читальні, а згодом (1878) – Академічного кола студентів-істориків Львівського університету. Долучився також до діяльності заснованого у 1868 р. «Towarzystwa Przyjaciół Oświaty Ludowej» (Краків – Львів). Водночас входив до низки таємних політичних організацій, що, як зауважують сучасні дослідники, безумовно, впливало на його особистість: «був таємничим, обережним, уникав розголосу, застосовуючи конспіраційні заходи: не кореспондував у організаційних справах, пильнував, щоби не залишати нотаток чи протоколів, уникав контактів з політичними діячами у публічних місцях. Це створювало йому проблеми, адже він видавався диваком, підозрілою, малосимпатичною людиною» [329, s. 154-155].

Суспільну та політичну активність у 60–70-х рр. XIX ст. він поєднував з вчительською працею, водночас студіюючи палеографію під керівництвом К. Ліске, практикуючись у прочитанні, атрибутуванні і копіюванні давніх документів. Згодом став приват-доцентом Львівського університету, де габілітувався у 1874 р. на підставі праці «Про життя та діяльність Юста Людвіка Деція (1485–1545)» і одним з перших почав викладати окремий курс з

історії Польщі. Проте ця діяльність в університеті була для нього не основною, оскільки з 1875 р. А. Гіршберг займав посаду наукового секретаря, а з 1876 р. – кустоша бібліотеки Оссолінеуму.

Опубліковані у часописі праці допомагають прослідкувати, як розгорталися його наукові пошуки. У середовищі істориків він мав репутацію дослідника-самітника. На тематику студій А. Гіршберга найбільше вплинув Ксаверій Ліске, що не лише прищепив йому навички пошукової діяльності, а й спрямував дослідницький інтерес до історії Польщі першої половини XVI ст., що кореспондувало з його зацікавленнями. А. Гіршберг трактував свою працю в цьому напрямі як засадничу, найперше спрямовану на нагромадження та опрацювання джерел. Набуті дослідницькі навички А. Гіршберг передавав згодом і своїм учням. Як згадував один з них – Л. Фінкель: «Він був проникливим дослідником. Намагався до глибини пізнати предмет своїх досліджень, не шкодуючи праці, щоби вичерпати джерельну базу. Хотів нагромадити все, що могло свідчити в справі, якою займався; не було доступного рукопису, хоч би у дуже віддаленій бібліотеці чи архіві, який би не отримав, яким би не скористався. Його старанність і сумлінність не мала меж...., з'ясовував причини зміни життєвих обставин своїх героїв і мотиви їхньої діяльності. Тому кожне його дослідження, навіть найдрібніше, мало наукову вартість, вносило більший чи менший внесок до скарбниці нашого пізнання про історію народу. Найважливішою рисою його наукової творчості було те, що він не повторював ні за ким, а йшов власною дорогою пізнання. І завжди дотримувався найважливішої етичної засади: “чинити найдосконаліше, як тільки можливо”» [329, s. 160].

Розпочинаючи вивчення епохи з опису її у тодішніх матеріалах, А. Гіршберг не тільки нагромаджує джерела, а й зосереджується на питаннях, пов'язаних зі з'ясуванням їхнього походження. Зокрема, у виданні бачимо нарис про життя та творчість автора найважливіших текстів сигізмундівських часів – Юста Людовіка Деція – королівського секретаря, автора «Книги про часи короля Сигізмунда», що залишив по собі щоденники та листи [94]. Це

дослідження складалося з двох частин – біографічного нарису, у якому А. Гіршберг вивчав праці Деція, та історичного дослідження епохи останніх Ягеллонів, що ґрунтувалося на «Хроніці» Деція. Автор критично підходив до вивчення тогочасних джерел, ретельно добираючи і порівнюючи факти, зібрані з різноманітних повідомлень. Такий підхід давав можливість глибоко зануритися у проблему, проте засобом відображення цілісності історії та змалювання більш широкого тла. У критичних відгуках на це дослідження зверталася увага на проблему надмірного переобтяження фактами, за якими губилася історія. На думку В. Закшевського, А. Гіршберг не оволодів тим, що називається мистецтвом історіографії, у якому історія твориться не тільки як наука. Щоправда, була і вельми прихильна рецензія К. Ліске, опублікована у «Historische Zeitschrift», у якій він хвалив А. Гіршберга за багату джерельну базу та з'ясування великої кількості нових фактів [347].

У наступному річнику в продовження теми А. Гіршберг опублікував критичний огляд та подав оцінки Децієвої «Книги про часи короля Сигізмунда». Стосовно цього нарису йому закидалися ті самі зауваження – надмірна критичність, брак цілісності і відсутність художності [91].

Уже на початку 80-х рр. XIX ст. А. Гіршберг публікує у виданні самостійне дослідження, присвячене питанням польсько-французьких відносини у часи Сигізмунда I. Щоправда, він також не намагається охопити якусь цілісність, обмежуючись двома найважливішими моментами. Так, перша публікація присвячена укладанню договору між Францією, Польщею і Угорщиною в 1500 р. Цей акт, як характеризував його автор, міг бути доволі вигідним для Ягеллонів, проте тільки посилив неприязнь імператора Максиміліана I Габсбурга [93]. А друга публікація була присвячена темі обрання імператора після смерті Максиміліана у 1519 р. і подальшого зближення, після кількох десятиліть доволі прохолодних стосунків, Польщі з Францією [95]. У ній автор припускав історичність таємного договору між Польщею і Францією 1524 р., посередником у підписанні якого виступав Геронім Ласький. Він у 1524 р. був очільником посольства Польщі до Франції,

у ході якого йому вдалося погодити шлюбну угоду між дітьми монархів цих країн. Французький принц мав пошлюбити доньку Сигізмунда I Старого, а син останнього – одружитися з донькою Франциска. Додатково польський король брав на себе зобов'язання виступити на боці Франції у війні проти Габсбургів з приводу Міланського герцогства. Проте жодна з цих умов не була реалізована. Проти цих припущень А. Гіршберга доволі різко виступив інший учень К. Ліске – Станіслав Лукас, який вважав такий договір можливим, проте дуже малоймовірним.

У фарватері акцептованих у школі К. Ліске історико-дипломатичних тем рухався ще один його учень – Казимир Гурський (1851–1910), що був співпрацівником «PNL». Він вивчав взаємостосунки середньовічної Польщі і сусідніх країн. Попри те, що його науковий інтерес поширювався на історію не вельми щедрого на джерела XII ст., він фахово демонстрував можливості застосовування критичного методу. Так, його «Взаємини Казимира Справедливого з Руссю» [88] були настільки ретельно опрацьовані, що навіть стали підставою монографії про «Мешка Старого» С. Смольки. Водночас, на відміну від А. Гіршберга, К. Гурський намагався за деталями не згубити певної органічної цілісності опису минулого. Це добре видно у нарисі «Борис» – історії боротьби за угорську корону, що розгорілася у XII ст. [86]. Борис був сином угорського короля Коломана та доньки Володимира Мономаха руської князівни Єфимії. Але не визнаний своїм батьком, він упродовж тривалого часу за підтримки бояр Галицького князівства вперто та безрезультатно боровся за угорський престол. Ще однією відмінною рисою цього дослідження К. Гурського є наявність «моралізатоського елементу», адже він подавав цю історію як приклад звичного тогочасного явища, коли люди без особливих якостей, лише завдяки високому становищу ставали першими особами батьківщини, приносячи їй лише нещастя. Ця опрацьована вченим тема, назагал характерна для усієї «львівської школи», що більшою мірою зосереджувалася на проблемах не внутрішньої історії, а військово-політичної взаємодії Польщі з іноземними державами.

У цьому ж руслі рухався у виборі тематики дослідження й інший учень К. Ліске Станіслав Лукас (1855–1882). Як і К. Гурський, він намагався поєднувати глибину спеціалізованого аналізу із широтою представлення історичного тла, змальовуючи історію середньовічного Мазовецького князівства починаючи з XIII ст. [178]. К. Ліске вважав С. Лукаса своїм найбільш обдарованим учнем, що поєднував у собі письменницький талант з неабиякою ерудицією та працездатністю [319, с. 77]. Передчасна смерть обірвала його блискучу наукову кар'єру – за кілька тижнів до цього він подав до Краківського університету на габілітацію свою дисертацію [295]. Він залишив по собі значну кількість дослідницьких матеріалів, що увійшли в історію під назвою «Теки Лукаса» і охоплювали 44 томи. С. Лукас також добре оволодів критикою джерел, про що свідчить опрацювання ним хроніки Ваповського у контексті вивчення історії Мазовецького князівства [178] та матеріал про «Acta Tomiciana» [177]. З приводу «Хроніки Ваповського» на сторінках часопису можемо бачити також схвальні відгуки Людвіка Фінкеля [69].

У контексті наукової творчості С. Лукаса згадаємо ще одного учня К. Ліске – видатного історика-медієвіста Александра Семковича (1850–1923). У рецензії на працю С. Лукаса про ймовірний похід Ольблрахта на турків у 1497 р. він доводив своє бачення цієї виправи як такої, що насправді спрямовувалася на завоювання Волощини [245]. Дискутував також А. Семкович з Ф. Папее, не погоджуючись з оцінкою ним польської політики часів правління Казимира IV Ягеллончика та намагаючись довести її непослідовність у чеській справі [246]. У цих рецензіях історик демонстрував окремий їх тип – полемічний.

На сторінках видання публікувався також учень К. Ліске Фридерик Папее (1856–1940) – співзасновник Історичного товариства, один із творців часопису «КН» та багаторічний керівник бібліотеки Ягеллонського університету [301]. Він студіював питання польсько-чеських відносин XV ст. та внутрішньополітичних взаємин у Польщі часів Казимира Ягеллончика. У виданні він опублікував дослідження про міські стосунки в Польщі XV ст.

[205]. Ф. Папее не обмежувався лише подіями окресленого часу, а, виходячи за його межі, аналізував причини подальшого занепаду міст, які вбачав у діяльності шляхти, що мала неабиякі повноваження при «дрібному» королі Казимирі Ягеллончику.

«Почерк» історико-дидактичної школи К. Ліске добре прослідковується і у творчості Фердинанда Бостеля та Сатурніна Квятковського. Обидва виступили на шпальтах видання вперше в 1883 р. і продовжували взаємодіяти з ним. Фердинанд Бостель (1860–1935) – історик та педагог, що усе життя працював вчителем і був директором у львівській гімназії ім. Франца Йосифа, вважався типовим представником «школи» К. Ліске, «на якому можна було б вивчити характеристики методу, набутого в семінарі» [334, S. 57]. Займаючись наукою, історик збирав бібліографічні матеріали до історії Львова, вивчав історію місцевих фортифікаційних споруд, досліджував минуле галицьких церков та монастирів, історію єврейського народу у Галичині. У часописі він надрукував джерельне опрацювання під назвою «Передача прусського лену бранденбурзьким курфюрстам» [46].

С. Квятковський (1856–1902) також був педагогом, працював у гімназіях Тернополя і Львова. Він у виданні опублікував дослідження «Останні роки Владислава Варненчика» [164]. Остання містила цілу низку оригінальних дослідницьких гіпотез, що підвищувало її цінність. Зокрема, автор припускав, що фінансова криза в Польщі розпочалася з Варненчика та стверджував, що політика Збігнєва Олесницького (кардинала і регента Польського королівства при малолітніх Владиславі та Казимирі) була не вельми успішною через низку фатальних подій.

З-поміж учнів Ліске вирізняється Антоній Лоркевич, чия діяльність безпосередньо була пов'язана з «Gazeta Lwowska» та «PNL», де він працював коректором та першим помічником у редакції. Він був автором монографії «Гданське повстання 1525 р.», присвяченої початкам реформації в Польщі [176]. А. Лоревич також перейняв критичний метод роботи з джерелами від свого вчителя, проте йому не були властиві «холоднокровність і спокій

майстра» [334, s. 23]. Саме тому в огляді, що його надав В. Смоленський з приводу дослідження А. Лоркевича, читаємо: «Йому не вистачає мужнього спокою та історіографічної точності у викладі речей» [385, s. 499-500]. Проте саме це нездоланне прагнення забезпечити цілісність наукової студії, підкреслити його ретельним викладом історичної канви, робили дослідження А. Лоркевича цікавими для читача. Автор у доволі спекулятивний, хоча й ефектний, спосіб зіставляв повстання у Гданську 1525 р. з Реформацією. Це не було чимось новим, а отже, і цінним з погляду історичної науки. Однак такий ракурс давав читачам можливість побачити відмінності соціальних та релігійних причин гданських заворушень. А. Лоркевичу вдалося відтворити хронологічно чіткий перебіг подій цього заколоту лютеранського плебсу, яке було жорстко придушене Сигізмундом I, і наситити його яскравими образами протиборчих сторін. Дослідник також зупинився на характеристиці поведінки і оцінках діяльності короля, що було єдино плодом фантазії автора і не отримувало підтвердження у джерелах. Зокрема, А. Лоркевич уважав, що за маскою непослідовності Сигізмунд I ховав добре продумане планування і це дало йому підставу після повстання зробити представництво інтересів плебсу елементом міської влади.

Значно більш відповідні до школи К. Ліске дослідження демонстрував Роман Маурер (1882–1884) – критик джерел, котрий умів доводити цю роботу «до крайнощів». На відміну від досліджень В. Кентжинського, спрямованих на встановлення автентичності джерел, цей дослідник зосереджувався на з'ясуванні їхньої вірогідності. Для цього вишукував у джерелі неоднозначності і суперечності, що ставали підставою ревізії усталених поглядів та, навіть, підриванні авторитету давніх хронікерів. Так, наприклад, Ян Длугош згадував у своїй «Хроніці» про ініційований Ядвігою у 1389 р. судовий процес проти лицаря Гнєвоша з Далевіц за те, що той обмовив королеву перед її чоловіком Ягайлом, звинувативши у подружній зраді і розпусній поведінці. Р. Маурер в опублікованій у «PNL» праці «Процес королеви Ядвіги» приходив до висновку, що вся справа про наклеп Гнєвоша з Далевіц і суд над королевою були

фантазіями Длугоша. Проте сучасники, попри цікаву аргументацію, вважали результати досліджень Р. Маурера занадто сміливими. Також він відзначився у співпраці з виданням як автор низки рецензій: інформаційного огляду на працю Цейсберга «Ян Ласький та його заповіт» [192] та доволі критичної рецензії на «Щоденник Бернардинського ордену» о. Садока Баронча [191].

З-поміж учнів К. Ліске вирізнявся й Антоній Прохаска (1852–1930), науковий стиль якого, попри яскраву індивідуальність, мав типові риси історико-дидактичної школи. У початковий період діяльності «PNL» він чи не найбільше співпрацював з редакцією, вперше виступивши тут у 1874 р. з рецензією на працю Валецького про Мартіна Кромера [208].

А. Прохаска був дослідником однієї епохи – кінця XIV – початку XV ст. і вивчав проблеми польсько-чеської взаємодії та історію Литви періоду діяльності Ягайла (монографія «Владислав Ягайло») та Вітовта (дослідження «Кодекс» Вітовта). Власну наукову кар'єру він вибудував довкола цих тем, спрямовуючи увагу на дослідження, оцінку та критику джерел. Предметом особливої уваги були твори Я. Длугоша як найважливіше наративне джерело тієї доби, що його А. Прохаска не просто вивчав, а й намагався доповнити. Зокрема, на сторінках «PNL» у дослідженні «Лист Анджея де Палаціо про поразку під Варною доводив автентичність документа та навіть демонстрував, як Я. Длугош використовував матеріали, що були у його розпорядженні [214], як він, детально описуючи битву під Варною, скористався з виявленого у Корницькому рукописі листа папського збирача десятини.

Бачимо і спроби А. Прохаски піддати ревізії деякі судження Я. Длугоша. У дослідженні «З'їзд монархів у Луцьку» автор намагався «реабілітувати» Вітовта [222]. У представленні Длугоша, Вітовт, за підтримки Сигізмунда Люксембурзького, прагнув розірвати польсько-литовську унію, натомість краківський єпископ Збігнєв Олесницький виступав на її захист. А. Прохаска, прихильник Вітовта, зіставляючи інформацію з різних джерел, аналізуючи найновіші наукові дослідження, доводив протилежне. Він уважав, що Вітовт та

Сигізмундт не мали наміру скасовувати унію, а Збігнєв Олесницький припустився низки серйозних помилок щодо Литви.

Попри здійснювану ревізію історичних постулатів найвідомішого польського хроніста, А. Прохаска з великою шаною ставиться до Я. Длугоша котрий зумів піднятися над власною виразною неприязню до Вітовта і спромігся представити його образ доволі реалістичним. Своє ставлення до доробку «першого польського історіографа» А. Прохаска акумулював у тезі: «Розповіді чернечих хроністів є справжньою карикатурою у порівнянні з потужною картиною Длугоша [210].

Симпатія А. Прохаски до Вітовта була настільки сильною, що для змалювання його образу він не цурався занурення у «паралельний» (для застосування у тодішньої історіографії не бажаний як не науковий, а фантазійний) світ легенд та літератури. Зокрема, анекдотичні історії стали основою його дослідження «Трефніс Хенне у Вітовта», присвяченого польсько-тевтонським відносинам [219], а історичні риси Конрада Валенрода А. Прохаска зіставляє з образом цього видатного, хоч і перверсивного персонажу, змалюваного А. Міцкевичем [213].

Ще однією важливою для А. Прохаски темою було польсько-гуситське питання 1422–1433 рр., що вилилося у дослідження «Польща і гусити» [215]. Автор звертав увагу на протистояння у тогочасній польській політиці прогуситської (очолюваної канцлером Петром Шафранцем) і антигуситської (Збігнєв Олесницький) партій. Останній був послідовним противником поширення гуситського руху у Польщі, ба більше, ініціював запрошення до Кракова авторитетного проповідника – монаха-францисканця Йоана Капістарана – для боротьби зі швидко поширюваними гуситськими ідеями. А. Прохаска рішуче засуджував цю позицію Збігнєва Олесницького. Процес поширення гуситських ідей у Польщі автор показував на прикладі діяльності «не історичної» людини – Миколая Корнича Сестшеньче – дипломата й авантюриста, що став фанатичним прихильником крайніх ідей гуситизму [211]. У цьому контексті важливо згадати і вельми цікаву дискусію, що розгорілася на

сторінках «PNL» з приводу гуситського руху та ставлення до нього Вітовта між А. Прохаскою («До питання про поляків-гуситів») та С. Смолькою («Польща у стосунку до гуситських воєн») [207].

Із цього загального огляду публікованих у перших номерах часопису «PNL» нарисів та критичних оглядів на історичну тему можна зробити висновок, що на шпальтах видання відбувалося публічне представлення нової історіографії. Її візиткою було ретельне вивчення фактів та критичне опрацювання джерел, ґрунтоване на новій позитивістичній методиці осягнення минулого. Львівські історики одними з перших стали адептами цієї нової історіографії, залишаючись осторонь широких історіософських узагальнень та синтетичних конструкцій. Ідейно-організаційними провідниками такого бачення завдань історії у виданні стали Ксаверій Ліске – творець львівської історико-дидактичної школи, та фахівець зі спеціальних історичних дисциплін Войцех Кентжинський.

Упродовж першого десятиліття діяльності «PNL» автори часопису демонстрували широкий спектр професійних дослідницьких зацікавлень, а тому історична рубрика виглядала доволі різноплановою. Найбільший інтерес викликали питання історії Польщі у традиційному політичному вимірі. Наступними йшли студії, що стосувалися історико-правових питань, і неабиякий інтерес науковці проявляли до спеціально-історичних тем. Питання всесвітньої історії залишалися практично незауважуваними. В окремих дослідженнях фахові історики торкалися проблем методології історії. Так, Ю. Шуйський, А. Малецький та К. Ліске піднімали питання стану історичних досліджень, актуальних завдань науки про минуле, проблем методики провадження наукових досліджень. У цей період зазнавали змін історичні рубрики. Це прагнення удосконалення власної архітекτονіки свідчило про розвиток часопису. Велике значення для піднесення рівня його науковості мали публіковані на його сторінках рецензії, аналіз яких дає змогу відслідкувати, як у тогочасній історичній науці зростав науковий критицизм. Аналіз рецензій, уміщених у «PNL», допомагає також виявити своєрідний набір «первинних

цінностей», що був важливим для тодішніх науковців та формував нові підходи у науковому досягненні історії.

Основна маса фахових історичних досліджень реалізовувалася у позитивістичному ключі. Головною умовою науковості праці була її джерельна основа, а саме дослідження часто зводилося до ретельного опрацювання джерел. Частина публікацій мали причиновий характер і слугували матеріалом для заповнення певної дуже конкретної історичної лакуни. Більшість досліджень спрямовувалися на отримання поверхової інформації з джерел, її узгодження та формування на цій підставі історичної нарації, що давало можливість формувати джерельну й історіографічну бази, нагромаджуючи і групуєчи факти. Особливо виразно це відображено у дослідженнях львівських авторів, зокрема К. Ліске та його учнів. Останні на сторінках видання фактично здійснювали апробацію своїх досліджень, що дає підставу трактувати «PNL» своєрідним майданчиком для презентації здобутків «львівської історико-дидактичної школи Ліске».

Назагал упродовж десятиліття роботи В. Лозинського у виданні було опубліковано понад три сотні праць, більше половини яких присвячувалися питанням минулого. Коли у червні 1883 р. він покинув посаду головного редактора, часопис було виведено на доволі високий науковий рівень. З цього приводу Ю. Кляйнер писав: «Часи, коли гарне оповідання правило за історичну працю і на що у 1867 р. скаржився К. Ліске, безповоротно минули. У часописі запанувала справжня наукова праця і “Przewodnik Naukowy i Literacki” служив їй вірою та правдою» [334, s. 67]. Зі свого боку, Л. Фінкель, характеризуючи діяльність у виданні В. Лозинського, зауважував: «Довкола цього часопису В. Лозинський зумів швидко згуртувати найвидатніших представників науки і літератури та зробити його на довгі роки якщо не путівником, то головним вогнищем наукового руху у Львові» [307, s. 207]. Це дає підставу припускати, що «PNL» під керівництвом В. Лозинського був важливим публічним майданчиком для публікації історичних досліджень та виконував роль неофіційного речника тогочасної польської історіографії.

3.3. Історична наука на сторінках часопису у 1883–1919 рр.

Зі вступом на посаду головного редактора «PNL» Адама Креховецького у виданні розпочинається новий тривалий період, позначений значними кризами. У цей час окрім авторів, що співпрацювали з виданням у попередні роки, бачимо і нові імена. Першим з-поміж них варто згадати Тадеуша Войцеховського, дослідженнями якого фактично відкривався новий відтинок у презентованій на шпальтах часопису професійній історичній науці.

Т. Войцеховський (1838–1919) походив із Кракова, студіював право та історію у Ягеллонському університеті і філософію в університеті Відня, де і захистив докторську дисертацію [425, с. 168-169]. Працював у Ягеллонській бібліотеці, а після невдалої спроби очолити кафедру історії Австрії в «alma mater» у 1873 р. переїхав до Львова у 1875 р. У Львівському університеті у 1882 р. очолив першу кафедру історії Польщі та був ректором у 1894–1895 навчальному році. У 1886 р. Т. Войцеховський став співзасновником львівського Історичного товариства, а після смерті К. Ліске у 1891 р. очолював цю організацію аж до 1914 р.

На думку сучасних дослідників, Т. Войцеховський мав неабиякий вплив на покоління неоромантиків: «Масштабна творча особистість у якій поєднувалися суперечності, що випливали із зіткнення позитивістичних та пізньоромантичних джерел.... Відповідно до позитивістичного розуміння завдань і методів історії, Войцеховський зрікався всякої містики, прагнув до можливості ретельного опису фактів отриманих з джерел. З цією пізнаннявою позицією, близькою до сцієнтизму, поєднувалася пізньоромантична сміливість дедукції, що спиралася на інтуїтивістське відчуття часу, людей, подій» [359]. Особливо виразно це проявилось у його працях, публікованих на зламі століть.

Свою професорську діяльність у Львівському університеті Т. Войцеховський розпочав лекціями, у яких звертав увагу на розуміння поняття предмета і завдань історії. Широкий презентаційним майданчиком для

поширення цих його ідей став «PNL», у якому у другій половині 1883 р. публікувалися тексти цих виступів [274].

Одне з найважливіших питань тодішньої історіографії – періодизація історії Польщі. Це викликало доволі жваві дискусії, до участі в яких долучалися найперше автори синтез історії Польщі – Ю. Шуйський та М. Бобжинський. Звертався до цієї проблеми в інавгураційній лекції у Львівському університеті Т. Войцеховський (її текст було надруковано у «PNL» під назвою «Поділ і періоди польської історії» у 1884 р. [275]. Він запропонував власну оригінальну періодизацію польської історії, в основі якої лежали критерії змін елементарних умов життя та діяльності: кількість і якість населення, кількість і якість освоєної землі. На цій підставі він уважав 1385 рік (унія з Великим князівством Литовським) головною епохальною датою в історії Польщі. Не менше значення мала битва під Легніцею з монгольським військом (1241) та початок козацької революції в Речі Посполитій у 1648 р. Т. Войцеховський стверджував про нероздільність польської і руської історії, закликаючи наприкінці XIX ст. до творення у подальшому польсько-русинської спільності.

До видання не потрапили такі знакові праці Т. Воцеховського, як «Хорватія» (опублікована на початку 1873 р., ще до заснування «PNL»), а також дослідження про Вавельський собор, що постало у 1889 р. і отримало розголос вже у фахових виданнях. Проте у виданні було достатньо показових для характеристики творчості Т. Войцеховського публікацій, щоби: «судити про розум новоспеченого професора і помітити в ньому велику логічну підготовку, майстерне володіння предметом, уміле трактування фундаментальних питань, поєднання ґрунтовності з розлогістю горизонтів, серйозності зі зрозумілістю» [334, с. 54]. У своїх дослідженнях історик послуговувався комбінацією критичного й аналітичного підходів. Одним з перших у польській історіографії він запровадив практику використання даних топоніміки і застосував їх для відтворення процесу колонізації Малопольщі в часи раннього Середньовіччя. Як зауважував С. Кентжинський: «Дотеперішні дослідження, чи то великого Лелевеля, чи Бельовського, чи Шайнохи, чи

багатьох інших, оберталися навколо замкненого кола скупих, обмежених історичних джерел, розроблених відповідно до певних апріорних концепцій, нав'язаних заздалегідь, відповідно до певних догм, яких [вони] дотримувалися. Саме Войцеховський розширив обсяг джерел, дозволивши говорити раніше мертвим і мовчазним місцевим іменам, використавши їх як багатий історичний матеріал і доповнивши його дипломатичними джерелами, одразу, одним поштовхом, скерував всю проблематику казуїстичних досліджень з поля фантастичного на сліди чистої науки» [330, s. 280].

У цей період продовжувалася співпраця із виданням Войцеха Кентжинського. У кількох опублікованих впродовж 1884–1890 рр. студіях він підтверджував свою майстерність у роботі з давніми документами. Одним з показових у цьому плані був нарис «Заснування та упорядкування Плоцького єпископства» [140]. Це був віднайдений у рукописі XIV ст. документ про облаштування єпископства. На підставі аналізу тексту, В. Кентжинський робив висновок, що це копія більш давнього документа, що може бути віднесений до кінця XI ст. Дослідник припускав це через вживання у тексті щодо єпископських володінь терміна «каштелянство». Така назва використовувалася ще до переходу земель у духовну власність і саме тоді могло бути засноване Плоцьке єпископство.

У кількох публікаціях В. Кентжинський звертався до теми фальсифікації давніх актів. Наприклад, у справі про достовірність документа Конрада Мазовецького з 1203 р. дослідник охопив історію розвитку польської дипломатики, аналізуючи еволюцію форми середньовічного документа [116]. Також у дискусії з Ф. Папее та Ф. Пекосинським у питанні автентичності привілею кардинала Ідзего від 1105 р. [130] він відстоював свою думку, доводячи, що привілей, нібито наданий архієпископом Яном у 1154 р. Єнджейовському монастирю, був фальсифікатом [129].

Стислістю відзначалося його дослідження про Яна Канапу (Канапоріуша) – ймовірного автора найдавнішого житія св. Войцеха [120]. Питання авторства джерел також обговорювалося у розвідці «Про двох невідомих польських

істориків» [126], де йшлося про авторство Олівської хроніки, яка створювалася монахами цистеріанського монастиря в Оліви біля Гданська між 1186–1350 рр. Основна суперечка стосовно цієї хроніки точилася між польськими і німецькими істориками. Останні обстоювали ідею, що її автором міг бути настоятель монастиря Герхард фон Браунсвальде, а поляки вважали автором абата Станіслава. В. Кентжинський доводив, що автором так званої Тшемешенської компіляції був не Сероцький, як вважалося (Сероцький написав лише частину твору), а до 1517 р. тексти «довів» абат Анджей Джожинський. Згодом – у 1517–1522 рр. і 1522–1526 рр. – текст переписували два нові автори, які вважали автором Олівської хроніки абата Станіслава (1330–1357). Цією останньою хронікою, а також генезисом і значенням «Початків ордену хрестоносців» В. Кентжинський займався і у 1890 р. [123]. Інформацію про важливе рукописне джерело містило також його дослідження «Збірник статутів короля Олександра [125].

У цей період інтенсивною стала співпраця з часописом «PNL» представника молодшого покоління учнів К. Ліске – Освальда Бальцера (1858–1933), фахового юриста, що вивчав право та історію у Львівському (1878–1880) та Краківському (1881–1882) університетах. Наукову роботу О. Бальцер розпочав ще в часи студентства на початку 80-х рр. XIX ст. Після захисту дисертації він здійснив дослідницьку подорож до Берліна, де впродовж 1883–1884 рр. удосконалював фахову підготовку. Повернувшись до Львова, О. Бальцер отримав посаду в університеті на правничому факультеті, а обговорення його кандидатури супроводжувалося вельми компліментарним зауваженнями: «на засіданні правничого факультету Львівського університету від 26 листопада 1884 року М. Бобжинський зазначив, що він вже зрілий дослідник, який вільно володіє методикою досліджень, самостійний в їх розробці та вселяє великі надії» [300, s. 15-16].

Був О. Бальцер і у числі ініціаторів створення Історичного товариства та його друкованого органу – часопису «КН». Як дослідник історії права, він наприкінці XIX ст. став ключовою фігурою львівського історіографічного

середовища та найбільш авторитетним польським істориком держави і права. Як зазначав Є. Матерніцький: «Новий етап у розвитку цієї дисципліни пов'язаний з іменем Освальда Бальцера. Це був видатний вчений, один з найбільших наукових і моральних авторитетів своєї епохи» [359, s. 112].

Працюючи у методологічній парадигмі позитивізму, він демонстрував тип наукового пошуку, що відрізнявся від стилю як Т. Войцеховського, так і такого ж як він сам професійного юриста М. Бобжинського. Якщо про дослідження названих учених сучасники говорили, що «вони вражали своєю сміливістю, то О. Бальцер демонстрував неабияку обережність у висновках» [334, s. 55]. Там, де в інших історична уява доповнювалася логікою умовиводів і доказів, О. Бальцер ретельно та систематично відстежував факти і з них вибудовував історіографічні конструкції. Він у своїх дослідженнях глибоко занурювався у проблематику, звертаючи увагу на кожну деталь, а його висновки відрізнялися логічністю і чіткістю. Уважається, що О. Бальцер здійснив перелом у дослідженні польського політичного права: «До нього писали про окремі проблеми з цієї галузі, але висновки не зводили в один хронологічний та логічний ряд. Елементи історії польського політичного права були розпорошені по різних сферах загальної історії Польщі та історії права ...Бальцер першим цілісно опрацював цю науку і першим зробив з неї окремий предмет вивчення в університеті» [382].

Формування наукового світогляду та методології досліджень О. Бальцера відбувалося під впливом двох наставників – К. Ліске у Львові та М. Бобжинського – у Кракові. Як зауважують сучасні дослідники: «В ранніх працях О. Бальцера, більшою мірою прослідковується вплив „краківської” школи. Він проявився у песимістичних поглядах О. Бальцера на устрій Польщі. На даному етапі творчості учений стверджував, що недоліки устрою Речі Посполитої були головною причиною втрати поляками своєї незалежності.... Вплив «львівської школи» на історичні погляди О. Бальцера проявився у більш поміркованому ставленні до вище згаданих подій. Занепад Речі Посполитої вчений пояснював сукупністю внутрішніх і зовнішніх чинників, і вже тільки

одним з них був недолік в державному устрої» [440, с. 227]. Щоправда, у міжвоєнний період у своїх поглядах на причини занепаду Речі Посполитої О. Бальцер еволюціонував у бік «варшавської» історичної школи [406, с. 257-266].

У «PNL» О. Бальцер дебютував ще у 1881 р. з дослідженням про діяльність та генезу середньовічних міських канцелярій, в основі якої лежала джерелознавча проблематика. Ця праця була здійснена на матеріалах видання «Akta Grodzkie i Ziemskie» [30]. А однією з перших праць, у якій уже вповні розкрився дослідницький талант О. Бальцера, стала «Генеза Коронного трибуналу», в основі якої лежала його захищена у 1883 р. докторська дисертація з історії права і судочинства [29]. Саме у цьому добре збалансованому дослідженні О. Бальцер продемонстрував власну методику реалізації історико-правових студій, засновану на ретельному збиранні фактів, фіксації доказів та встановленні й органічному поєднанні зав'язків між ними. У цьому дослідженні, що полягало у відслідковуванні створення та еволюції інституції, яка виникла та змінювалася на тлі потреб і прагнень епох, зійшлися в одній персоні історик та правник. На сторінках «PNL» було надруковано лише першу частину цієї великої праці, що згодом побачила світ у вигляді монографії, у якій «автор, намагаючись якомога точніше представити передісторію та умови постановня коронного трибуналу, розширив своє дослідження до розмірів історії усього польського судочинства» [345, s. 309].

У 1902 р. О. Бальцер як історик і захисник взяв участь у третейському суді у м. Грац, де проходив розгляд суперечки між Угорщиною та Австрією і Польщею за розташоване у Татрах озеро Морське Око. Він відіграв ключову роль у суді, надавши історично-правове обґрунтування встановленню кордонів у горах на користь уряду Галичини і галицької громадськості. Аргументована частина виступу ґрунтувалася на історичних матеріалах, представлених Бальцером, та виявлених у них неточностях у перекладі латиномовних документів, наданих угорською стороною. Текст обґрунтування О. Бальцера було надруковано в польському перекладі в «PNL» за 1904–1905 рр. [31].

Друкувалися на сторінках видання і окремі джерелознавчі студії О. Бальцера, що якнайкраще характеризують його дослідницьку манеру. Так, до ретельного вивчення одного лише факту зводилося його «*Laudum Cracoviense*» [33]. «*Laudum...*» був документом, яким посвідчувався компроміс між дворянством і духовенством, головню у справі десятини. Цієї проблеми торкався Б. Ульяновський у працях «*Laudum Vartense*» та «*Concordata dominorum laicorum cum praelatis ecclesiae*». Він уважав, що Краківська ухвала передувала конкордатам і була створена на конгресі у Варті 1434 р. У відповідь на це твердження О. Бальцер провів ретельний аналіз змісту тексту документа, порівнявши його з конкордатами, і доводив, що він стосувався лише Краківської дієцезії і був створений пізніше від конкордатів. Подібна логіка роздумів прослідковувалася і у вивченні О. Бальцером рукопису кінця XVII ст. – збірника законів, написаних М. Хвальковським [34]. Це дослідження, як і опис Сяноцької кримінальної книги 1554–1638 рр., цілком належали до правознавчих, але містили ретельний джерелознавчий аналіз матеріалів [32].

Ще одним автором, що долучився до часопису у цей період, був випускник Львівського університету, який студіював історію під керівництвом К. Ліске – Віктор Чермак (1863–1913) [404; 278]. Після захисту у Львові докторату у 1887 р. і тривалої наукової подорожі Європою (1889–1891) він працював у Краківському університеті, займаючись всесвітньою історією Нового часу та історією Польщі XVII–XVIII ст.

У творчості поєднував ретельність досліджень львівської історико-дидактичної школи із хистом їх репрезентації. Матеріали, опубліковані у виданні, дають можливість бачити вельми різні типи досліджень одного й того самого автора – від майстерного, ретельного, деталізованого нарису «Переправа Чарнецького на острів Альсен» до узагальненого дослідження «Польща і результати Тридцятилітньої війни» [53]. Остання була викладом габілітаційної лекції В. Чермака, у якій він трактував Тридцятилітню війну як таку, що «удосконалила систему перверсивної політики, жертвою якої стала Польща» [53, s. 590].

Доволі цікавим, наповненим морально-політичними характеристиками атмосфери другої половини XVII ст., був його нарис «Потрійне весілля Яна Собеського та Марисеньки» [54], заснований на матеріалах історичних досліджень. У результаті В. Чермак приходив до висновку, що перед офіційним весіллям Я. Собеський і Марисенька вже таємно вінчалися і що до цього їх примусила Марія Людвіка, яка «застала закоханих на побаченні і скористалася цим, щоб обплутати Собеського і прив'язати його через дружину до двору» [53, s. 963]. У своїх висновках автор спирався на доволі переконливі аргументи, проте лише у загальних рисах окреслював методику свого наукового пошуку.

А от в інших своїх дослідженнях, опублікованих у «PNL», В. Чермак привідчиняв двері до своєї творчої майстерні. Наприклад, у «Переправі Чарнецького на острів Альсен» [55] спершу ретельно обговорює джерела дослідження та історіографічні напрацювання з цього питання, а вже тоді викладає перебіг подій, наповнюючи їх історичною інформацією. Дослідження про Яна Казимира [51], опубліковане у «PNL» у 1889 р., було спрощеною версією статті, надрукованої тоді ж у «Kwartalniku Historycznym». Узагальнена характеристика Яна Казимира містилася у твердженні, що у нього очевидними були «вада голови й вада серця», і у цьому В. Чермак був близький до суджень Л. Кубалі. Як доказовий матеріал, він подавав інформацію про суперечливі дії Яна Казимира та щедро цитував думки про нього сучасників. У подібній манері характеризувалася і донька Станіслава Лещинського Марія (дружина французького короля Людовіка XV) у нарисі «Марія Лещинська у світлі листування». У цій особі, глибоко заангажованій у польські політико-дипломатичні справи, автор бачив «досконалий тип польської жінки» [52].

Серед тогочасних авторів видання відзначимо і Людвіка Фінкеля (1858–1930) – видатного вченого й організатора науки. Він також вивчав історію у Львівському університеті під керівництвом К. Ліске та отримав докторський ступінь (1882). Удосконалював дослідницькі навички в університетах Берліна і Парижа у 1882–1884 рр., а після повернення до Львова працював у архіві,

Вищій сільськогосподарській школі у Дублянах, а у 1892 р. став професором кафедри історії Австрії у Львівському університеті [286].

У його науковій творчості були представлені опановані ним в часи навчання у К. Ліске методи, також він підтримував традиції наукового семінару свого вчителя, активно залучаючи до наукової роботи студентів. Один із його учнів – знаний український географ Степан Рудницький, так писав про Л. Фінкеля: «Була це шляхотна людина, вчений ідеаліст, що не робив ніякої різниці між українською та польською наукою; зовсім вимираючий нині тип між професорами Львівського університету» [435, с. 6].

Взірцевою з погляду балансу науковості і популярності була праця Л. Фінкеля «Елекції Лещинського» [70], адже заснована на засадах позитивістичної методології, вона відзначалася захопливим викладом і точністю авторських оцінок. Відчутний брак джерел автор вдало компенсував зіставленням інформації, у результаті чого постала реалістична, хоч і доволі похмура оцінка виборів короля з погляду їхньої легітимності. Назагал це дослідження Л. Фінкеля проливало світло на правові відносини в Польщі XVIII ст. На думку автора, тодішнє право, що допускало можливість незаконних виборів, були своєрідною місцевою традицією.

Іще одне опубліковане у часописі дослідження свідчило про уміння Л. Фінкеля глибоко занурюватися у деталі, але також робити на підставі цього узагальнювальні висновки. Це був нарис про Варшавське князівство, створений на підставі спогадів сучасників [71]. Доволі реалістичним з-під пера дослідника постав образ сповненого суперечностей останнього польського короля Станіслава Августа, що поєднував у собі раціоналізм народів півночі та емоційність жителів півдня. У характеристиці короля та оцінках його діяльності Л. Фінкель був близький до бачення Й. Шуйського.

Грунтовністю вирізнявся і нарис Л. Фінкеля «Окопи святої Трійці», присвячений історії оборони легендарної Чортківської фортеці на Тернопільщині під час Барської конфедерації [72]. Автор повернув із забуття постать полководця Брандта, німця за походженням, що обрав польську

ідентичність і героїчно служив своїй новій батьківщині. Ця робота була високо оцінена критиками, попри «деяке незнайомство з місцевою топографією» [299], що було дивним закидати уродженцю Тернопілля, глибоко зануреному у місцеву історію і географію.

Характерна для В. Чермака та Л. Фінкеля здібність схематичного та узагальненого представлення персонажів минулого, була властива і ще одному учневі К. Ліске – історикові та правнику Генрикові Савчинському (1861–1923). Він, зокрема, з великою ретельністю підкреслював найбільш характерні риси Миколая Кшиштофа Радзивілла та Лева Сапєги, що проступали з їхнього листування [243].

Продовжував публікувати свої дослідження і А. Прохаска, займаючись, як і в попередній період, часами Ягеллонів (за винятком праці про руського магната XVI ст. князя Романа Сангушка) [217]. Автор презентував дослідження про Руське воєводство та повстання Зебжидовського» [220], вивчав конфедерацію Спитка з Мельштина, трактуючи її як надто поверхову та скандальну [212], розповідав про долю Свидригайла, характеризуючи його як амбітного і позбавленого таланту знаряддя в руках Ордену [218]. Також А. Прохаска показав узагальнений образ «італійської справи» XV ст., наголошуючи на опортунізмі в політиці Казимира Ягеллончика – короля, до якого автор відчував певну антипатію і діяльність якого оцінював назагал негативно [209]. Заторкував учений і негативні сторони польської історії, наприклад, у праці про польського церковного та державного діяча поч. XV ст. Станіслава Цьолека, що був позбавлений посади секретаря королівської канцелярії за написання пасквілю на дружину Владислава II Ягайла Єлизавету. Його єпископська кар'єра також була не зовсім вдалою – результатом бездарної адміністративної політики як познанського єпископа стало повстання проти нього нижчих верств духовенства і великопольської шляхти [221].

Інтерес А. Прохаски до з'ясування мотивації діяльності своїх героїв змушує його занурюватися в історію ідей. Це, зокрема, проступає у праці «Поради Каллімаха», у якій йшлося про позицію стосовно турецької політики

Ватикану, Філіпа Каллімаха – видатного італійського гуманіста і поета, секретаря Казимира IV Ягеллончика та радника Яна I Альберта [216].

У своїх дослідженнях початку ХХ ст. історик усе відвертіше демонструє власне бачення минулого і наповнює свої твори суб'єктивними оцінками. Це нагадувало повчальну манеру відображення минулого дослідниками краківської історичної школи, відповідно до якої автор ставав своєрідним співактором минулого, який «краще знає, як потрібно було вчинити». І цей чіткий поділ минулого на хороші та погані події і вчинки, безумовно, імпував читачам. Відзначимо, що А. Прохаска залишався одним з найбільш вірних авторів «PNL» з усіх істориків, адже співпрацював з виданням від часу заснування і до завершення його діяльності.

Продовжував співпрацю з виданням у цей період і Ф. Бостель. Однією зі знакових його праць була «Заборона Меховіта» [48] – обсервація літопису «Chronica Polonorum» зnanого польського інтелектуала епохи Відродження Мацея з Меховіти. На поширення його першої редакції було накладено цензурну заборону, а оприлюднена друга редакція зазнала суттєвих змін. Ф. Бостель у своєму нарисі подав біографію Меховіти та ретельно проаналізував відмінності у трактуванні в обидвох редакціях одних і тих самих проблем (наприклад, діяльність папи Олександра I). Цей аналіз дав змогу авторові не тільки виявити і прокоментувати відмінності, а й зробити припущення щодо канцлера Яна Ласького як ініціатора заборони першої редакції.

Також прикладом поєднання ретельно зібраного фактичного матеріалу з узагальненими висновками було дослідження Ф. Бостеля «Елекція Олександра Ягеллончика» [45]. А своєрідним доповненням до цієї теми можна вважати доволі схематичну, але ретельну і результативну працю одного з наймолодших тодішніх істориків Людвіка Коланковського про елекцію Сигізмунда [141].

У цей період спостерігаємо продовження співпраці з виданням Олександра Гіршберга. Він описував історію життя та діяльності Ієроніма Ласького – магната, амбітного державного діяча та дипломата Польського

королівства XVI ст. [92]. У порівнянні з попередніми роботами ця монографія була свідченням дослідницького поступу вченого. У ній він акцентував на питаннях молодості Ієроніма та початку його дипломатичної кар'єри, відрекомендовуючи свого героя «від першої особи» – через цитування промов. Також А. Гіршберг використовував численні цитати з промов і листів, описуючи заслуги І. Ласького у справі угорського короля Януша Запольї та намагаючись розібратися у суперечці між ними і обставинах переходу останнього у 1538 р. на бік Фердинанд I Габсбурга. Це дослідження потрапило до уваги критиків, і В. Закшевський відзначав, що його прикметною рисою була надмірно велика кількість цитат, що почасти перевищували обсяг авторського тексту. Вказував рецензент і на низку нез'ясованих А. Гіршбергом питань та «невідповідність між не надто ретельно підібраними матеріалами та їхньою справді вдумливою систематизацією» [412].

До видання «PNL» залучалися й дослідники з-поза Львова. Так, на зламі століть до кола авторів долучився ще один фаховий дослідник історії – архівіст з Перемишля Тадеуш Тросколянський (1866–1926) [313]. Професійну освіту він здобув у Львівському та Віденському університетах, упродовж 1886–1889 рр. проходив бібліотечну й архівну практику під керівництвом А. Малецького та В. Кентжинського у Інституті Оссолінських у Львові. У 1895 р. отримав у Львівському університеті ступінь доктора філософії, розпочав вчительську кар'єру, а у 1911 р. став архіваріусом Перемишльського міського архіву. Однією із найбільших тогочасних публікацій видання стала монографія Т. Тросколянського «Анджей Радван Зебжидовський», що друкувалася у п'яти річниках «PNL» від 1897 до 1904 рр. [272]. У цій праці презентувалися результати ретельної, багаторічної праці над матеріалами до біографії краківського єпископа Анжея Зебжидовського (1496–1560) – багатолітнього секретаря Сигізмунда I Старого. Оскільки постать єпископа – складної, непересічної особистості – була достатньо добре описана в джерелах, то Т. Тросколянський звернув більше уваги на опрацювання загального історичного тла епохи. Він вивчав тогочасні звичаї, інтелектуальні течії,

особливості історії Реформації та контрреформації з особливою увагою до актуального стану економічних відносин. Критики назагал прихильно сприйняли цю публікацію, проте не бракувало й зауважень про лакуни і неточності, що, зрештою, були неминучими у роботі такого масштабу.

На початку нового століття на сторінках видання почали з'являтися праці, навіяні новими неоромантичними підходами до історіописання. Так, краківський історик, педагог і публіцист Казимир Кротоський (1860–1937) конструював працю «Єпископ св. Станіслав і його конфлікт з королем Болеславом Сміливим – причинок до культурної боротьби в Польщі наприкінці XI ст.», застосовуючи фантазію та намагаючись нею заповнити фактологічні прогалини [150]. К. Кротоський розгорнув свої аргументи на широкому історичному тлі, зайнявши позицію, принципово відмінну від позиції Тадеуша Войцеховського, аргументовану в «Історичних нарисах XI ст.» і був доволі гостро критикований. Так, А. Брікнер писав: «Кротоський аж ніяк не перший, хто вигадав “культурну боротьбу” між григоріанським єпископом і королем-тираном... Радше лише в назві свого твору. Під час п'єси вся “культурна боротьба” (за королівську інвеституру, celibat тощо) зникає, і на перший план виходить деталь, яка полягає в тому, що єпископ заступився за своїх овець (наприклад, винних), яких король також жорстко покарав» [290].

У виданні публікував свої праці і Фелікс Конечний (1862–1949) – краківський історик, публіцист та філософ, що створив власну оригінальну систему порівняльного дослідження цивілізацій. У «PNL» він опублікував частину монографії про Ягайла і Вітовта, доведену до 1392 р. [143]. Це був взірець дослідження, проведеного з метою послідовно, методично і максимально повно охопити картину минулого. Ф. Конечний представляв Кревську унію як акт передчасний, підписаний тоді, коли централізована польсько-литовська держава не могла впоратися з військово-політичними викликами ані на Заході, ані на Сході. Це змусило Ягайла примиритися з Вітовтом, віддавши йому Велике князівство Литовське.

У 1905 р. вперше до співпраці з «PNL» долучився тодішній краківський медієвіст та дослідник історії культури Ян Птасьнік з нарисом про дві родини краківських купців, що спеціалізувалися на гірничому видобутку і торгівлі металами. Це було дослідження, створене за типом родинної історії, проте, вийшовши за межі свого формату, переросло у монографію з історії культури [223].

Краківський історик, професор Ягеллонського університету Август Соколовський (1846–1921) на сторінках видання змальовував образ головнокомандувача військ повстанців у часи Листопадового зрушення 1830 р. генерала Яна Скшинецького [253]. У дослідженні, ґрунтованому на особистій кореспонденції Яна Скшинецького, авторові вдалося створити схематичний, узагальнений, проте вельми точний образ свого героя.

Варшавський історик Вацлав Собеський (1872–1935) – співзасновник та співредактор часопису «Przegląd Historyczny», також вирізнявся умінням охоплювати широкі горизонти і майстерно їх відображати. У «PNL» було опубліковане його дослідження процедури особистої участі у виборах короля, що увійшла в історію під назвою «Eleksyi viritim», у якому автор намагався подати збалансовану оцінку явищ минулого і персонажів, пов'язуючи їх із загальним історичним і соціальним тлом [251]. До питань нової історії звертався чоловічий представник варшавської історичної школи Александр Рембовський (1847–1906) у джерельній публікації «Причинок до конституційної історії Варшавського князівства» [240].

Як уже відзначалося, до видання практично не залучалися українські дослідники, проте у цей період ми бачимо тут декілька імен. Найперше це професор австрійської історії Львівського університету Ісидор Шараневич з джерелознавчим дослідження «Записи кармеліток босих у Львові», опублікованим у 1885 р. [262]. На початку XX ст. у часописі публікувалися Євген та Богдан Барвінські, випускники Львівського університету, що студіювали історію уже в учнів Ліске – О. Бальцера та Л. Фінкеля. Євген Барвінський (1874–1947) – український і польський історик, архівіст,

бібліотекар, видавець джерел, секретар Історичного товариства у Львові в 1908–1914 рр. У причинковому за своїм характером дослідженні наводив маловідомі відомі факти про польсько-австрійський союз 1613 р. [36]. Це були матеріали, які він опрацьовував для дисертаційного дослідження «Плани турецької війни під керівництвом Сигізмунда III», захищеного у 1898 р. Богдан Барвінський (1880–1958) – український історик, бібліограф і архівіст. Опубліковане у 1906 р. дослідження про Зигмунта Кейстутовича було частиною його монографії і містило низку нових фактів, а у виданні друкувалося у перекладі з української мови [35].

Переважна більшість публікацій у часописі стосувалася історії певної особистості, що презентувалася, у кращому випадку, на тлі своєї доби. Проте не бракувало тут і праць, конструйованих у тематично-проблемний спосіб. У них також нагромаджувалися факти, а у центр студій ставилася історична інформація. Цей характерний для позитивізму підхід у вивченні минулого був властивий львівським дослідникам зі школи К. Ліске. Наприклад, Казимир Гожицький (1865–1935) – «піонер соціалізму» у Галичині та засновник Народного університету ім. А. Міцкевича [402], студіюючи роль Святого Престолу у перемовинах Казимира III з Богемією та Тевтонським орденом у 40–50-х рр. XIV ст. [84], подавав матеріал у доволі сухий та стислий спосіб. Як згодом зауважували дослідники його творчості – він працював у «манері Бальцера» [403]. Подібними були й дослідження Зигмунта Лісевича «Про укомплектування єпископських кафедр у Польщі» [167] та «Офіційна мова в Червоній Русі між 1340–1506 роками» [166]. Проте в інших працях – наприклад, у висвітленні суперечки між Шумлянським і Свістельницьким за єпископство у Львові, він демонстрував і навики красного письменства [168]. Ґрунтовними, хоч і дещо переобтяженими матеріалами, були розвідки краківського історика-медієвіста Мар'яна Гойського (1880–1922) «Взаємовідносини між Польщею, Литвою та Орденом у 1399–1404 рр.» [85] та Казимира Гартлеба «Відносини польських кальвіністів зі швейцарською громадою» [90]. Останнє – це невеликий нарис, присвячений проблемам

стосунків польських релігійних дисидентів з власною батьківщиною та з іноземними одновірцями і свідчило про зростання у польській історіографії інтересу до Реформації. Обширною, насиченою фактами була й монографія професора богослов'я о. Щ. Шидельського (1872–1967) про Львівську архідієцезію на Синоді 1641 р.» [270]. У ній автор відтворив вельми цікаву картину церковних стосунків, котру реконструював не лише на основі синодіальних матеріалів, а й багатьох інших джерел XVII ст. Ретельне дослідження, що вражало «бенедиктинською сумлінністю» представив у «PNL» доктор богослов'я та професор Львівського університету о. Ян Фіялек (1864–1936). Зокрема, в аналізі хронології служіння та вивченні генези єпископської титулатури він демонстрував неабияку заангажованість у предмет і фаховість [67; 68]. Адам Шельонговський виніс на суд читачів ретельне дослідження життя та хроніки Павла Пясецького [264]. Він також звертається до характеристики «великого єпископа» Якова Задзіка [263]. Ф. Бостель, паралельно з Леоном Блюменстоком, знайомить істориків із військовою постановою Люблінського сейму 1506 р., яка вперше широко й точно визначала умови мобілізації, а також із Сяноцькою постановою 1504 р. [47]. В. Чермак на основі «Збірника інструкцій, даних французьким послам і міністрам» пише про Польщу, Францію та Швецію в XVII і XVIII ст.» [57], а в іншому місці переповідає зміст праці Ліпковського (з XVII ст.) про військову муштру [56]. Такою ж важливою за результатами і сумлінною з погляду методу була праця молодого краківського дослідника Станіслава Кутшеби «Коронні та придворні канцелярії в Польщі та їх початок і розвиток до 1504 року» [163]. Проте такі наукові розвідки не особливо цікавили читацький загал, оскільки були позбавлені «будь-якого індивідуального життєвого змісту». У подібній манері, позначеній високою деталізацією, що притягувала увагу єдино фахових істориків, С. Кутшеба досліджував і фінансовий стан польських міст, пишучи про «Podwody польських міст» і «Szosie we Lwowie z początku XV століття» [162].

Отже, інтенсивність презентації на сторінках «PNL» наукової історії у другий період його існування була різною. Якщо на початках діяльності видання впродовж 1873–1883 рр. вибудовувалася практично історіоцентрична редакційна політика, то наприкінці XIX – на початку XX ст. спостерігалось зменшення кількості наукових досліджень. А у перші десятиліття XX ст. історію назагал було белетризовано, і опис минулого відбувався переважно у науково-популярному ключі.

У ході професіоналізації історичних студій, їх ускладнення і дроблення на окремі напрями, «PNL» відходив у тінь, поступаючись фаховим спеціалізованим виданням і все більш регіоналізувався, лише фрагментарно відображаючи процеси у польській історичній науці зламу XIX–XX ст. Ключове значення у цьому відіграло становлення професійної історичної преси. Поява наприкінці XIX ст. «Kwartalnika Historycznego» у Львові, на початку XX ст. – «Przeglądu Historycznego» у Варшаві, видань «Товариства сприяння польській науці», урізноманітнення змістового наповнення «Rozpraw» Академії Знань, не тільки спричинило відтік співпрацівників від «PNL», а й розсіювало його читацьку аудиторію.

У ідейно-тематичному плані «PNL» продовжував рухатися визначеним у попередній період напрямом, поволі відходячи, вслід за істориками Кракова, від гнітючого впливу невдач польських повстань (особливо останнього) та культивуючи впроваджений К. Ліске критицизм львівського історіографічного середовища, що залишався прикметною особливістю досліджень його учнів. Упродовж останніх років XIX – початку XX ст. авторське коло постійно оновлювалося за рахунок збільшення репрезентації дослідників з-поза меж Львова.

Історія, що в результаті розвитку отримала дисциплінарний статус, займала значне місце на сторінках «PNL». Від часу створення видання стало провідником нового позитивістичного напрямку в історичних дослідженнях та згуртувало довкола себе значне гроно професійних дослідників минулого.

Особливо виразно це проявлялося у перше десятиліття діяльності видання під керівництвом Владислава Лозинського. У наступні роки, особливо на початку XX ст., кількість професійних досліджень зменшувалася.

Редакційна політика часопису відзначалася відкритістю і незаангажованістю, і це виявлялося у залученні до співпраці авторів без огляду на їхні політичні погляди чи світоглядні установки, але в межах виразної пропольської орієнтації. Керівництво «PNL» не визначало напрямів руху, радше навпаки – характерною рисою діяльності часопису була відсутність якого-небудь визначеного напрямку, що давало можливість об'єднувати дуже різноманітні сили. А зорієнтованість часопису на різноманітну інтелектуальну співпрацю відкривала його шпальти для публікації досліджень молодих авторів.

Домінували у виданні представники львівського історіографічного середовища, однак найбільш тісною була взаємодія редакції «PNL» з краківськими дослідниками старовини. Більшість студій були спрямовані на отримання інформації з джерел, її узгодження і формування на цій підставі історичної нарації. Це давало можливість створювати джерельну та історіографічну бази, нагромаджуючи і групуючи факти, не ставлячи проблемні запитання і не намагаючись їх розв'язати.

Присутність на шпальтах видання професійних істориків та різноманітність досліджуваних ними тем уможлиблюють констатацію, що впродовж діяльності «PNL» публіковані на його шпальтах історичні студії були своєрідним віддзеркаленням стану тодішньої польської історичної науки.

РОЗДІЛ 4

РОЛЬ ЧАСОПИСУ «PRZEWODNIK NAUKOWY I LITERACKI» У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ

4.1. Історична оповідь та аматорські студії протягом 1873–1883 рр.

Попри те, що у 70-ті рр. XIX ст. у польській історіографії наростало критичне ставлення до аматорського відтворення минулого, цей напрям не тільки не зникав, а набував деякого наукового забарвлення і набирав популярності. Саме у цей час спостерігався сплеск інтересу до історичної літератури як жанру, що було пов'язано зі зростанням суспільного попиту на відомості про минуле. Прикладом вдалого симбіозу літературного таланту і наукового підходу до осягнення минулого була творчість знаного і шанованого львівського письменника та дослідника Кароля Шайнохи. Попри те, що у його історичному доробку було «більше від митця, аніж науковця», про що твердили навіть його сучасники, до нього з особливою повагою ставився К. Ліске.

К. Шайноха помер у 1868 р., проте в перші роки діяльності часопису «PNL» на його сторінках була помітною присутність його ідей. Письменницьку манеру К. Шайнохи, що у своїй творчості підкреслював цивілізаційну місію Польщі на сході Європи, наслідували багато авторів. Його твори мали неабиякий вплив на сучасну йому польську спільноту, особливо у Львові – місті, де він жив і працював. Ось що про історика писав його сучасник Владислав Завадський: «Мало хто з авторів, зокрема з тих, що працював на науковому полі, дійшов за життя до такого загального визнання, до такої слави і значення, як Кароль Шайноха. Твори інших читали, студіювали й оцінювали у вузьких колах учених; Шайноху читали всі, любили його твори й активно розкуповували. Жоден твір у Галіції не мав такого збуту, як його „Ядвіга і Ягайло“, жодне видання не принесло львівським видавцям стільки зиску, як тираж творів Шайнохи. А що найважливіше – він спричинився до ширшого

зацікавлення суспільства великою минувшиною польського народу і зміцнення патріотичних почуттів» [430].

У переліку співпрацівників і авторів у перший рік бачимо прізвища секретаря видання – письменника Бернарда Каліцького, що намагався наслідувати стиль К. Шайнохи, а також Людвіка Кубалі, Клеменса Кантецького та Юзефа Антонія Ролле, котрі, у власній манері працювали в напрямі використання наукових здобутків у представленні історії. Троє останніх тривалий час були постійними співробітниками видання, склавши основу групи істориків-нараторів. З певними умовностями до цієї групи можемо віднести й таких «науковців з письменницьким талантом», як А. Лоркевич із львівської історико-дидактичної школи та Й. Шуйський (краківська історична школа). Умовності такої класифікації випливають з того, що єдиним її критерієм був письменницький, чи, радше, оповідальний талант – вміння зацікавити читача, розповідаючи історії простою й доступною мовою. У решті вони демонстрували значні відмінності застосовуваних методів отримання інформації та творчого стилю.

Спільним для цих авторів була праця у науково-популярному літературному жанрі, ґрунтованому на історичній оповіді, що полягає у «послідовному розгортанні історичних фактів. У ній досліднику треба менше давати власних почуттів, більше свідчень, але не тільки повідомляти, але й зацікавлювати подією, подавати не відомості, а образи. Тут уже з думками дослідника краще поєднується уява. З'являється елемент, який, хоч і не є істотним компонентом історіографії, завжди відігравав у ній першорядну роль. Часто це йшло на користь праці, проте на шкоду точності дослідження» [334, s. 25]. Л. Кубаля, К. Кантецький та Ю.А. Ролле й не зосереджувалися на точному науковому висвітленні минулого. Їхня мета полягала в іншому – шляхом популяризації історії і поширення історичних знань здійснювати виховний вплив на широке коло читачів. Основним своїм завданням вони бачили підтримку морального духу поляків, занепаłego через низку невдалих повстань, а також пояснення причин втрати власної держави. Для цього

якнайкраще, на думку В. Юльковської, підходив історичний нарис. Цей жанр був близьким до літератури, і його автори послуговувалися усіма прийомами художнього твору: динамічна побудова сюжету, яскрава візуалізація, звуконаслідування, використання стилістичних засобів, обрання ключових (переломних) тем (чи уміння подати їх такими), емоційність та контрастність у змалюванні людей в певних історичних реаліях, діалогічність, зміна оптики бачення (від учасника-свідка до оповідача-дослідника) [327, s. 173-174]. Окрім вибору контроверсійних тем (наприклад козацтва), історики-наратори звертали увагу на видатних персонажів польського минулого, чия діяльність трактувалася як приклад для наслідування чи взірець того, як не варто було чинити. Саме тому у переліку їхніх творів так багато біографічних нарисів.

Найбільш близьким у своїй науковій творчості до К. Шайнохи був Людвік Кубаля (1838–1918) – знаний письменник, історик та громадський діяч, що вчителював у Львові. Він навчався у Краківському та Віденському університетах, проте через участь у Січневому повстанні (очолював поліцію краківських повстанців) був заарештований і відбував ув'язнення [280; 450]. Після амністії 1866 р. Л. Кубаля жив і працював у Львові, викладаючи історію і географію у місцевих гімназіях, та займався науковою, літературною й громадською діяльністю. Його науковий інтерес спрямовувався, в основному, на події середини XVII ст., а центральною темою стало польсько-козацьке протистояння.

Варшавський історик А. Рембовський так характеризував стиль Л. Кубалі: «Інша річ, коли Л. Кубаля свої полки панцерних і гусарію вивів у поле, і коли змальовував лицарський дух під Берестечком чи Батогом. Тоді образи Л. Кубалі ставали надзвичайними, у них відбивався дух Марса, а опис поразки під Батогом мимоволі нагадує чудову картину Каульбаха про поразку Аттіли на Каталанських полях» [377, s. 555]. Щоправда, метода наукової творчості Л. Кубалі викликала запитання. Так, В. Смоленський відзначав, що його творам властивий «...хронологічний педантизм, який псує органічний зв'язок між найближчими фактами, сильно шкодить цілісності нарисів....

Л. Кубаля писав як хроніст, а не як історик, і лише багатьма посиланнями на джерела намагався надати науково-джерельний характер власним дослідженням» [384, s. 19], а М. Бобжинський не сприймав ігнорування Л. Кубалею історіографії проблеми і використання у роботах лише джерельних фактів «без роздумів і висновків» про них [288].

Працюючи у жанрі історичного нарису, Л. Кубаля привносив у нього більше науковості, розширюючи використання джерел та історіографічного категоріального апарату [327, s. 164-165]. Але його твори дуже добре сприймалися у широких читацьких колах завдяки, як вважає В. Юльковська, драматургійно-літературному таланту [327, s. 168]. Суголосними є й оцінки творчості Л. Кубалі Є. Матерніцьким, котрий трактує її як взірець «легких форм історичної нарації, орієнтованої на ширші читацькі кола» [360, s. 92]. У власному розумінні Л. Кубалі, історичний нарис мав бути поєднанням праці дослідника з письменницьким талантом. Так, у вступі до перевиданого у 1906 р. нарисі про Станіслава Оріховського він зазначав: «мистецтво історіописання полягає у тому, щоби викликати інтерес публіки, врахувати її уподобання і викласти зміст якнайбільш чітко та зрозуміло для читача» [344, s. 94].

Як письменник, Л. Кубаля заявив про себе ще у другій половині 60-х рр. XIX ст., коли розпочав співпрацю з львівським журналом «Dziennik Literacki». Як про науковця, про нього заговорили у 1870 р. після виходу в світ монографії “Станіслав Оріховський і вплив його на Річ Посполиту в зв'язку з реформацією XVI ст.» [296; 378]. Як зауважує сучасний український дослідник Д. Вирський: «З легкої руки Кубалі Роксолан почав трактуватись як недооцінений польський геній, “уособлення цілої Речі Посполитої” та “батько” XVII століття в ПольщіЦя праця Л. Кубалі, написана у вишуканій літературній манері і чудово ілюстрована, стала подією у польській історіографії того часу» [419, с. 30].

Упродовж 1873–1881 рр. Л. Кубаля безперервно співпрацював з «PNL», демонструючи індивідуальний стиль, адже його мистецтво оповідача робило історії не просто реалістичними, а гіперреалістичними [434]. Вже сучасники відзначали його феноменальність: М. Бобжинський говорив про нього як про

людину справжнього дослідницького таланту, а В. Смоленський відзначав силу впливу на читача його мови і прекрасної образності, що не залишала нікого байдужим. Та попри неабияку компліментарність оцінок, що їх отримував Л. Кубаля, професійні історики закидали йому неточності у потрактуванні минулого, яке він змальовував у баталійний спосіб, жертвуючи деталями.

Те, що Л. Кубаля обрав амплу баталійного оповідача стало яскраво видно ще у публікованих у «PNL» нарисах про Костку Наперського [154] і облогу Збаража [158], що згодом стали інспірацією та науковим підґрунтям для історичних романів Г. Сенкевича. Також у виданні публікувалися такі твори Л. Кубалі, як «Облога Львова» 1648 р. [157] та «Жванецький похід» [161]. В останній, незважаючи на назву з «бойовим» посилом, підіймалася значно ширша проблема – ставлення Б. Хмельницького та Польщі до молдавського господаря Василя Лупула, а також подавалися різкі оцінки діяльності польського короля Яна II Казимира та усього цього «безрозсудного», за словами автора, походу.

У низці наступних праць Л. Кубаля торкався таких різнопланових тем, як, наприклад, посольства боярина Г. Пушкіна до Польщі у 1650 р., у якому яскраво змальовував тодішнє московське суспільство [159]. У «Процесі Радзейовського» дослідник піднімав питання правового і соціального хаосу середини XVII ст., заснованого на праві сили [160]. Породженням цього права, на думку автора, стала поява таких історичних діячів, як зловісний Єронім Радзейовський. У нарисі «Королевич Ян Казимир» автор у негативних барвах змальовував юність майбутнього короля, що виріс у «честолюбного та неспокійного, проте безхарактерного» правителя [155].

Інколи Л. Кубаля відходив від баталійної тематики і торкався більш приземлених тем, як це було, наприклад, у нарисі про «просте і прекрасне життя» польського міщанина, що ґрунтувався на записах магазинної книги пересічного львівського купця XVII ст. [156]. До щоденникової теми дослідник звертався і у виданні діаріуша Якова Собеського, у якому йшлося про подорож короля Владислава IV до Бадена та про конгрес у Нікольсбурзі [152].

Однією із найбільших публікацій часопису «PNL» стала праця Л. Кубалі про Єжи Оссолінського – державного діяча часів Владислава IV та Яна Казимира, що виходила впродовж чотирьох років – від 1878 до 1881 р. [153]. Попри очікування читачів на продовження історії королів, автор у творі звернув увагу на сірого кардинала цієї епохи, намагаючись у ньому і його діяльності віднайти ключ до розуміння державних процесів. Джерельною основою цього життєпису стали опубліковані інститутом Оссолінських щоденники Єжи Оссолінського. Л. Кубаля описав насамперед юність цього амбітного, непересічного політика, що «мав один великий недолік – відсутність любові до батьківщини». Дослідник описав початки кар'єри Є. Оссолінського, дипломатичну службу, що принесла йому європейську славу, здобутки і втрати на посаді канцлера. Остання, четверта частина монографії присвячувалася змалюванню ролі Оссолінського в елекції короля Яна Казимира та у козацьких війнах.

До істориків-нараторів у «PNL» відносимо і публіциста з Познані Клеменса Кантецького (1851–1885). Опублікована ним в часи навчання в гімназії в «Dzienniku Poznańskim» критична замітка, спрямована проти власного директора призвела до того, що його не допустили до складання випускних іспитів, і він не зміг продовжити навчання в університеті. Це змусило Клеменса Кантецького покинути Познань і впродовж 1872–1882 рр. він жив і працював у Львові, заангажувавшись до роботи у «Gazecie Lwowskiej» та «PNL», а з 1876 р. ще й виконуючи обов'язки скриптора у Оссолінеумі. К. Кантецький залишив по собі доволі значний літературний доробок – близько 60 праць з історії XVI–XIX ст. [410].

Уже у першому нарисі, опублікованому у «PNL» – «Ельжбета, третя дружина Ягайла» [103] – він заявив про себе як про представника критичного напрямку в історіографії. Своєрідною візитівкою стилю К. Кантецького було з'ясування автентичності та вірогідності джерел. Здійснена ним ретельна перевірка відомостей вела до переосмислення усталених фактів, а часом, до їх спростувань і навіть реабілітації вчинків діячів минулого. Так, наприклад, у цій

першій журнальній публікації йому йшлося про спростування оцінок Я. Длугоша, на думку К. Кантецького, безпідставних і упереджених, які той давав Ельжбеті Грановській – дружині короля Владислава II Ягайла. Попри те, що нарис К. Кантецького був доволі емоційний, йому вдалося зайняти власну чітко окреслену, аргументовану позицію. Ця праця була прихильно сприйнята і навіть відзначена у літературному огляді «Dziennika Polskiego»: «Польська історична література набуває в особі пана Кантецького незвичайного робітника» [304].

У подальших дослідженнях К. Кантецький еволюціонував у своїй творчості у бік популяризації історії і його головною метою стає робота над атракційністю сюжету. Також відбулося зміщення дослідницької уваги з життєписної проблематики на пошук у минулому проблемних тем. Саме таким були «Неаполітанські суми» – одне з найцікавіших його досліджень, обсяг якого сягав обсягу монографії Л. Кубалі про Є. Оссолінського, а друк у часописі розтягся на два роки (1879–1880) [102]. Це назагал була одна з найбільш резонансних історико-економічно-авантюрних тем з минулого Польщі і у ній йшлося про позику, надану в 1557 р. Філіппу II Іспанському овдовілою польською королевою і великою княгинею Литовською Боною Сфорца. Борг (величезна сума у 430 тис. дукатів під 10 % річних) так і не був повернутий і суперечка з приводу нього тривала між Річчю Посполитою та Іспанським королівством аж до третього поділу держави у 1795 р. Відтоді висловлювання «sumy neapolitańskie» стало у польській мові синонімом порожніх обіцянок виплатити борг. Свою версію подій у вигляді ефектної, захопливої історії К. Кантецький розпочав зі смерті королеви Бони, а далі відслідковував перипетії цієї справи впродовж століть аж до падіння Польщі, показуючи, як марнувалися дипломатичні зусилля та як це дипломатичне протистояння впливало на польсько-іспанські відносини у XVII–XVIII ст.

Ще однією проблемою, що привертала увагу К. Кантецького, було курляндське питання у польській історії. У нарисі «Княже сватання» він розповідав про долю Курляндії після смерті Готхарда Кетлера у 1587 р. [107]

Історії цих земель автор присвятив і велике дослідження (яке сам волів називати «оповіддю») під назвою «Нащадки тевтонських лицарів» [111]. У ньому йшлося про лівонських братів-мечоносців, їхні стосунки з тевтонськими лицарями, занепад моралі в часи після смерті Г. Кетлера та капітуляцію Польщі, а також про подальшу історію Августа II і його незаконнонародженого сина Мавриція (Моріца) Саксонського. Завершив цей цикл К. Кантецький історією діяльності Курляндської комісії в 1727 [106].

Дослідження К. Кантецьким польської історії початку XVIII ст., а саме епохи Августа II, також вилилося у створення низки історико-літературних нарисів. Перший було присвячено вивченню щоденника Станіслава Понятовського та записок невідомого автора про історію перебування шведського короля Карла XII у Польщі та Туреччині [105]. В іншій новелі К. Кантецького події розгорталися довкола Польського походу Карла XII та його участі у боротьбі за польський престол, у результаті чого до влади прийшов Станіслав Лещинський [104]. У третьому нарисі «Після смерті Августа II» висвітлювалася закулісна робота дипломатів після подій 1733 р., коли С. Лещинський, за підтримки Франції, вдруге став королем Речі Посполитої. Тоді, за словами К. Кантецького, «розгорнувся перший акт великої драми, що розколола державу» [109]. Після смерті Августа II на сеймі більшістю голосів королем Польщі було обрано С. Лещинського, але частина шляхти, підтримувана Австрією та збройними силами Росії, була налаштована запобігти поверненню С. Лещинського, передавши престол єдиному законнонародженому нащадку Августа II – Фрідріху Августу III.

Звертався К. Кантецький і до життя та творчості Станіслава Освеціма, що був придворним короля Владислава IV та служив маршалком при гетьмані Станіславі Косцпольському. С. Освецім, перебуваючи на службі у короля, подорожував Європою, згодом брав участь у козацьких війнах, що відобразив у щоденнику, котрий вів багато років. Його рукопис (щоправда, не у повному обсязі) зберігався у Оссолінеумі і з нього черпали відомості С. Пжилецький, К. Шайноха та Л. Кубаля. У щоденнику містилася цінна інформація з історії

українських земель та козацтва, зокрема Берестецької битви, до самого початку якої С. Освецім перебував у польському таборі. Він ретельно, день за днем описував побачене та фіксував усе, про що дізнавався з листів і документів. Містив щоденник С. Освеціма й інші сюжети, фрагменти з яких К. Кантецький публікував у 1874–1875 рр. у «PNL» під назвами «Польський мандрівник з XVII ст.» та «Подорож до Італії» [110].

Іще одним істориком-наратором, що висвітлював минуле у яскравій оповідній манері, був польський лікар з Кам'янця-Подільського Юзеф Аполінарій Ролле (1830–1894), котрий підписував свої публікації псевдонімом «Антоній Ю.» [332] На відміну від Л. Кубалі та К. Кантецького, для яких письменництво було одним з основних джерел доходів, історична література для Ю.А. Ролле була захопленням, якому він, проте, віддавав увесь вільний час. Українська дослідниця життя і творчості Ю.А. Ролле С. Баженова характеризує його як завзятого дослідника-аматора історії й культури східних теренів Речі Посполитої, талановитого і вельми популярного письменника. Ю.А. Ролле у 1861–1894 рр. проживав у Кам'янці-Подільському, де мав обширну медичну практику: спеціалізувався на психіатрії та впроваджував у регіоні основи соціальної гігієни. Саме вивчення минулого медичної галузі за матеріалами Поділля принесли Ю.А. Ролле визнання дослідника минулого, одного з фундаторів в Україні історії медицини. А вже заняття проблемами середньовічної медицини спрямувало його наукові і літературні інтереси у русло вивчення минулого українських теренів. Сумарно Ю.А. Ролле був автором понад 300 наукових і публіцистичних творів з історії та культури України, найвідоміші з яких монографія «Подільські Замки на молдавському прикордонні» й серія «Історичні оповідання». Цей солідний доробок дає підстави С. Баженовій означити Ю.А. Ролле як «польського історика-україніста» та «письменника «української школи» в польській літературі XIX ст.» [448, с. 16].

Відсутність фахової освіти не завадила йому залишити по собі значний науковий доробок, завдяки чому сучасники як історики-професіонали, так і письменники, сприймали його серйозно. Зокрема Ю.А. Ролле приятелював з

одним із найавторитетніших тогочасних польських істориків Т. Корзоном, листувався і полемізував з Г. Сенкевичем, вказуючи на історичні невідповідності у його романах та закидаючи йому надмірну ідеалізацію «польського минулого», а також був знайомий з Володимиром Антоновичем [417]. Останній вельми компліментарно висловлювався про Ю.А. Ролле: «Письменник, який переховується під псевдонімом д-ра Антонія Ю., належить до числа найбільш плідних і талановитих польських історичних письменників нашого часу...» [417]. Врешті визнанням заслуг Ю.А. Ролле в історичній науці стало обрання його членом історичної комісії краківської Академії знань

До співпраці з часописом «PNL» Ю.А. Ролле долучився у 1875 р., коли був уже відомий як автор тритомного дослідження «Подільські замки» (1869). Впродовж 1875–1879 рр. він постійно публікував у виданні цікаві, яскраві нариси, які прихильно сприймалися читачами. Його вважали «ідеальним популяризатором», котрий, володіючи письменницькою майстерністю, знаходив у минулому цікаві теми та завойовував широку аудиторію. Попри те, що він самостійно збирав історичний матеріал, користуючись документами із приватних шляхетських архівів, Ю.А. Ролле не переймався їхнім науковим оформленням і не переобтяжував свої тексти джерелами чи покликаннями на них. Він трансформувал сухі відомості у літературний текст, створений у простій і природній розповідній манері. Останнє було яскравою прикметою «вечорів у Ролле», на які послухати господаря люди приїжджали спеціально і, навіть, з доволі віддалених країв.

Характеризуючи творчість Ю.А. Ролле, В. Чермак зауважував: «У ньому романіст бореться з істориком, оповідач із суворим і серйозним критиком» [297, s. 679]. Белетристична манера подачі матеріалу допомогла Ю.А. Ролле не тільки набути численних прихильників свого таланту, а й зайняти окреме місце у тогочасній польській історіографії. Щоправда, у XX ст. польський історик Є. Лоек, дослідник роду Потоцьких, звертаючись до життя Софії Вітт-Потоцької (1760–1822), серйозно розкритикував дослідження Ю.А. Ролле на цю

ж тему («Доля красуні» [416]), відзначивши, що той, за браком історичних джерел, вдавався до фантазування [353].

Історія порубіжжя (чи, радше, історії з порубіжжя) були добрим матеріалом саме для такої оповідної манери письма і, власне, звідти походили такі твори Ю.А. Ролле, як «Семен Наливайко» [23]. Автор не лише занурювався у світ власних фантазій, а й намагався дотримуватись історичної канви та простувати за фактами. Водночас він звертав увагу на мотивацію діяльності персонажів минулого та брався за викриття легенд. Наприклад, про союзника Семена Палія – Данила Братковського (1662–1702) – громадського діяча, поета та борця за православ'я, що був оборонцем прав українського населення на шляхетських сеймиках Київщини та Волині, а згодом став учасником і організатором низки народних повстань на Правобережжі і в Галичині. У козацьких переказах він оспівувався як мученик, а з погляду польського шляхтича сприймався зрадником. В українській історіографії діяльність Д. Братковського, за словами В. Шевчука, – «діаманта в попелі», тільки-тільки починає вивчатися [423].

Оповідний стиль Ю.А. Ролле особливо виразний у таких узагальнювальних опрацюваннях, як «Євреї на пограниччі» [26] та «Освіта на давніх кресах 1795–1832» [21]. У першій праці автор звертався до теми єврейської колонізації порубіжжя, що хвилеподібно поширювалася на схід. У дослідженні «Освіта на давніх кресах 1795–1832» він вдався до проблеми розгортання освітніх процесів після остаточного поділу Речі Посполитої на теренах, що потрапили під російську окупацію. Ю.А. Ролле подавав цю тему крізь призму освітньої діяльності двох орденів – єзуїтського та василіянського. З тексту бачимо, що майстерності автору вистачило навіть для викладу цього, доволі сухого матеріалу, оскільки оповідь пожвавлювали вкраплення біографічного характеру. Проте найбільше талант Ю.А. Ролле розкривався у висвітленні таких локальних тем, збагачених місцевими пейзажними та розповідями про колоритних персонажів минулого, як, наприклад, «Доля прикордонного міста» [19].

Звертався Ю.А. Ролле і теми занепаду Речі Посполитої, демонструючи свою прихильність до поглядів представників краківської історичної школи. Ці інтонації прослідковуємо у трактуванні ним російської політики в Польщі 1752–1762 рр., коли, не вдаючись до розгляду принципових питань, автор показує не тільки підливну діяльність російських дипломатів, а й продажність поляків [22]. У цьому контексті розгорталися і його оповіді про відносин між Чарторийським та Рєпніним [17], про спроби створення польської армії під окупацією Росії [20] та про життя Станіслава Августа після зречення від престолу [24]. Ця крайня розповідь була створена за опублікованими в одному з російських журналів спогадами Ж. де Пале, про суспільні настрої в Городно, куди було відправлено короля після детронізації у 1795 р.

До цих трьох дослідників і літераторів, що склали кістяк історичної нарації у часописі, задаючи її тон і визначаючи тематичні напрями, можна віднести й низку авторів, котрі працювали у схожій дослідницько-літературній манері, проте з'являлися на сторінках видання лише епізодично.

Так, талантом оповідача відзначався Август Соколовський (1846–1921) – професор Ягеллонського університету, дослідник історії Польщі XV–XVIII ст. та національних повстань XIX ст. Його нариси про історичних діячів XV ст. А. Прохаска характеризував як «прекрасні картини історичного жанру». У виданні він опублікував оповідь про Єджея Галку з Добчина (1400–1451) – першого польськомовного поета і письменника, філософа, що був професором Краківського університету [252]. Це була студія фахового історика, виконана у літературно-белетристичному жанрі, котра, однак наразилася на надзвичайно різку критику такого ж оповідача К. Кантецького. Проте останньому, як ми зазначали вище, був властивий неабиякий критицизм у дослідженні історії, а тому у виданні він реалізовував себе і як рецензент. Фактично К. Кантецький у перший період діяльності видання був третім за продуктивністю (після К. Ліске та В. Кентжинського), автором критичних оглядів. Понад те, наслідуючи К. Ліске, як рецензент К. Кантецький публікував навіть більш різкі і гострі огляди. Він завжди звертав увагу на застосовуваний методологічний арсенал,

ретельно аналізував фактологічне наповнення праці, ґрунтовно знайомився з дослідницькою проблематикою. Усе це підносило його рецензії на справді високий науковий рівень. Одним із найбільш суворих був його огляд [108; 108^A] нарису А. Соколовського та виданих ним «Листів о. Збаразького». Це викликало наукову полеміку на сторінках видання, після чого А. Соколовський розірвав співпрацю з «PNL».

Мистецьким хистом були позначені також нариси фахового юриста і державного чиновника, доктора права Казимира Хлендовського (1843–1920), котрий впродовж 1867–1881 працював у Львові [401; 294]. У вільний від основної роботи час він займався літературно-публіцистичною та історико-дослідницькою діяльністю й залишив по собі низку опрацювань з історії культури Італії і вельми змістовні спогади про інтелектуальне середовище Львова 60–70-х рр. XIX ст. У часописі «PNL» К. Хлендовський опублікував нарис «Два покоління», присвячений польському філософу та поету XVIII ст. Ігнацію Красицькому та його батькові» [49]. Цей твір висвітлював деякі аспекти історії епохи польського Просвітництва, а також містив цінну публікацію низки невідомих доти листів. Водночас у часописі бачимо й дещо іншого К. Хлендовського – не красномовного оповідача, а ретельного історика-дослідника, професійного юриста, що досліджував торгівельний договір між Австрією і Польщею 1775 р.» [50].

Також певне проміжне становище між науковою розвідкою та оповіддю мали нариси коректора і першого помічника редакції часопису «PNL» Б. Качинського про елекцію Яна Собеського [101] та Мечислава Кшивосанда (Кенпенського) про сім'ю та молодість свого родича – генерала Генрика Домбровського [151].

Публікувалися на сторінках видання у перший період його діяльності і такі автори, як Маврицій Дідушицький – представник одного з найбагатших галицьких родів, чиновник та фаховий юрист, що займався також літературною творчістю та історією, був дійсним членом Академії знань та від 1851 до 1864 р. очолював Оссолінеум [398]. Це був доволі анахроністичний, з погляду

завдань редакції, персонаж. Свого часу К. Ліске щодо М. Дідушицького уїдливі відзначав, що: «Він більший католик, ніж сам Папа... Його праці не мають жодної цінності для історика; вони лише викликають у будь-якого розумного читача великий сум, коли бачать, як письменник такого обдарування, який вміє писати в такій витонченій і привабливій формі, зловживає своїм талантом» [350, s. 361]. Проте В. Лозинський, вочевидь, не міг проігнорувати його доробку. Публіковані в «PNL» історичні розвідки М. Дідушицького були різними за ступенем науковості. У нарисі «Дві політичні унії» [65] у белетристичний спосіб порівнювалися Кальмарська (об'єднання Данії, Норвегії і Швеції) та Люблінська унії. А от дослідження «Старости руські й львівські» та «Спіж» були плодом ретельної та копіткої роботи [66].

До певної міри проміжне становище між фаховими дослідниками і аматорами на сторінках видання займав Казимир Фердинанд Пуласький (1846–1926) – ретельний збирач фактів, споріднений з дослідниками львівської школи, але незалежний від них [339]. К.Ф. Пуласький був правнуком видатного державного і військового діяча схилку XVIII ст. та члена Барської конфедерації Антонія Пулавського. Він народився у с. Борушківці на Волині у 1846 р. і тут отримав домашню освіту. Навчання К.Ф. Пуласького у Варшавській гімназії було перерване участю у Січевому повстанні, після поразки якого юнак утік до Австрії, де був інтернований до Оломоуца. Уже після звільнення навчався у Празькому та Віденському університетах. Попри здобуту освіту К.Ф. Пуласький не пов'язав життя з академічною кар'єрою. У 70-х рр. XIX ст. він переїхав до успадкованого материнського маєтку у с. Завадинці (територія теперішньої Хмельниччини), де впродовж усього життя займався вивченням проблем, пов'язаних з генеалогією та політичною історією польсько-українського порубіжжя XV–XVIII ст., активно публікуючи нариси у варшавській та галицькій пресі [376].

У працях, пройнятих польським шляхетським патріотизмом: «Київські воєводи в XV–XVI ст.», «Історичні нариси і розшуки» (1887–1909), «Стосунки з Мендлі-Гіреєм, ханом перекопських татар (1469–1515)», «Хроніка польських

шляхетських родів Поділля, Волині й України» – натрапляємо матеріали, що стосуються історії України, зокрема історії козацтва, української шляхти, окремих місцевостей та документи до історії Барської конфедерації 1768 р. Характерною особливістю досліджень К.Ф. Пуласького було намагання з'ясувати причини описуваних подій.

На сторінках часопису «PNL» публікувалися як окремі уривки з цих досліджень, так і цілі опрацювання. Це, зокрема, доповнення до біографії Остафія Дашкевича [226], монографія про князів Вишневецьких у XVI столітті [224], нарис про перші роки діяльності А. Киселя [227], відомості про київських воєвод XVI ст. [230]. У останній праці К.Ф. Пуласький провів значну роботу із зіставлення образів київських воєвод з образом мешканця Дикого поля, включаючи, окрім загального опису краю, його історію, характеристику низових і міських козаків у XVI ст., інформацію про побут, звичаї та заняття населення Канівського і Черкаського староств.

Грунтовні і деталізовані, ці роботи не користувалися популярністю у читачів, оскільки були перенасичені не вельми систематизованим фактажем, що потребував хоч якогось узагальнення. Проте у фахівців вони викликали інтерес і сприймалися як солідні, ґрунтовані на джерелах, фундаментальні опрацювання з елементами нової позитivistичної історіографії. Такою, до прикладу, була його монографія «Мендлі Гірей (1469–1515)». У ній К.Ф. Пуласький виклав детальну історію життя та правління засновника Кримського ханства крізь призму взаємодії з Польщею та Литвою, що супроводжувалася гострими протистояннями [225]. Залучення до джерельної бази дослідження рукописних матеріалів (переважно епістолярного характеру) дало можливість автору привідкрити дипломатичну сторону цих взаємин. Він, зокрема, показав, як польська політика щодо Мендлі Гірея постійно гальмувалася небезпекою з боку Москви, а сам хан майстерно балансував на суперечностях між Річчю Посполитою та Московським царством. У цьому контексті у монографії містилося багато інформації з політичної історії Польщі часів правління Олександра Ягеллончика (1461–1506).

Попри те, що дослідження «Мендлі Гірей» хоч і було низкою пов'язаних фактів, згрупованих навколо однієї особи, воно не мало характеру історико-літературної оповіді. Вона також не сягала й певного прийнятного на той час рівня науковості, а тому радше сприймалася як довідково-енциклопедична праця.

У виданні публікувався також чоловічий представник познанської історіографії, один із засновників «Познанського товариства шанувальників науки» Казимир Яроховський (1829–1888) – фаховий юрист, що досліджував історію та займався публіцистикою. Характеризуючи його творчість, В. Чермак зауважував, що «Він [Яроховський] належав до тих небагатьох епігонів старшої історичної школи, які не залишилися байдужими до розвитку й прогресу критичного методу... вони зуміли зрозуміти новий напрям дослідження» [298, s. 673]. І навіть К. Ліске у своїй уже згадуваній статті про польську історіографію, компліментарно висловлювався з приводу монографії К. Яроховського про Августа II, хоча й подав лише одне серйозне зауваження: «лише з друкованих джерел наважився написати, усі архіви залишив недоторканими» [350, s. 363].

Окрім того, К. Яроховський був першопрохідцем у науковому історичному вивченні епохи Саксонської династії у Польщі, що вилилося у написання кількох монографій та багатотомне видання документів часів Августа II. Реагуючи на критику К. Ліске, він опублікував у часописі дослідження «Емансипаційна спроба августівської політики та інтрига Посадовського», що ґрунтувалося на матеріалах закордонних архівів [98]. У цій праці К. Яроховський показував як Август II у 1717–1720 рр. намагався звільнити Річ Посполиту від іноземних впливів і як ці спроби сходили нанівець через дипломатичні інтриги та егоїзм шляхти.

Публікувався у виданні і молодший брат Владислава Лозинського Броніслав (1848–1911), фаховий юрист і високопоставлений галицький чиновник, що захоплювався минулим Галичини XVIII–XIX ст. [285]. Першим його нарисом став переказ вступу до монографії А. Р. фон Арнета про Марію

Терезію, у якому йшлося про зміни в устрої краю на початках австрійського панування [184]. Зустрічалися студії, чиї автори фокусувалися на питаннях історії права. Так, наприклад, історію правових інституцій Речі Посполитої досліджував професор адміністративного права Львівського університету Тадеуш Пілат (1844–1923) [206]. А професор канонічного права Львівського університету Едвард Ріттнер (1845–1899) студіював запровадження та розвиток норм celibatu у Польщі [241].

Подеколи у своїх дослідженнях дописувачі виходили за межі власного фаху. Наприклад, Владислав Охенковський (1840–1908) – провідний польський економіст, професор та ректор Львівського університету, подавав матеріал для характеристики польського суспільства XVIII ст., розмірковуючи над листами про Польщу славнозвісного німецького вченого, просвітника і революціонера Георга Форстера (1754–1794) [200]. Г. Форстер – відомий мандрівник та автор нарисів про подорожі трактується нині одним із засновників «туристичної літератури» як напряду. Він також був професором історії природи у Віленському університеті впродовж 1784–1787 рр. і залишив враження про цей період свого життя у приватних листах, вперше опублікованих у 1828 р. Г. Форстер змалював тодішню Польщу у доволі темних барвах, на що, як можемо припустити, вплинули його доволі напружені стосунки як з керівництвом університету, так і з владою міста Вільно і що, врешті, призвело до розриву його контракту. Вочевидь, автори таких сюжетів проводили паралелі з сучасними їм обставинами.

Отже, впродовж першого періоду на сторінках «PNL» наукові історичні студії збалансовувалися літературно-історичними нарисами й аматорськими дослідженнями минулого. Редакція часопису, реагуючи на зростаючу затребуваність знань про минуле, заповнювала видання публікаціями науково-популярного характеру, залучаючи авторів різного рівня фаховості. Їхня присутність мала не лише забезпечувати виданню популярність, а й збільшувати її, що було одним із найважливіших тогочасних завдань редакції.

Висвітлення історії у різних амплуа – як науки, мистецтва й аматорської творчості, значно розширювало можливості її впливу на тодішнє польське суспільство, що, після низки невдалих повстань за відновлення незалежності, потребувало переосмислення минулого і формування нових національних наративів. Для забезпечення цього обиралися контroversійні теми (історія козацтва) та харизматичні діячі минулого – як герої для наслідування чи персонажі для засудження. Також апелювали до призабутого але визначного славного минулого.

Мода на минуле, що формувалася у середовищі інтелектуалів, також проявлялася у щоразу більшій кількості праць не фахових істориків, котрі демонстрували різний, часом сумнівний рівень науковості, проте докладалися до пошуку джерел та заповнювали певні історіографічні лакуни.

4.2. Непрофесійна історіографія в 1883–1919 рр.

У другий період діяльності видання редакція й надалі залучала до співпраці аматорів дослідження минулого, чії дописи за кількістю починали виразно домінувати. У цей час із виданням продовжував співпрацювати А.Ю. Ролле. У 1888 р. він опублікував нарис з історії інтелектуального життя Волині «Волинська суперечка», головним героєм якого був знаний польський письменник Юзеф Крашевський [25]. Продовжували публікуватися й опрацювання А.Ю. Ролле з історії Кам'янця та подільської землі [18]. У 90-х рр. XIX ст. до співпраці з виданням долучився старший син А.Ю. Ролле Міхал. У 1895 р. через рік після смерті батька він опублікував на сторінках «PNL» нарис, який створив за взірцем батькових публікацій і присвятив йому: «Ровський округ – Ровське староство». Звертався М. Ролле і до теми Волинських Афін – колегіуму католицького чернечого ордену піарів – «прекрасний і шляхетний витвір зусиль окремих людей і духу епохи, з якого довгі роки сяяло здорове, освіжаюче світло» [242]. У цьому нарисі він захоплювався Т. Чацьким і А. Фелінським, подавав історію Кременецького ліцею, змальовував інтелектуальну атмосферу, яка панувала там, і навіть аналізував навчальний план закладу. Прикметною особливістю цієї розвідки був огляд російської історіографії цієї теми з акцентом на аналіз сприйняття дослідниками цього закладу освіти.

На початку 90-х рр. XIX ст. розпочав тривалу співпрацю з виданням варшавський юрист Александр Краусгар, що цікавився історією і займався літературно-публіцистичною творчістю. У своєму першому нарисі, опублікованому у 1892 р., розповідав про трагічну долю самозванця Яна Фаустина Луби – першого з низки тих, хто видавав себе за дивом уцілілого царевича Івана Дмитровича – сина російського правителя Лжедмитрія II і Марини Мнішек [148]. Також А. Краусгар на основі французьких джерел яскраво змалював історію останнього генерального консула Республіки Франція і великого друга Польщі Жана Бонно – його незаконне ув'язнення в

Петербурзі та спогади про відбудову Польщі [145]. Також А. Краусгар, за його словами, «видобув з тіні» постать варшавського помічника юриста Барсса, «польського делегата на Конвенті» [146], завершив історію Філаретів докладною розповіддю про студентську змову [149], ретельно зобразив діяльність Варшавського патріотичного клубу під час повстання [147]. Більшість тем з цих історій мали спекулятивний характер, а у їх розробці А. Краусгар не особливо занурювався у предмет вивчення, надаючи власні, віддалені від реальності інтерпретації. Автор дбав не про історичну правду, а про історичну справедливість, що, за його словами, полягала у «поверненні пам'яті про тих, хто поклав життя за суспільні справи» [145, с. 60]. Це викликало доволі гостру критику його творчості: «Він [Краусгар] показав себе пристрасним колекціонером, який вміє із задоволенням виявляти цікаві речі, та у своїх збірках легко переоцінює значення тих особистостей чи фактів, з якими має справу. Деяка гарячковість у збиранні деталей заважає опрацюванню, а колекціонер у ньому переважає над оповідачем. Через це він часто відтворює не історію, а радше документи, пов'язані з історією» [334, с. 63].

У цей період починає співпрацю з виданням Францішек Равіта-Гавронський (1845–1930), польський публіцист і письменник родом з Брацлавщини. Свого часу через участь у Січевому повстанні йому так і не дозволили навчатися у Київському університеті, тому він опановував фах агронома в Галичині у Вищій сільськогосподарській школі, що функціонувала у Дублянах. Проте за фахом не працював, а у 80-х рр. XIX ст. зайнявся літературно-публіцистичною діяльністю. На поч. 90-х рр. XIX ст. оселився з родиною у Львові (де, як уважав, дітей можна було виховувати у польському дусі) і швидко занурився у місцеве інтелектуальне середовище [337, с. 34].

Будучи прихильником націонал-демократичної ідеології, він поділяв «ідейні засади польського націоналізму, головним завданням якого було відновлення державності шляхом об'єднання зусиль усіх верств населення, соціальні інтереси яких мали підпорядковуватись інтересам національним.

Історія у цьому давала йому прекрасний матеріал для пропаганди ідеї повернення незалежності Польщі. У цьому процесі одним із головних ворогів він вважав українців, що все активніше (принаймні у Східній Галичині) занурювалися у національні змагання. Сприймаючи український народ крізь призму його історії, він трактував це суспільство як спадкоємця козацької анархічної традиції. Доходило у Ф. Равіти-Гавронського аж до заперечення існування українців як народу та, навіть, як самостійної етнографічної групи, що не сприймалося навіть його колегами у польському національному таборі [427, с. 54].

Відсутність фахової історичної освіти Ф. Равіти-Гавронський «перекривав» літературним темпераментом та письменницькою майстерністю, видаючи десятки публіцистичних нарисів на історичну тематику, що друкувалися у пресі. Проте його занурення у предмет було достатньо глибоким, щоби матеріалізуватися у створенні низки досліджень монографічного характеру. Його «наукові» ідеї і методи неоднозначно сприймалися навіть уже сучасниками. Польські дослідники старовини (не кажучи про українських) підкреслювали брак у дослідженнях Ф. Равіти-Гавронського належного застосування дослідницького інструментарію, слабкість джерельної бази та тенденційність оцінок [364, с. 218].

Ф. Равіти-Гавронський зайняв нішу «історика кресів» і звертав увагу єдино на минуле східних теренів Речі Посполитої, намагаючись обороняти її історичну польськість. На сторінках видання бачимо його нарис з історії колонізації Київщини – фрагмент боротьби за спадщину вигаслого у XVII ст. роду князів Рожиновських [235]. На цьому прикладі і судових матеріалах з приводу земельних суперечок автор намагався показати, як відбувалася колонізація земель занепалої Руської держави.

Із великим інтересом Ф. Равіти-Гавронський займався козацькими часами та Гайдамаччиною. У «PNL» він опублікував два великі уривки з власної монографії про Хмельницького: «Богдан Хмельницький: від Цецорського походу до Чигиринської авантюри» і «Посольство Бенєвського від смерті

Б. Хмельницького до Гадяцької угоди» [234; 237]. У цих нарисах було не так вже і багато інформації про козацького гетьмана, більше уваги автор зосереджував на тематиці козацьких заворушень 30-х рр. XVII ст. і антитурецькій політиці Владислава IV. Неабияк зачорнений образ «хитрого, зрадливого і брехливого» Хмельницького з'являвся доволі спорадично. Ось як Ф. Равіта-Гавронський описував участь майбутнього гетьмана у подіях 1638 р.: «Рухала ним амбіція, щоби знову на гору висунутися, як уже в 1637 р. висувався. Як людина – слизкий, у справі козацькій був досвідчений, трохи підовчений у польській школі й у практиці, а маючи за собою солдатське минуле, отримав підтримку А. Киселя і гетьмана, і, завдяки цьому, його було обрано послом до короля Речі Посполитої» [234, з. 8, с. 736]. Однозначно негативний образ козацтва та Б. Хмельницького, на переконання сучасних дослідників, впливав із того, що «Равіта опирався на польське бачення, яке піддавав емоційній, злосливій інтерпретації, далекий від того, що можна було би вимагати від професійної історіографії» [337, с. 172]. Однією із найгостріших реакцій на цю монографію про Богдана Хмельницького була рецензія варшавського історика Т. Корзона, надрукована у «Kwartalniku Historycznym». Її автор писав: «беручись до роботи, автор уже мав готові відповіді на запитання і не потребував здійснення неупереджених досліджень за допомогою наукового апарату та під контролем суворої критики» [340, с. 726].

Ще однією пристрасною Ф. Равіти-Гавронського була історія гайдамаччини. У 1893 р. він опублікував дослідження про гайдамацький рух першої половини XVII ст. у Брацлавському воєводстві [232]. Згодом ця розвідка переросла у двотомну працю з історії гайдамацьких рухів. Основною темою, яку піднімав автор, був бунт Верлана як приклад московських впливів у організації цих заворушень. Історик звинувачував Росію у гайдамачині, вважаючи цей рух позбавленим внутрішнього ідейного сенсу. «На кресах, – писав Равіта, – ніколи не бракувало матеріалу для палива. Розігрітий, самовільний елемент як у селі, так і в місті, а, навіть, шляхетський, завжди був швидким до заворушень і грабунків. Це не була свідомо своєї цілі й дороги

готовність до бунту, а неприборкана імпульсивність, підсилена давніми спогадами і традиціями зухвалої сваволі» [232, з. 8, с. 688]. Також Ф. Равіта-Гавронський був автором нарису про державний і суспільний лад Русі в XI–XII ст.» [233], який доволі скептично і критично сприйняли українські історики. М. Грушевський відзначав методологічну слабкість цієї праці та вказував на численні перекручування фактів. Назагал він оцінював роботу як недбалу, претензійну аматорську працю. А самого автора називав «історичним белетристом, який декларує звернення до джерел першої руки, але зраджує се на кождім кроці» [421]. Та й сам Ф. Равіта-Гавронський окреслював свій нарис як більше популярний, аніж науковий.

Не менш активною була співпраця Ф. Равіти-Гавронського та часопису також на початку XX ст. Він, зокрема, подавав відомості про діяльність духовенства на порубіжжі [239], публікував розповіді про історичні пам'ятки Києва [236] розробляв історико-топографічну тематику [238].

Ще одним дописувачем «PNL» був поміщик з Волині, письменник та краєзнавець Юзеф Дунін-Карвіцький (1833–1910). Замолоду він служив у російській армії та був учасником Кримської війни. Вийшовши у відставку, зайнявся краєзнавчою діяльністю і навіть працював над «Географічним словником Королівства Польського». У часописі презентував нариси, ґрунтовані на власних враженнях від відвідувань різних волинських локацій. У 1891 р. він опублікував розвідку науково-популярного характеру про Кременець [62], згодом – власні спогади про міста і містечка Волині та їхніх жителів, а також нариси про історичні, географічні, етнічні особливості Поділля [64; 63].

До аматорських студій належав заснований на відомостях з французьких джерел розлогий, але не вельми систематизований нарис журналіста Ігнація Маршевського (1832–1888), що працював під псевдонімом Густав Майнерт, про сходження на престол Станіслава Августа [194]. Автор намагався показати зусилля французьких дипломатів, спрямовані на перешкоджання діяльності Понятовського та їхню роль у суперечці між родинами Чарторийських і

Браницьких, а також розповісти про вибори короля та перші місяці його правління. Окрім того, з певним пафосом і розмахом І. Маршевський описував історію польських легіонерів на острові Домінго [193], розпочинаючи оповідь від загального змалювання перебігу всієї європейської колонізації та представлення Сан-Домінго і подаючи відомості про французький похід та роль у ньому поляків.

Серед тих, чії оповіді про минуле вирізнялися більшою мірою атракційності, аніж повчальності, були Юзеф Біліня Холодецький («З історії Пошти в Польщі») [37] і Людвік Глатман із цікавим причинком до історії церковних звичаїв і права («Суперечка двох церков») [83]. Публікував Л. Глатман і белетристу на історичну тему про, наприклад, пригоди польської лікарки Гальпірової в Стамбулі у XVIII ст. [82]. Подібний розважальний характер мав також нарис Адама Даровського «З юності Бони Сфорци» [58]. Колоритністю відзначалися яскравий і цікавий, хоч і не вичерпний нарис Станіслава Генріка графа Бадені «Про польське полювання за часів династії П'ястів» [27] – перша праця про історію полювання у Давній Польщі. Її доповнювало дослідженням Тадеуша Маньковського «Про мисливське право в Польщі в середні віки» [190] – багате на деталі і написане зі знанням справи.

Значне місце в аматорському напрямі у цей час починає займати родинна історія. У другій половині 80-х рр. в журналі «PNL» одним з провідних оповідачів родинної історії став граф Людвік Дембіцький – знаний публіцист з амбіціями історика, багатолітній співробітник та редактор часопису краківських консерваторів «Czas». Упродовж 1885–1886 рр. у «PNL» з'являлися розділи його доволі майстерного дослідження про Пулави та їхнє значення в польській історії, а також атмосферу «пулавського осередку польськості» у важкі для країни часи [60].

Після завершення публікації «пулавської епопеї» Л. Дембіцького родинними історичними нарисами «PNL» впродовж 1888–1890 рр. забезпечував князь Міхал Радзивіл (приховував своє ім'я під криптонімом М. Р. – автор) [231]. Попри те, що родина Радзивіллів в часи бездержав'я займала не

такі ключові позиції, як Чарторийські, автор намагався провести певні паралелі між ними. Щоправда, виглядали вони не особливо органічно, зокрема, у спробі порівняння дружини останнього віленського воєводи Гелени Раздивілл з Ізабеллою Чарторийською. Але ніщо не заважало Міхалу Радзівілли ідеалізувати постать своєї героїні, підкреслювати її патріотизм (попри знані всім російські симпатії) та акцентувати на втілених у парку «Аркадія» мистецьких прагненнях, порівнюючи його з Пулавським парком. Не був обділений увагою у нарисі й голова родини. Проте ні за стилем, ні за змістом, ані за інтерпретаціями цей родинний епос не міг зрівнятися з опрацюванням Л. Дембіцького.

До родинної історії віднесемо і низку публікацій з родинних архівів, що містили джерельну компоненту. Граф Вінцентій Лось – доволі відомий польський белетрист – звертався до матеріалів родинного архіву [180]. Кілька разів повертався до «PNL» і Александр Вибрановський [276], що розпочав співпрацю з виданням ще у попередній період, надаючи інформацію про давнє листування з XVII–XVIII ст., про подробиці з життя шляхетських родин та різні місцевості, розповідаючи про різноманітні садиби. Жанр публікацій останнього важко визначити, оскільки часом його тексти виглядали як фіксація «потoku свідомості», чого він і не приховував, відзначаючи, що записує у спогадах те, що йому спадає на думку.

Якнайбільше аматори вивчення минулого долучалися до вивчення локальної історії, і ці нариси вельми відрізнялися за жанром і рівнем науковості. Так, о. Ян Сіганський вивчав історію Нового Сонча доби Вази [260], а також досліджував місцеві пам'ятки старовини [258], старий монастир Сонча [257], життя місцевої шляхти кін. XVII–XVIII ст. [261]. Його манера опрацювань була дуже специфічною: тексти переповнювалися великою кількістю важливих і другорядних фактів, нагадуючи нотатникові записи, у яких опис межував зі списком. Одним з головних джерел о. Ян Сіганського був щоденник місцевого купця XVII ст. Єжи Тимовського, опису якого автор присвятив окремий нарис [259].

Натомість зовсім інший підхід демонстрував учитель словесності та дослідник старовини зі Старокостянтинова на Волині Ян Марек Гіжицький (1844–1925), що у часописі використовував псевдонім «Волиняк». Він також зосереджувався на проблемах локальної історії, проте це була історія василіянського чину у місцевостях та його освітні ініціативи. Відомості, засновані на відшукуваних ним рукописах літописного характеру, він сумлінно опрацьовував і публікував у часописі: «Про василіан в Умані», «З минулого василіянського чину», «Про повітову школу в Почаєві», «Про місіонерів у Вільно», «Василіянські уніатські монастирі в Білоруській губернії», «Волочиськ», «Василіяни в Овручі» [75-81].

У виданні можна побачити як наповнений гумористичними історіями нарис Едварда Веберсфельда про Яворів [273], так і ретельне і деталізоване історико-етнографічне та статистичне дослідження про Жарновець Вацлава Яскловського, чи ґрунтовані на джерельних студіях публікації Юліана Колачковського про польських та іноземних архітекторів, які працювали в Польщі до XIX ст. [142] та Пшемислава Домбковського про історію Варшавського мосту» [59].

Публікувалися у цей період на сторінках часопису також напівпрофесійні наукові дослідження, до творення яких долучалися спеціалісти різних галузей. Так, продовжувалися публікації досліджень Казимира Пуласького про польсько-татарські взаємини у XVI ст. Його праця про взаємодію Сигізмунда I з Мехмедом I Гіреєм, що був кримським ханом впродовж 1515–1523 рр., була продовженням розвідки про «Мендлі Гірея», у якій автор демонстрував таке саме занурення у деталі з мінімальними узагальненими висновками [228]. Не відрізнялася за дослідницькою метою і його праця «Старі поселення на Кам'янецькій землі» [229], що містила цінні відомості з історії колонізації та причинки для вивчення генеалогії і геральдики.

Ґрунтовною була праця політика та фахового юриста з Кракова Альфреда Блюменстока (Хальбана) (1865–1926) про плани фіскальних і військових реформ у першій половині правління Сигізмунда Старого» [39], у якій він

зосереджувався на проблемі трансформації військової системи та фінансових відносин в XV ст. А. Блюменсток констатував неефективність цих систем у часи Александра Ягеллончика, обмірковував плани Яна Остророга і Заборовського, вивчав реформаторські ініціативи Сигізмунда I Старого та участь у них Яна Ласького. У результаті автор приходив висновку, що ці проєкти зазнали краху через надмірну жорсткість (і навіть жорстокість) реформаторів, що викликало супротив широких мас: «Практично ніхто не був достатньо зрілим, і Сигізмунт I ні від кого не мав підтримки» [39].

Поєднанням фахового опрацювання комплексу джерел та представленням розлогої оповіді було дослідження про Хотинську війну 1621 р. польського літературознавця Юзефа Третяка (1841–1923) [397]. Впродовж 1894–1911 рр. він був професором історії руської (української) літератури у Ягеллонському університеті, а також реалізовував себе у царині історії. У цій праці автор зобразив польську державу сильною та могутньою країною. Аналізуючи причини військового протистояння між Османською імперією та Річчю Посполитою наголошував на двох факторах – дошкульних морських походах запорозьких козаків на турків та нерозважливій, емоційній реакції молодого султана Осман II, котрий мріяв про славу полководця. Праця Ю. Тетяка містила і такі новаторські положення, як, наприклад, аналіз участі запорожців у битві під Цецорою чи вивчення Молдавського походу Станіслава Жолкевського.

З дещо інших позицій було висвітлено баталійну історію у дослідженнях Костянтина Гурського (1826–1898) – офіцера російської армії і одного із засновників польської військової історії. Він, у силу професії, оцінював перебіг історичних подій з погляду військового мистецтва, виразно ігноруючи інші чинники, котрі сам зауважував: «лише псували війну». Саме у такому ключі розглядав облогу Смоленська та битву при Клушині у 1610 р. [87] та досліджував війну 1792 р. [89].

Упродовж 1883–1885 рр. публікувалися уривки з монографії давнього співпрацівника видання «PNL» юриста і дослідника історії XVIII ст. Казимира Яроховського про Августа II Фрідріха: «Рада сенату Вишогруда та політико-

дипломатичні зусилля після взяття Варшави у вересні 1704 р.», «Кам'янець і Познань після Августівської реставрації», «Епізод з Ракочі в історії Августа II» [99; 97; 96]. Одним з найбільш цікавих фрагментів цієї серії був «Епізод з Ракочі....», який демонстрував, що у цей доволі хаотичний для Польщі час знаходилися сили і засоби для підтримки трансильванського князя Ференца II Ракоці, що впродовж 1703–1711 рр. очолював антигабсбурзьку національно-визвольну війну угорців.

Відзначився К. Яроховський у цей період і працею, заснованою на аналізі джерел особового походження. Так, на підставі опублікованого листування Фрідріха Великого, автор показував безжальний реалізм його політики, намагався реабілітувати Августа III та засуджував польських магнатів, що служили пруському правителю [100]. Такі сумнівні з погляду методології, але насичені оцінками та повчаннями нариси теж добре сприймалися читачами.

У відмінній від класичної оповідної манери трактував «Справу про замах на Станіслава Августа» фаховий юрист Владислав Острожинський (1857–1898) [204]. Він походив з Галичини (народився у Станіславові), вивчав право у Львівському університеті, де у 1887 р. габілітувався з кримінального законодавства, захистивши дисертацію «Право вищої необхідності». Впродовж 1892–1898 рр. В. Острожинський в університеті був професором кримінального права та судочинства. Справу про замах на життя останнього польського короля 3 листопада 1771 р. автор показав через цитування фрагментів із промов та документів судового процесу. Такий суто «правничий» аналіз, що виглядав як допит свідків на судовій лаві, дав йому підставу зробити висновок про незаконність винесеного вироку.

Продовжував публікуватися у виданні Броніслав Лозинський. Предметом його інтересу у цей період була історія Галичини середини XIX ст., а у доробкові, ґрунтованому на залученні архівних матеріалів, – біографічний нарис про початки діяльності Агенора Голуховського [181] та роботу Галицького станового сейму (протопарламенту Королівства Галичини та Володимирії, що діяв впродовж 1775–1848 рр.) [182]. В останньому автор

торкався проблем у діяльності цієї установи у 1817–1848 рр., намагаючись втримати баланс об'єктивності, змальовуючи досягнення і не замовчуючи проблемних питань її історії.

Спорадично на сторінках видання з'являлися публікації з найновішої історії XIX ст. Таким, наприклад, був нарис фахового політика Яцека Мєрошевського (1771–1850) про історію Краківської республіки (Вільне місто Краків у 1815–1846 рр.). Цю публікацію важко було окреслити як дослідження, бо значну частину інформації автор подав як безпосередній учасник подій, оскільки був сенатором цього «останнього форпосту суверенної держави». Для науки вона мала радше джерельну цінність [195]. А монографія історика-аматора та фахового лікаря Мечислава Оффманського (1876–1943) про Конгресове королівство у 1815–1830 рр., (автономну польську державу у складі Російської імперії) не мала достатньої джерельної бази і виглядала на чернетковий нарис [203]. Проте у ній містилося багато формалізованої у таблицях статистичної інформації, зокрема, з історії тогочасного економічного життя цього краю. На межі історії і права створювалися дослідження юриста і мемуариста Віктора Копффа (1805–1889) про селянське врядування у колишній Краківській республіці» [144].

Отже, у другий період діяльності видання редакція відійшла від практики публікацій історико-літературних нарисів, натомість все більше залучалися до співпраці аматори історії з працями різного рівня науковості – від самостійних досліджень і вартісних джерельних публікацій до сімейних хронік та оповідок. Їхні праці суттєво відрізнялися з погляду методів дослідження та предмета вивчення і мали дуже різну наукову цінність. Проте у їхніх авторів була спільна риса – щира віра у важливість того, що вони роблять, котра поєднувалася з упевненістю у можливості остаточного розв'язання певного наукового питання заради з'ясування правди, повернення із забуття, доведення правоти чи спростування помилок.

Упродовж першого десятиліття XX ст. спостерігалось значне зростання кількості аматорських нарисів, що значно розширювало авторське коло

співпрацівників часопису та дослідницьку проблематику. Відобразилася у виданні й зміна суспільних настроїв у краї, пов'язана із загостренням польсько-українських національних взаємин, що виявилось у появі авторів на кшталт Ф. Равіти-Гавронського та антиукраїнської риторики.

Науково-літературне амплуа «PNL» визначало специфіку наповнення його текстами не лише науково-дослідницького спрямування, а й історико-літературними нарисами. З одного боку, такий підхід забезпечував освітньо-популяризаційну мету видання, спрямованого на поширення у більшому середовищі читачів знань про минуле, а з іншого – забезпечував інтерес до видання у позанаукових колах. Це зумовлювалося зростанням суспільного інтересу до історичної літератури як окремого жанру, що у полегшеному, динамічному й емоційно забарвленому вигляді надавав історичну інформацію.

Автори, що працювали у жанрі історичного нарису, виступали не тільки з просвітницькою (К. Пуласький), а й виховною метою, шукаючи у подіях минулого пояснень суспільно-політичної ситуації сьогодення і зміцнюючи польські національно-патріотичні почуття (Л. Кубаля). Основним завданням таких публікацій було піднесення морального духу поляків, що занепав через низку невдалих повстань кінця XVIII–XIX ст. Значна частка історичної нарації стосувалася тем спільної польсько-української історії, а різкість оцінок у них корелювала зі ступенем напруги у польсько-українських відносинах (Ф. Равіта-Гавронський). В ідейному сенсі провідною думкою цих опрацювань було підкреслення (піднесення) ролі польської культури у поширенні цивілізації на східні терени.

Частина публікацій часопису належала історикам-аматорам, для більшості з яких вивчення минулого не було основним заняттям. Проте їхні праці наповнювали історичну науку джерельним матеріалом, створюючи базу для прийдешніх наукових студій. Часом вони наповнювали матеріалом нові «не канонічні» напрями пошуків, які ще не приймалися офіційною історіографією.

Але якнайбільше аматорські опрацювання минулого сприяли збереженню історичної пам'яті і формуванню культури пам'яті польського народу часів відсутності власної держави.

ВИСНОВКИ

1. Опрацювання літератури предмета дало підставу виокремити три періоди у дослідженні історії діяльності львівського часопису «PNL». Перший період тривав від 70-х рр. XIX ст. до завершення міжвоєнного періоду. У цей відтинок часу з'явилися перші рефлексії з приводу цього пресодруку та оцінки його ролі у розвитку польської історичної науки. Дослідження цієї доби відзначаються інформативністю і позначені суб'єктивізмом оцінок. У другий період, що тривав від 40-х до 80-х рр. XX ст. на хвилі наукового інтересу до часописання як окремого історіографічного явища почали з'являтися узагальнювальні опрацювання минулого польської наукової періодики, що стосувалися й історії діяльності «PNL». Третій період розпочався у 1990-х рр. і триває до сьогодні. Вивчення діяльності «PNL» набуло системності й організованості. Було виокремлено нові напрями студій періодики як складової львівського історіографічного та як окремого історіографічного феномена. Аналіз історіографії проблеми виявив низку питань у вивченні «PNL», що мають потенціал до розв'язання. До нинішнього часу не було узагальнювального дослідження історії видання.

2. Обґрунтовані у дисертаційному дослідженні мета та завдання роз'язуються на широкій джерельній базі, до складу якої входять матеріали, різні за походженням, змістом та характером. Відповідно до застосовуваної методики системно-структурного аналізу, виокремлюємо джерельні комплекси, у яких зміст часопису «PNL» складає «конкретний текст» і є основою дослідження, оскільки дає підстави окреслити авторський колектив та основні напрями його змістового наповнення. Другий комплекс – «великий текст» – охоплює усі пам'ятки, що розкривають функціонування видання та наповнюється архівними матеріалами (з редакційних і особових фондів), матеріалами комунікації учасників видавничого процесу, спогадами та історіографічними опрацюваннями. Третій комплекс джерел дає змогу відтворити інтелектуальну атмосферу епохи та з'ясувати роль позанаукових чинників у формуванні образу видання. Цей джерельний комплекс формується

з узагальнювальних наукових опрацювань історіографічного характеру (історіографічні нариси, вивчення історії розвитку преси, література довідкового характеру) і джерел особового походження. Назагал, опрацювання джерельної бази у поєднанні з використанням сучасної методології, забезпечило усестороннє й глибоке вивчення предмета, досягнення мети дослідження та розв'язання поставлених наукових завдань.

3. У другій половині XIX ст. у Галичині, на тлі професіоналізації історичної науки, зростало значення наукової періодики як важливої комунікаційної складової історіографічного процесу. Різноманітні криптоісторичні, спеціалізовані та універсальні історичні видання на своїх сторінках фіксували картину розвитку науки про минуле. Одним із перших таких видань у Львові був часопис «PNL», що у 1873 р. постав з наукових додатків до «Gazety Lwowskiej» – «Dodatku Tygodniowego» та «Dodatku Miesięcznego». Ці пресодруки створені за ініціативи й усесторонньої підтримки Агенора Голуховського як засіб просування реформ галицького краю, спрямованих на його модернізацію. Науковий характер та урядовий статус періодиків не сприяли їхній читацькій акцептації, проте їхній зміст є важливим джерелом для розуміння змін, що відбувалися в Галичині 50 – початку 70-х рр. XIX ст. Наукові додатки до «Gazety Lwowskiej», що поєднували статистичну інформацію та історико-краєзнавчі нариси, дослідження і матеріали, стали елементом розвитку історичної публіцистики та науки в Галичині. Започаткована видавнича ініціатива поступово привела до створення повноцінного науково-літературного часопису «PNL».

4. Перший період діяльності видання охоплює 1873–1883 рр. та пов'язаний з іменем головного редактора Владислава Лозинського – популярного польського письменника, дослідника історії та колекціонера. За ініціативи Агенора Голуховського та під керівництвом Владислава Лозинського наукові додатки було переформатовано у повноцінний науково-літературний часопис із власною концепцією діяльності, основними стратегіями редакційної політики та своєю архітектонікою. Формально «PNL» залишався урядовим

виданням, що забезпечувало його стабільне фінансування, а реально – ставав неофіційним вісником польської культури в Галичині. Понад половину змістового наповнення цього пресодруку займали питання історії, представлені у формі досліджень, історико-літературних нарисів, рецензій, дискусій та публікації матеріалів. Збалансовуючи наукову історіографію з літературно-історичними нарисами, головному редакторові вдалося досягнути зростання накладів видання і подолати відчуження у його сприйнятті в Галичині. Діяльність Владислава Лозинського в 1873–1883 роках перетворила «PNL» з бюрократичного додатка на один із провідних наукових журналів Галичини. Часопис став важливим майданчиком для польських істориків, літераторів та інтелектуалів, формуючи наукову і культурну ідентичність польської громади в регіоні.

5. У другий період діяльності «PNL» від 1883 до 1919 р. ним керував Адам Креховецький – знаний польський письменник, публіцист та громадський діяч. У редакційній політиці він також зосереджувався на підтримуванні високого рівня змісту видання і забезпеченні його доступності для широкої читацької аудиторії. У перші роки діяльності А. Креховецького часопис залишався важливим майданчиком наукових історичних студій, однак з появою у Львові у 1887 р. фахового історичного журналу «КН», почав втрачати позиції у науковому середовищі. Зрештою, наростання видавничої конкуренції змушувало редакцію «PNL» адаптовувати його до більш широкої, культурно-історичної ніші, поступово відмовляючись від академічного формату. Часопис продовжував отримувати державне фінансування, що забезпечувало його стабільне існування, але водночас дещо обмежувало редакційну свободу. Редакторська діяльність Адама Креховецького відіграла важливу роль у збереженні та розвитку «PNL», але зміни в науковому та медійному просторі призвели до поступового витіснення часопису на периферію історичної науки. Найбільша криза «PNL» була спричинена обставинами Першої світової війни і призвела до перерви у його виданні. А з відновленням польської держави

формат часопису перестав бути актуальним і цей тривалий видавничий проєкт було завершено.

6. Друга половина XIX ст. стала періодом активного розвитку історичної науки у Галичині. Якнайбільше цьому сприяв автономний статус краю у межах Австро-Угорщини, що забезпечив скасування цензури, проведення низки освітніх реформ та реалізацію структурних змін у навчальному процесі вищої школи. Результатом цього стало формування власного професійного історіографічного середовища та зростання потреби його комунікаційного забезпечення. Цю нішу зайняв часопис «PNL», який став платформою для наукових дискусій і популяризації історії, що трактувалася як інструмент відстоювання прав поляків на власну суверенність і засіб осмислення причин її втрати. У цьому польська історіографія поступово відходила від романтичного бачення минулого та переходила до наукового підходу його вивчення, заснованого на критичному вивченні джерел. Новою теоретико-методологічною моделлю осягнення історії ставав позитивізм, провідники якого закликали до органічної праці на благо нації та об'єктивності історичних досліджень.

7. Часопис «PNL» став важливою платформою для співпраці професійних істориків, зокрема представників краківської історичної школи та львівського історіографічного середовища. На сторінках видання публікувалися дослідження, засновані на нових методологічних підходах, що сприяло поширенню у польській історіографії позитивістських ідей. Тематично наукові студії стосувалися політичної історії Польщі. Якнайбільше у перші кілька років діяльності часопису з ним співпрацював К. Ліске, активно залучаючи і своїх учнів. Це дає можливість говорити про «PNL» як презентаційний майданчик здобутків львівської історико-дидактичної школи К. Ліске. Критичні огляди видання і наукові дискусії, що точилися на його шпальтах, стосувалися підходів та методів аналізу історичних джерел. У обговоренні завдань історії краківські дослідники (Ю. Шуйський, М. Бобжинський) наголошували на її ролі у політичному вихованні польської нації, натомість львівські дослідники

(А. Малецький, К. Ліске, В. Кентжинський) обстоювали академічну незаангажованість історичних досліджень, відмежовуючи науку від ідеології. Усе це дає підставу констатувати, що у 1873–1883 рр., за відсутності фахових історичних видань, «PNL» був не лише популярним журналом з історичним змістом, а й центром наукових дискусій, які впливали на поступ польської історіографії.

8. У період 1883–1919 рр. «PNL» залишався платформою для презентації наукових здобутків, переважно, львівського наукового кола. Але з'являлися також роботи краківських і варшавських істориків. У тематичному вимірі спектр питань розширювався і, окрім політичної історії, на сторінках видання з'являлися проблеми державного устрою, соціально-економічного розвитку, минулого церкви та військової історії. У публікаціях усе частіше акцентувалися питання обґрунтування історичних прав Польщі і ролі у цьому історичної науки. Результативним прикладом цього стала участь Освальда Бальцера у судовій суперечці з Угорщиною за озеро Морське Око, що відслідковувалася у виданні. Із залученням до співпраці Тадеуша Войцеховського можемо прослідкувати, як відбувалося поєднання позитивістського підходу (аналіз джерел, критика історичних фактів) з елементами неоромантизму (інтуїтивний підхід до реконструкції подій), що розширювало дослідницький методологічний інструментарій. Попри суто пропольську зорієнтованість часопису у цей період на його сторінках епізодично з'являлися й українські історики Ісидор Шараневич, Євген та Богдан Барвінські. «PNL» у 1883–1919 рр. втратив статус чинника поступу наукової історіографії, проте залишався майданчиком для презентації її здобутків, свідченням методологічного оновлення та тематичного розширення польської історичної науки.

9. Значну частину історичного змісту «PNL» становили науково-популярні історичні нариси, що, за задумом В. Лозинського, мало забезпечувати часопису більш широку читацьку популярність. Історичні нариси поєднували науковість опрацювання питання із літературним стилем викладу,

що робило їх доступними для широкої аудиторії. Оскільки польське суспільство починало активно цікавитися історичною літературою, це сприяло розвитку наративної історіографії. Першопрохідцем цього напрямку був львівський історик і письменник Кароль Шайноха, чий стиль на сторінках видання у перший період наслідували Людвік Кубаля, Клеменс Кантецький та Юзеф Аполінарій Ролле, працюючи на стику науки та мистецтва. Популяризація історії слугувала не лише науковим, а й національно-виховним цілям: підтримці морального духу та розумінню важливості патріотичного виховання ширших мас. Відтак тематично особлива увага приділялася видатним історичним особистостям та аналізу причин занепаду Речі Посполитої. У виданні публікувалися також різного рівня науковості дослідження минулого істориків-аматорів, котрі, попри брак точності чи надмірну фактографічність, нагромаджували значну джерельну інформацію, що ставала підґрунтям для подальших студій. Значна частина історико-літературних нарисів і аматорських студій стосувалася контраверсійних питань спільного польсько-українського минулого, основною інтенцією яких була ідея польської цивілізаційної місії на сході.

10. Упродовж другого періоду діяльності часопису популяризація історії здійснювалася переважно аматорами. Більш гостро, що видно на прикладі публікацій Ф. Равіти-Гавронського, почали звучати питання українського минулого, спровоковані різким зростанням національного напруження між поляками та українцями на початку ХХ ст. Аматорські розвідки були тематично різноманітними і стосувалися минулого польських шляхетських родин, звияжної діяльності предків, локальної історії та фіксації історичної пам'яті шляхом публікації мемуарної літератури. А отже, історична нарація у часописі «PNL» кінця ХІХ – початку ХХ століття відігравала важливу роль у формуванні суспільної свідомості. Поєднання аматорського підходу з науковими елементами робило історію доступною для широкого кола читачів, хоча й нерідко сприяло популяризації національних міфів та вельми суб'єктивних і тенденційних інтерпретацій.

Насамкінець зазначимо, що подальше вивчення проблеми має дослідницькі перспективи. Так, опрацювання історії наукових додатків до «Gazety Lwowskiej», аналіз їхнього змістового наповнення може дати уявлення про особливості галицької модернізації доавтономічної ери. Чимало матеріалів «PNL» стосуються окремих дисциплін, наприклад, історії культури, освіти та шкільництва, опрацювання яких уможливить збагатити наукову картину розвитку цих галузей у Галичині зламу XIX–XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Архівні документи

Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України)

1. ЦДІАЛ. України. Ф. 58. (Комітет зі спорудження пам'ятника Адаму Міцкевичу у Львові» (1897-1904). Оп.1. Спр. 1. Арк. 1-30. Протоколи з засідань комітету та звіти про діяльність.
2. ЦДІАЛ. України. Ф. 135. (Лозинський Владислав (1843-1913), історик культури й мистецтва, письменник, журналіст і публіцист). Оп. 1. Спр.2. 823 арк. Картотека приватної колекції В. Лозинського у Львові (1870-1900).
3. ЦДІАЛ. України. Ф. 482. (Адміністрація газети «Gazeta Lwowska», м. Львів, 1811-1939). Оп. 1. Спр. 2. Арк. 2-5. Контракти на друк «Gazety Lwowskiej» та «Przewodnika Naukowego i Literackiego».
4. ЦДІАЛ. України. Ф. 482. (Адміністрація газети «Gazeta Lwowska», м. Львів, 1811-1939). Оп. 1. Спр. 9. Арк. 65. Лист Галицького намісництва про виділення коштів на фінансування «Gazety Lwowskiej» у 1867 р.
5. ЦДІАЛ. України. Ф. 482. (Адміністрація газети «Gazeta Lwowska», м. Львів, 1811-1939). Оп. 1. Спр 5. Арк. 1-99. Листування окремих осіб про опублікування їх статей в «Gazecie Lwowskiej» та «Przewodnikie Naukowym i Literackmi» (1893-1895).
6. ЦДІАЛ. України. Ф. 482. (Адміністрація газети «Gazeta Lwowska», м. Львів, 1811-1939). Оп. 1. Спр 6. Арк. 1-53. Листування окремих осіб про опублікування їх статей в «Gazecie Lwowskiej» та «Przewodnikie Naukowym i Literackmi» (1896-1897).
7. ЦДІАЛ. України. Ф. 482. (Адміністрація газети «Gazeta Lwowska», м. Львів, 1811-1939). Оп. 1. Спр. 7. Арк.10. Розпорядження Галицького намісництва.

8. ЦДІАЛ. України. Ф. 482. (Адміністрація газети «Gazeta Lwowska», м. Львів, 1811-1939). Оп. 1. Спр. 10. Арк. 1-14. Фінансовий звіт «Gazety Lwowskiej» за 1864 р.
9. ЦДІАЛ. України. Ф. 482. (Адміністрація газети «Gazeta Lwowska», м. Львів, 1811-1939). Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1. Лист про передачу справ редакції А. Рудинському.

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Rękopisy (Rkps. BJ)

10. Rkps. BJ. Sygn.10063 (Korespondencja rodzinna Łozińskich z lat 1858-1912).
11. Rkps. BJ. Sygn.10046-10062 (Korespondencja Władysława Łozińskiego z lat 1861-1913).
12. Rkps. BJ. Sygn.7422 III. (Korespondencja Władysława Łozińskiego z lat 1861-1882).

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu

13. Sygn. 14404/II. (Papiery Władysława Łozińskiego)
14. Sygn. 12395/II. (Pisma Władysława Łozińskiego przygotowane do druku przez prof. Józefa Kallenbacha).
15. Sygn. 8 9/2018. (Działalność kulturalno-naukowa środowiska lwowskiego w XIX i XX w. [Rękopis. Autor jest nieznany]). 50 арк.
16. Sygn. 8 9/2018. (Polskie czasopiśmiennictwo we Lwowie. [Rękopis. Autor jest nieznany]). 12 арк.

ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Публікації «PNL» (статті, рецензії, полеміки, матеріали)

17. Antoni J. [Rolle] Czartoryski i Repnin (1794-1797). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R. V. Z. 5-6.

18. Antoni J. [Rolle] Do dziejów Kamieńca podolskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1907. R. XXXV. Z. 1-10.
19. Antoni J. [Rolle] Losy kresowego miasteczka. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1876. R. IV. Z. 8-9.
20. Antoni J. [Rolle] Niedoszłe legiony. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1876. R. IV. Z. 10-11.
21. Antoni J. [Rolle] Oświata na dawnych kresach 1795–1832. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1876. R. IV. Z. 1-4.
22. Antoni J. [Rolle] Polityka rosyjska w Polsce 1752-1762. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1876. R. IV. Z. 5-7.
23. Antoni J. [Rolle] Semen Nalewajko. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1879. R. VII. S. 10-11.
24. Antoni J. [Rolle] Stanisław August w Grodnie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R. III. Z. 1-5.
25. Antoni J. [Rolle] Zatarg wołyński 1859 r. Kartka z życia J. I. Kraszewskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1884. R. XVII. Z. 1-3.
26. Antoni J. [Rolle] Żydzi na kresach. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R. V. Z. 1. S. 34-45.
27. Badeni S.H., hr. O łowiectwie polskim w czasach piastowskich. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1896. R. XXIV. Z. 6. S. 544-556.
28. Balcer O . Geneza Trybunału koronnego. [Część pierwsza]. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1884. R. XII. Z. 6-12.
29. Balcer O . Geneza Trybunału koronnego. [Część druga]. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1885. R. XIII. Z. 1-3.
30. Balcer O. Kancelarie i akta grodzkie w wieku XVIII. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1881. R. IX. Z.10-11. S. 896-912, 1009-1027.
31. Balcer O. O Morskie Oko. Wywód praw polskich przed sądem polubownym w Hradcu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1904. R. XXXII. Z. 9-12; 1905. R. XXXIII. Z. 1-12.

32. Balzer O. Księga kryminalna sanocka z lat 1554-1638. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1890. R. XVIII. Z. 6-8. S. 531-542, 604-620, 701-717.
33. Balzer O. Laudum Cracoviense. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1888. R. XVI. Z. 6-8. S. 516-533, 600-611, 697-715.
34. Balzer O. Urywek z nieznanego promptarium praw Mikołaja Chwałkówckiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1890. R. XVIII. Z. 1-3. S. 76-82, 157-171, 258-269.
35. Barwiński B. Zygmunt Kiejstutowicz. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1906. R. XXXIV. Z. 1-2.
36. Barwiński E. Przymierz polsko-austryacki z r. 1613. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1895. R. XXIII. Z. 11. S. 984-1003.
37. Białynia-Chołodecki J. Do dziejów poczty w Polsce. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1899. R. XXVII. Z. 10. S. 947-955.
38. Bielowski A. Urodziny Bolesława Krzywoustego i śmierć matki jego Judyty. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1873. Z. 1. S. 65-76.
39. Blumenstock-Halban A. Plany reform skarbowo-wojskowych w pierwszej połowie panowania Zygmunta Starego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1888. R. XVI. Z. 1-5.
40. Bobrzyński M. Jan Ostroróg. Studium z literatury politycznej XV stulecia. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R. 5. S. 787-813.
41. Bobrzyński M. Kilka uwag w sprawie wydawnictwa kodeksów dyplomatycznych. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. 2. Z. 7. S. 75-80.
42. Bobrzyński M. Stanisław Zaborowski. Studium z historii literatury politycznej XVI stulecia. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R. 5. S. 617-637.
43. Bobrzyński M. Wiadomość o świeżo odkrytym kodexie Aleksego Stradomskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1873. R. I. Z. 8. S. 597-606; Z. 9. S. 703-716;
44. Bobrzyński M. Wiadomość o kodeksie rękopiśmiennym Mikołaja Lubomirskiego stanowiącym zbiór prawa polskiego z połowy XVI. stulecia. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 1. S. 17-38; Z. 2. S. 125-135.

45. Bostel F. Elekcyja Aleksandra Jagiellończyka (1501). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1887. R. XV. Z. 3-6.
46. Bostel F. Przeniesienie lenna pruskiego na elektorów brandenburskich. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1883. R. XI. Z. 6. S. 557-572; Z. 8-9. S. 756-762, 826-860.
47. Bostel F. Ustawą wojenną sejmu lubelskiego r. 1506 a ustawa sanocka z r. 1504. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1888. R. XVI. Z. 1. S. 60-82.
48. Bostel F. Zakaz Miechowity. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1884. R. XII. Z. 5-7.
49. Chłędowski K. Dwa pokolenia. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1879. R. VII. Z. 9-10.
50. Chłędowski K. Traktat handlowy między Austryą a Polską w r. 1775. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1880. R. VIII. Z. 4. S. 321-331
51. Czermak W. Jan Kazimierz. Studya nad jego życiem i charakterem. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1889. R. XVII. Z. 9-12. S. 812-820, 913-922, 1021-1031.
52. Czermak W. Marya Leszczyńska w świetle korespondencji. [Rec: Diguères M. V.] *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1887. R. XV. Z. 6. S. 546-554.
53. Czermak W. Polska wobec wyniku wojny trzydziestoletniej. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1895. R. XXIII. Z. 6. S. 577-590.
54. Czermak W. Potrójne śluby Jana Sobieskiego i Marysieńki. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1890. R. XVIII. Z. 11-12. S. 961-977, 1057-1079.
55. Czermak W. Przeprawa Czarnieckiego na wyspę Alsen. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1884. R. XII. Z. 11-12. S. 1024-1039, 1057-1093.
56. Czermak W. Dawna musztra wojskowa. Przyczynek do dziejów wojskowości polskiej. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1886. R. XIV. Z. 1. S. 75-81.
57. Czermak W. Polska, Francja i Szwecja w XVII i XVIII w. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1887. R. XV.
58. Darowski A. Z młodości Bony Sforzy. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1909. R. XXXVII. Z. 2-3.

59. Dąbkowski P. Z dziejów mostu warszawskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1903. R. XXXI. Z. 3-4.
60. Dębicki L., hr. Z kroniki politycznej Puław. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1884. R. XII. Z. 9-10.
61. Dodatek Tygodniowy, 1857, s. 65.
62. Dunin-Karwicki J. [J.D.K.] Rzut oka na starożytną przeszłość Krzemieńca. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1891. R. XIX. Z. 5. S. 435-439.
63. Dunin-Karwicki J. Opowiadania historyczne. Miejscowości nad Ikwą, ich przeszłość i teraźniejszość. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1897. R. XXV. Z. 8-12.
64. Dunin-Karwicki J. Przejażdżki po Wołyniu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1892. R. XX. Z. 7-10; 1893. R. XXI. Z. 1-2, 3-5.
65. Dzieduszycki M. Dwie polityczne unie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1873. R. I. Z. 5. S. 321-334.
66. Dzieduszycki M. Starostowie ruscy i lwowscy. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R. III. Z. 5. S. 428-445.
67. Fijałek J. ks. Ustalenie chronologii biskupów włocławskich. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1894.
68. Fijałek J. ks. Dei et apostolicae Sedis gratia. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1893. R. XXII. Z. 1-10.
69. Finkel L. Bernard Wapowski [Rec.:]. Lukas S. Rozbiór podługoszuwej części kroniki Bernarda Wapowskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1880. R. VIII. Z.10. S.950-956.
70. Finkel L. Elekcya Leszczyńskiego w roku 1704 wedle broszur współczesnych. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1884. R. XII. Z.1. S. 40-59.
71. Finkel L. Księstwo warszawskie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1893. R. XXI. Z.3-4. S. 193-206, 289-309.
72. Finkel L. Okopy świętej Trójcy. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1887. R. XVII. Z.3-6. S.243-253, 345-355, 433-441, 517-529.
73. Gawroński-Rawita Fr. Bohdan Chmielnicki. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1904. R. XXXII. Z. 8. S. 736.

74. Gazeta Lwowska, Nr. 278 (2/12/1850).
75. Giżycki J.M. [Wołyńska]. Bazylianie w Owrużu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1910. R. XXXVIII. Z. 10-11.
76. Giżycki J.M. [Wołyńska]. Bazylikańskie klasztory unickie w obrębie prowincji białoruskiej. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1907. R. XXXV. Z. 1-5.
77. Giżycki J.M. [Wołyńska]. O Bazylianach w Humaniu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1904. R. XXVII. Z. 5-12.
78. Giżycki J.M. [Wołyńska]. O Misyjonarzach w Wilnie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1905. R. XXXIII. Z. 8-12.
79. Giżycki J.M. [Wołyńska]. O szkole powiatowej w Poczaowie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1905. R. XXXIII. Z. 2.
80. Giżycki J.M. [Wołyńska]. Z przeszłości zakonu Bazylikańskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1904. R. XXXII. Z. 1-5.
81. Giżycki J.M. [Wołyńska]. Wołoczyska. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1908. R. XXXVI. Z. 1.
82. Glatman L. Doktorka medycyny i okulistka polska w XVIII wieku w Stambule. Szkic historyczny na podstawie nieznanego pamiętnika. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1896. R. XXIV. Z. 9-10.
83. Glatman L. Spór dwóch Kościołów. Szkic historyczny z XVII wieku. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1898. R. XXVI. Z. 2-3.
84. Gorzycki K. J. Wpływ stolicy apostołskiej na rokowania Kazimierza Wielkiego z Czechami i Zakonem. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1893. R. XXI. Z. 1-5.
85. Goyski M. Wzajemne stosunki Polski, Litwy i Zakonu w latach 1399-1404. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1906. R. XXXIV. Z. 3-6.
86. Górski K. Borys. Ustęp z dziejów dwunastego wieku. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1876. R. IV. Z. 1-2. S. 63-82, 148-164.
87. Górski K. Oblężenie Smoleńska i bitwa pod Kłuszynem. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1895. R. XXIII. Z. 1-3.

88. Górski K. Stosunki Kazimierza Sprawiedliwego z Rusią. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R. III. Z. 6-8. S.572-584, 649-656, 750-757.
89. Górski K. Wojna z r. 1792 i działalność Prądzyńskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1895. R. XXIII. Z. 4-7.
90. Hartleb K. Stosunki kalwinów polskich z gminą szwajcarską. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1910. R. XXXVIII. Z. 1. S. 16-26.
91. Hirschberg A. Dziesięć pierwszych lat panowania Zygmunta I. Studium historyczne na podstawie kroniki J. L. Decyusza. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R.II. Z. 4-5. S. 241-263, 351-375.
92. Hirschberg A. Hieronim Łaski. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1886. R. XIV. Z. 9-12; 1887. R. XV. Z. 1-12.
93. Hirschberg A. Koalicja Francji z Jagiellonami w r. 1550. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1882. R.X. Z. 12. S. 1129-1151.
94. Hirschberg A. O życiu i pismach Justusa Ludwika Decyusza 1485-1545. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1873. R.I. Z. 9-12. S. 657-674, 752-774, 830-858, 921-930.
95. Hirschberg A. Przymierze z Francją z r. 1524. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1881. R. IX. Z. 10-12. S.878-895, 989-1008, 1102-1126.
96. Jarochowski K. Epizod Rakoczowy w dziejach Augusta II. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1885. R. XIII. Z. 1-5.
97. Jarochowski K. Kamieniec i Poznań po Augustowej restauracyjce. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1884. R. XII. Z. 3-4.
98. Jarochowski K. Próba emancyparyjna polityki augustowskiej i intryga Posadowskiego, rezydenta pruskiego w Warszawie w roku 1720. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1878. R. VI. Z. 1-3.
99. Jarochowski K. Rada senatu wyszogrodzka i zabiegi polityczno-dyplomatyczne po zajęciu Warszawy w miesiącu wrześniu 1704. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1883. R. XI. Z. 7-8.
100. Jarochowski. Korespondencja Fryderyka Wielkiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1886. R. XIV. Z. 3

101. Kaczyński B. Elekcyja Jana Sobieskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 8. S. 145-167.
102. Kantecki K. Summy neapolitańskie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1879. R. VII. Z. 6-9, 11-12; R. VIII. Z. 3-4.
103. Kantecki K. Elżbieta, trzecia żona Jagiełły. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 8-10.
104. Kantecki K. Kandydat do tronu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1881. R. IX. Z. 9. S. 833-854.
105. Kantecki K. Karol XII w Polsce i Turcyi. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R. V. Z. 2-6.
106. Kantecki K. Komisya kurlandzka w r. 1727. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1882. R. X. Z. 1. S. 12-39.
107. Kantecki K. Książęcy zaloty. Szkic historyczny. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R. II. Z. 5-6.
108. Kantecki K. Listy księcia Jerzego Zbaraskiego [Rec:] Sokołowski A. Listy księcia Jerzego Zbaraskiego, kasztelana krakowskiego, z lat 1621-1631. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1879. R. VII. Z. 2. S. 183-187.
- 108^A. Kantecki K. W sprawie listów księcia Jerzego Zbaraskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1879. R. VII. (Dodatek nadzwyczajny do zeszytu 8, 16 stron).
109. Kantecki K. Po zgonie Augusta II. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R. V. Z. 8-12.
110. Kantecki K. Podróżnik polski z XVII w. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 10-12.
111. Kantecki K. Potomkowie Krzyżaków. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1880. R. IX. Z. 5-12.
112. Kantecki M. Das Testament des Boleslaus Schiefmund. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1880. R. VIII. Z. 10. S. 946-950.
113. Kętrzyński W. Biskupstwo Warmińskie (O dziele d-ra Sieniawskiego z druzgocącą krytyką jego wywodów etymologicznych. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1878. R. VI. Z. 12. S. 1136-1148.

114. Kętrzyński W. Czy Aaron był arcybiskupem krakowskim? *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R. V. Z.3. S. 282-288.
115. Kętrzyński W. Dawne mazowieckie prawo [Rec: Dunin K.]. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1881. R. IX. Z.9. 855-864.
116. Kętrzyński W. Dokument ks. Konrada mazowieckiego z roku 1203. (Z powodu rozprawy B. Ulianowskiego: „O uposażeniu biskupstwa płockiego“. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1887. R. XV. Z.4-5. S. 289-298, 385-394.
117. Kętrzyński W. Germanizacja Słowian bałtyckich (z powodu dzieła Perwofa). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1878. R.VI. Z.4. S. 367-374;
118. Kętrzyński W. Godysław Pasek. [Rec:] Krüger Gerhard: Die Polen-Chronik des Boguchwał. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1878. R.VI. Z.5. S. 461-474.
119. Kętrzyński W. Herb Jabłonowskich [Rec:]. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1878. R.VI. Z.6. S. 548-557. 119^AKętrzyński W. Starożytny drogi handlowy [Rec: Sadowski J.]. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1878. R.VI. Z.6. S. 568-576.
120. Kętrzyński W. Jan Kanaparyusz zakonnik włoski czy Gaudenty, arcybiskup gnieźnieński, autorem najdawniejszego żywota św. Wojciecha. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1884. R. XII. Z.1. S. 1-10.
121. Kętrzyński W. Kilka uwag nad Rocznikiem Świętokrzyskim. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1883. R. XI. Z.1. S. 85-96.
122. Kętrzyński W. Kopiernik. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1882. R.IX. Z.5. S. 469-474.
123. Kętrzyński W. Kronika oliwska. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1890. R. XVIII. Z. 4-6. S. 289-298, 385-394, 499-510.
124. Kętrzyński W. Kronika wielkopolska [Rec.:] Warinski M. S. Die grosspolnisebe Chronik. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1880. R. VIII. Z. 3. S. 269-280.
125. Kętrzyński W. Króla Aleksandra zbiór statutów. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1883. R. XI. Z. 11. S. 961-969.
126. Kętrzyński W. O dwóch nieznanach historykach polskich. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1886. R. XIV. Z.4. S. 289-301.

127. Kętrzyński W. O podrobionym przywileju Idziego kardynała z r. 1105. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z.2. S. 81-97.
128. Kantecki K. Podróż do Włoch Stanisława z Kunowy Oświecima, ogłoszona z rękopisu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R. III. Z. 1-2.
129. Kętrzyński W. O przywileju Jana arcybiskupa gnieźnieńskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1890. R. XVIII. Z. 10. S. 865-873.
130. Kętrzyński W. O przywileju kardynała Idziego z r. 1105. [Z powodu rozpraw drów Fryderyka Papégo i Franciszka Piekosińskiego]. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1899. R. XVII. Z.4-5. S. 316-320, 400-419.
131. Kętrzyński W. O przywileju ks. Mściwoja, nadającym Pomorze Przemysławowi księciu wielkopolskiemu r. 1282. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R.V. Z.12. S. 1133-1138.
132. Kętrzyński W. O rocznikach polskich. [Rec.:] Wojciechowski T. O rocznikach polskich X-XV wieku. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1882. R. X. Z. 9. S.847-864.
133. Kętrzyński W. Petersburg w roku 1720. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R.V. Z.6. S. 520-532; Z.7. S. 603-616.
134. Kętrzyński W. Podrobione dyplomata tynieckie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z.3. S. 161-186.
135. Kętrzyński W. Prusy a Polska przed przybyciem Krzyżaków. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1881. R. IX. Z. 3. S. 264-276; Z. 4. S. 348-369.
136. Kętrzyński W. Stanisław Morawski. Przyczynek do historii fałszerstw w Polsce. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R. III. Z.7. S. 659-669.
137. Kętrzyński W. Szkice Prus Wschodnich. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1876. R. IV. Z.1-3. S. 52-62, 165-176, 251-265; Z.5. S. 456-464.
138. Kętrzyński W. Tynecy X. St. Szczygielskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z.7. S. 47-56; Z.8. S. 135-144.
139. Kętrzyński W. Udział Polaków i innych narodów w kolonizacji Mazowsza pruskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1882. R.X. Z.6. S. 526-543.

140. Kętrzyński W. Założenie i wyposażenie biskupstwa płockiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1886. R. XIII. S. 385-392, 481-488.
141. Kolankowski L. Elekcja Zygmunta I. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1906. R. XXXIV. Z. 10. S. 865-875.
142. Kołaczkowski J. O architektach i budowniczych w dawnej Polsce. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1884. R. XII. Z. 3. S. 223-261.
143. Koneczny F. Jagiełło i Witołd (1382-1392). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1892. R. XX. Z. 1-12.
144. Kopff W. Urządzenia włościan w byłej Rzeczypospolitej krakowskiej. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1887. R. XV. Z. 11-12.
145. Kraushar A. Bonneau: ostatni konsul generalny rzeczypospolitej Francuzkiej za Stanisława Augusta: 1759-1805. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1899. R. XXVII. Z. 1-6.
146. Kraushar A. Delegata Polski wobec Konwentu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1902. R. XXX. Z. 1-12.
147. Kraushar A. Klub patryotyczny warszawski w czasach powstania listopadowego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1909. R. XXXVII. Z. 2-7.
148. Kraushar A. Samozwaniec Jan Faustyn Łuba. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1892. R. XX. Z. 1-4.
149. Kraushar A. Sprzysiężenie studencki. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1905. R. XXXIII. Z. 1-3.
150. Krotoski K. Sw. Stanisław biskup i jego zatarg z królem Bolesławem Śmiałym. Przyczynek do walki kulturalnej w Polsce z końcem XI wieku. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1903. R. XXXI. Z. 8-12; 1904. R. XXXII. Z. 1-9.
151. Krzywosąd M. [Kępieński] Generał Henryk Dąbrowski. Jego rodzina i młodość. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1882. R. X. Z. 3-4.
152. Kubala L. Droga króla Władysława do Badenu i kongres w Nikolsburgu opisany przez Jakóba Sobieskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1878. R. VI. Z. 1-2.

153. Kubala L. Jerzy Ossoliński. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1878-1881. R. VI. Z. 4-8; R. VII. Z. 1-7; R. VIII. Z. 1-6; R. IX. Z. 2-12.
154. Kubala L. Kostka-Napierski. Epizod historyczny z czasów Jana Kazimierza. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1873. R. I. Z. 2. S. 103-123.
155. Kubala L. Królewicz Jan Kazimierz. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1876. R. IV. Z. 9-11.
156. Kubala L. Mieszczanin polski w. XVII w. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 5-6.
157. Kubala L. Oblężenie Lwowa w roku 1648. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R. V. Z. 7. S. 577-602.
158. Kubala L. Oblężenie Zbaraża i bitwa pod Zborowem. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 7-9.
159. Kubala L. Poselstwo Puszkina w Polsce. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R. V. Z. 1-2.
160. Kubala L. Proces Radziejowskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R. III. Z. 1-4.
161. Kubala L. Wyprawa żwaniecka. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1876. R. IV. Z. 1-4.
162. Kutrzeba S. Podwoły miast polskich. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1900. R. XXVIII. Z. 5. S. 495-509; Kutrzeba S. Szos we Lwowie z początku XV w. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1900. R. XXVIII. Z. 4. S. 401-411.
163. Kutrzeba S. Urzędy koronne i nadworne w Polsce i ich początek i rozwój do r. 1504. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1903. R. XXXI. Z. 7-12.
164. Kwiatkowski S. Ostatnie lata Warneńczyka. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1883. R. XI. Z.1-2. S. 38-77, 131-168.
165. Lewicki A. Mieszko Stary i jego wiek [Rec: Smolka S.]. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1882. R. IX. Z.5. S.462-480.
166. Lisiewicz Z. Język urzędowy na Rusi Czerwonej między r. 1340-1506. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1886. R. XIV. Z. 3. S. 245-256.

167. Lisiewicz Z. O obsadzeniu stolic biskupich w Polsce. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1891. R.XIX. Z. 7-12.
168. Lisiewicz Z. Walka o biskupstwo. Epizod i dziejów Kościoła wschodniego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1888. R. XVI. Z. 7-8.
169. Liske K. Konstytucja 3 maja i mocarstwa niemieckie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1873 N.1. S. 468-476.
170. Liske K. Krzyżacy w Polsce w r. 1497. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R. IV. Z.3. S.333-352.
171. Liske K. Modele archeologiczne. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 4. S. 294-300.
172. Liske K. Po grecku czy po łacinie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1873. R.I. Z.12. S. 897-948.
173. Liske K. Relacje Gereta rezydenta toruńskiego na dworze polskim. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R.II. Z.1. S. 1-16.
174. Liske K. Przyczynki do charakterystyki Katarzyny II. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R. III. Z.12. S.1151-1156.
175. Liske K. Relacje Gereta, rezydenta toruńskiego na dworze polskim. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z.1 S.1-16.
176. Lorkiewicz A. Bunt gdański w roku 1525. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1880. R. VIII. Z.5-11. S. 423-442, 517-533, 599-618, 689-720, 769-810, 886-904, 1031-1044.
177. Lukas S. Acta Tomiciana. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1876. R. IV. Z. 12. S. 1138-1145.
178. Lukas S. Przyłączenia Mazowsza do Korony polskiej. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R.III. Z. 8-9. S. 767-771, 884-872.
179. Łoś W. hr. Trzej portreciści z czasów Stanisława Augusta. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1889. R. XIX. Z. 6. S. 530-542.
180. Łoś W. hr. Z rodzinnego archiwum. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1890. R. XVIII. Z. 2-4.

181. Łoziński B. Agenor hr. Gołuchowski w pierwszym okresie rządów swoich (1848-1859). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1900. R. XXVIII. Z. 3-12.
182. Łoziński B. Galicyjski sejm stanowy (1817-1845). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1904. R. XXXII. Z. 5-12.
183. Łoziński W. Słówko odprawy. *Gazeta Lwowska*. Styczeń, 1874. Nr. 1. S. 1.
184. Łozinski B. Ustęp o Galicyi z dzieła Arnetha o Maryi Teresie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1879. R. VII. Z. 8. S. 738-748.
185. Małecki A. Panowanie Bolesława Krzywoustego. *Przewodnik Naukowy i Literacki* 1874. R. II. Z. 6. S. 417-426; Z. 7. S. 497-513; Z. 8. S. 607-627.
186. Małecki A. Testament Bolesława Krzywoustego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1876. R. IV. S. 1. S. 1-33.
187. Małecki A. Klasztory i zakony w Polsce w obrębie wieków średnich. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R.III. Z.6. S. 489-512; Z.7. S. 585-612; Z. 9. S. 777-803.
188. Małecki A. Rozgląd w dziejach wewnętrznych pierwotnej Polski. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R. III. Z. 3. S. 193-225; Z. 11. S. 969-1004; Z. 12. S. 1065-1101.
189. Małecki A. Wewnętrzny ustrój w pierwotnej Polsce. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R.III. Z. 1. S. 1-18; Z. 2. S. 97-112.
190. Mańkowski T. Prawo łowieckie w Polsce w wiekach średnich. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1904. R. XXXII. Z. 6-9.
191. Maurer R. [Rec.:] Sadok Barącz, ks. Pamiętnik zakonu WW. OO. Bernardynów w Polsce. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 11. S. 470-482.
192. Maurer R. [Rec.:] Zeissberg H. *Johannes Łaski und sein Testament* *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R.III. Z.7. S. 670-679.
193. Meinert G. Legionisty polski na wyspie Domingo. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1886. R. XIV. Z. 1-12.
194. Meinert G. Wyniesienie na tron Stanisława Augusta. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1885. R. XIII. Z. 1-12.

195. Mieroszewski J. Dzieje Rzeczypospolitej krakowskiej, spisane przez ówczesnego senatora *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1886. R. XIV. Z. 1-10.
196. O współczesnem znaczeniu i stanowisku historyi, przez t...z Gr. *Dodatek Tygodniowy*, 1852. N. 50 (27 листопада). N. 51(4 грудня). N. 52 (11 грудня)).
197. O współczesnem znaczeniu i stanowisku historyi, przez t...z Gr. *Dodatek Tygodniowy*, 1852. N. 50.
198. O współczesnem znaczeniu i stanowisku historyi, przez t...z Gr. *Dodatek Tygodniowy*, 1852. N. 51
199. O współczesnem znaczeniu i stanowisku historyi, przez t...z Gr. *Dodatek Tygodniowy*, 1852. N. 52
200. Ochenkowski W. Listy cudzoziemca o Wilnie (1784-1787). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1879. R. VII. Z. 4. S. 335-349.
201. Od Administracyi. *Gazeta Lwowska*. 1869. 21 czerwca. Nr. 140. S. 1.
202. Od Administracyi. *Gazeta Lwowska*. 1872. 2 stycznia. Nr. 1. S. 1.
203. Offmański M. Królestwo Kongresowe (1815-1830). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1897. R. XXV. Z. 1-5.
204. Ostrożyński W. Sprawa zamachu na Stanisława Augusta. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1890. R. XVIII. Z. 1-12.
205. Papee F. Przełom w stosunkach miejskich za Kazimierza Jagiellończyka. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1883. RXI. Z.5. S. 481-493.
206. Piłat T. Pogląd na rozwój urzędów gminnych i patrymonialnych w dawnej Polsce. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1878. R. VI. Z. 4-6.
207. Prochaska A. W kwestii polsko-husyckiej. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1880. R.VIII. Z.1. S. 76-92.
208. Prochaska A. [Rec:] Walewski C. Marcin Kromer. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 9. S. 279-288.
209. Prochaska A. Charakterystyka Kazimierza Jagiellończyka. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1904. R. XXXII. Z. 1-3.
210. Prochaska A. Długosz o Witołdzie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1880. R. VIII. Z. 10. S. 251-269.

211. Prochaska A. Husyta polski. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R.III. Z.10. S. 945-966.
212. Prochaska A. Konfederacja Spytka z Melsztyna. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1887. R. XV. Z. 1-5.
213. Prochaska A. Konrad Wallenrod w poezji a w dziejach. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1875. R. III. Z. 1-2. S. 68-80, 162-179.
214. Prochaska A. List Andrzeja de Palatio o klęsce warneńskiej. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1882. R. X. Z. 2. S. 97-113
215. Prochaska A. Polska i Husyci. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1883. R. XI. Z. 3-6. S. 262-276, 351-377, 467-477, 535-556.
216. Prochaska A. Rady Kallimacha. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1907. R. XXXV. Z. 1-10.
217. Prochaska A. Roman Sanguszko (hetman polny litewski). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1889. R. XVII. Z.8-12.
218. Prochaska A. Świdrygiaiło. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1885. R. XIII. Z. 10-12.
219. Prochaska A. [Trefniś Henne u Witołda](#). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1880. R. VIII. Z. 7. S. 865-885.
220. Prochaska A. Województwo ruskie wobec rokoszu Zebrzydowskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1908. R. XXXVI. Z. 9-12.
221. Prochaska A. Zabiegi Ciołka o infułę. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1883. R. XI. Z.9-12.
222. Prochaska A. Zjazd monarchów w Łucku. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 3-6. S. 187-201, 270-288, 376-389, 451-456; Z.7. S. 57-74.
223. Ptaśnik J. Turzonowie w Polsce i ich stosunki z Fuggerami. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1905. R. XXXIII. Z. 9-12.
224. Pułaski K. Książęta Wiśniowiecki w XVI w. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R. V. Z. 1-2.
225. Pułaski K. Mendli Girej, chan Tatarów perekopskich. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1879. R. VII. Z. 1-11.

226. Pułaski K. Ostafi Daszkiewicz. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1878. R.VI. Z. 3. S. 272-284.
227. Pułaski K. Pierwsze lata publicznego zawodu Kisiela (1628-1635). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 2. S. 98-124.
228. Pułaski K. Sprawy tatarskie w Polsce. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1887. R. XV. Z. 10-12.
229. Pułaski K. Stare osady w ziemi kamienieckiej. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1902. R. XXX. Z. 1-12.
230. Pułaski K. Wojewodowie kijowscy w wieku XV i XVI. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1876. R. IV. Z. 7. S. 621-642.
231. Radziwiłł M. Z archiwum Nieborowskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1888 – 1890. R. XVI-XVIII.
232. Rawita-Gawroński F. Ruchy hajdamackie w województwie braclawskim w pierwszej połowie XVIII w. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1893. R. XXI. Z. 8-11.
233. Rawita-Gawroński F. Zarys ustroju państwowo-społecznego Rusi w XI i XII w. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1896. R. XXIV. Z. 1-8.
234. Rawita-Gawroński F. Bohdan Chmielnicki od wyprawy Cecorskiej do awantur Czehryńskich. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1904. R. XXXII. Z. 4-11.
235. Rawita-Gawroński F. Losy wielkiej fortuny na kresach. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1891. R. XIX. Z. 5. S. 459–466; Z. 6. S. 543–550; Z. 7. S. 646–652.
236. Rawita-Gawroński F. Polskie pamiątki historyczne v Kijowie. Zamek kijowski. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1907. R. XXXVI. Z. 3. S. 193-206.
237. Rawita-Gawroński F. Poselstwo Bieniewskiego od śmierci B. Chmielnickiego do umowy Hadziackiej. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1906. R. XXXIV. Z. 8-12.
238. Rawita-Gawroński F. W jakim miejscu leżał zameczek Rów, zrujnowany w czasie napadów w XV w.? *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1902. R. XXX. Z. 12. S. 1211-1222.
239. Rawita-Gawroński F. O uposażeniu duchowieństwa rzymsko-katolickiego na kresach ukraińskich w końcu XVIII w. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1900. R. XXVIII. Z. 6-8.

240. Rembowski A. Przyczynek do historii konstytucyjnej Księstwa warszawskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1896. R. XXIV. Z. 7-11.
241. Rittner E. Celibat w Polsce. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 3-4.
242. Rolle M. Krzemieniec. Z dziejów oświaty w Polsce. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1896. R. XXIV. S. 1-12; 1897. R. XXV. Z. 1-7.
243. Sawczyński H. Korespondencya Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła i Lwa Sapiehy. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1887. R. XV. Z. 5-9.
244. Schmitt H. Jędrzej Zamojski. Szkic historyczno-biograficzny. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1873. R. I. Z.10. S. 737-751; Z.11. S. 817-829.
245. Semkowicz A. [Rec:] Lukas S. O rzekomej wyprawie na Turka w r. 1497. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1879. R.VII. S. 951-955.
246. Semkowicz A. [Rec:] Papee F. Polityka polska w czasie upadku Jerzego z Podiebradów wobec kwestii następstwa w Czechach 1466-1471. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1879. R.VII. S. 857-864.
247. Słowo wstępne. *Gazeta Lwowska*, Nr. 152 (4/07/1867).
248. Smolka S. [Rec.:] Zeissberg H. Die polnische Geschichtschreibung des Mittelalters. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1873. Z.11. S.876-902.
249. Smolka S. Początki feudalizmu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 9. S. 241-271; Z. 10. S. 326-360.
250. Smolka S. Polska i Austria w latach 1526 i 1527. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R. V. Z. 1. S.1-18; Z.2. S.81-105; Z.3. S.193-212; Z.4. S.289-312. Z.5. S.440-455; Z.6. S.560-568.
251. Sobieski W. Elekcyi viritim. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1905. R. XXXIII. Z. 6. S.537-560.
252. Sokołowski A. Andrzej z Gałka z Dobczyna. Polski poeta z XV w. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1874. R. II. Z. 8. S. 120-134.
253. Sokołowski A. Skrzynecki w świetle własnej korespondencji. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1905. R. XXXIII. Z. 7-8.

254. Spis rzeczy zawartych w tomie I. *Dodatek Miesięczny do Gazety Lwowskiej: poświęcony historii, statystyce i ekonomii krajowej*. 1872. T. 1. Z. 6. S. 260.
255. Spis rzeczy zawartych w tomie II. *Przewodnik Naukowy i Literacki: dodatek do Gazety Lwowskiej*. 1873. T. 1. S. 47–48.
256. Spis rzeczy zawartych w tomie II. *Przewodnik Naukowy i Literacki: dodatek do Gazety Lwowskiej*. 1873. T. 6. S. 495–496.
257. Sygański J. Arendy klasztoru Starosądeckiego w XVI i XVII wieku. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1904. R. XXXII. Z. 1-8.
258. Sygański J. Dawne zabytki dziejowe Nowego Sącza. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1901. R. XXIX. Z. 5-12.
259. Sygański J. Diariusz Jerzego Tymowskiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1904. R. XXXIII. Z. 4-5.
260. Sygański J. Nowy Sącz w epoce Wazów. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1899. R. XXVII. Z. 1-12.
261. Sygański J. Z życia domowego szlachty sądeckiej w eposie Wazów. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1909. R. XXXVII. Z. 1-12.
262. Szaraniewicz I. Rozbiór rękopiśmiennej księgi: Zapisy Karmelitanek Bosych we Lwowie. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1885. R. XIII. Z. 5-7.
263. Szelągowski A. Jakób Zadzik. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1904. R. XXXII. Z. 10. S. 894-905.
264. Szelągowski A. Paweł Piasecki historyk polski XVII wieku. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1898. R. XXVI. Z. 7-12.
265. Szujski J. Anna Jagiellonka i Henryk Walezyusz. Epizod z dziejów pierwszej elekcji. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1877. R.V. Z.9. S. 888-898, Z.11. S. 990-1001.
266. Szujski J. Charakterystyka Kazimierza Wielkiego. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1876. R. IV. S. 385-399, 481-500.
267. Szujski J. Opat Paulmiers i dalsze stosunki Polski z hr. Saint Paul de Longueville. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1882. R. X. Z. 6-7.

268. Szujski J. Pierwsze związki polskie z hr. Saint Paul de Longueville. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1882 . R.X. S.289-312, 385-414.
269. Szujski J. Stanowisko Długosza w historiografii Europejskiej. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1880. N2. 577–598.
270. Szydelski S., ks. Archidiecezja lwowska na synodzie w r. 1641. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1910. R. XXXVIII. Z. 8-12.
271. Tretiak J. Historia wojny chocimskiej 1621 г. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1888. R. XVI. Z. 1-12.
272. Troskolański T. Andrzej Zebrzydowski, biskup wrocławski i krakowski (1494-1560). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1897. R. XXV. Z.8-11; 1898. R. XXVI. Z. 1-11; 1901. R. XXIX. Z.3-12; 1902. R. XXX. Z. 1-9; 1904. R. XXXII. Z. 1-12.
273. Webersfeld E. Jaworow. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1909. R. XXXVII. Z. 4-10.
274. Wojciechowski T. Co to jest historia i po co się jej uczymy? (Wykłady wstępne historii polskiej na Wszechnicy lwowskiej w kwietniu i maju 1883.). *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1883. R. XI. Z. 7. S. 577-608.
275. Wojciechowski T. Podział i zakres dziejów polskich. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1884. R.XII. Z.11. S.961-977.
276. Wybranowski A. Z domowego archiwum. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. 1891. R. XIX. Z. 1. S.55-75.

ЛІТЕРАТУРА

277. Adamowi Krechowieckiemu [*księga jubileuszowa*]. Lwów, 1908.
278. Baczkowski K. Wiktor Czermak (1863–1913). *Złota księga Wydziału Historycznego*, pod red. Juliana Dybca, Kraków: Księgarnia Akademicka 2000, S. 151–164.
279. Bardach J. W stulecie krakowskiej szkoły historycznej. *Kwartalnik Historyczny*, R. LXXX, z. 4, 1973. S. 962-968.

280. Barycz H. Ludwik Kubala historyk XVII wieku. *Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich. Studia i sylwety z życia umysłowego Galicji XIX w.* T. II. Kraków 1963. S. 177–233.
281. Barycz H. Stanisław Smolka jako organizator nauki, profesor i wychowawca. *Spór o historyczną szkołę krakowską.* Kraków, 1972. S. 119–144.
282. Bernacki W. Schmitt Henryk. *Słownik historii doktryn politycznych.* T. 5. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2012. S. 361–363.
283. Bieńkowski A. Adam Krechowiecki jako publicysta. *Adamowi Krechowieckiemu*, praca zbiorowa, Lwów 1908.
284. Bieńkowski A. Łozinski Władysław. *Tygodnik Ilustrowany.* 1900. S. 15.
285. Bieńkowski W. Łoziński Bronisław. *Polski Słownik Biograficzny.* Warszawa. 1973. T. 18. S. 453–454.
286. Błachowska K. Ludwik Finkel (1858–1930). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku /* Pod redakcją Jerzy Maternickiego; przy współpracy Leonida Zaskilniaka. Rzeszów, 2007. S. 285–308.
287. Bobrzyński M. O ustawodawstwie Nieszawskim Kazimierza Jagiellończyka. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1873. 169 s.
288. Bobrzyński M. Jerzy Ossoliński. *Niwa.* 1883. R. 2. Z. 200. S. 554–571.
289. Bobrzyński M. Kilka słów o najnowszym ruchu na polu naszego dziejopisarstwa. *Niwa: dwutygodnik naukowy, literacki i artystyczny.* 1877. R. 6. T. 12. Nr. 67. S. 481–499.
290. Bruückner A. Próbkę najnowszej krytyki historycznej. *Przegląd Historyczny.* 1905. N1. S. 24–35.
291. Brzozowski S. Warunki organizacyjne życia naukowego w trzech zaborach. *Historia nauki polskiej /* red. Z. Skubała-Tokarska. Wrocław, 1987. T. IV.: 1863–1918. Cz. I i II. S. 65–544.
292. Bujak J. Sartyni Mateusz Eustachy. *Polski Słownik Biograficzny.* T. 35. Warszawa. 1994. S. 240–242.
293. Charewiczowa Ł. Historiografia i miłośnictwo Lwowa. *Biblioteka Lwowska.* Lwów, 1938. T. XXXVII. 291 s.

294. Chłędowski Kazimierz: pisarz i badacz kultury. Red: J. Miziołek, J. Maj. Krosno. 2007. 280 s.
295. Chyliński M. Stanisław Lukas. Kraków, 1882. 12 s.
296. Czapliński W. Wereszycki H. Kubala Ludwik (1838-1918). *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa. 1971. T. XVI. S. 2–5.
297. Czermak W. [Rec:] Antoni J. [Rolle] Szkice i opowiadania. *Kwartalnik Historyczny*. 1887. R. I. S. 678-682.
298. Czermak W. [Rec:] Jarochoński Kazimierz. Z czasów saskich spraw wewnętrznych, polityki i wojny. *Kwartalnik Historyczny*. 1887. R. I. S. 673-678.
299. Czołowski A. [Rec:] Finkel L. Okopy św. Trójcy. *Kwartalnik Historyczny*. 1889. S. 402–404.
300. Dąbkowski P. Przemówienie prof. Przemysława Dąbkowskiego, Sekretarza Generalnego Towarzystwa Naukowego. *Pamięci Oswalda Balzera*. Przemówienia na uroczystej akademii urządzonej staraniem Towarzystwa Naukowego 22 stycznia 1934. Lwów. 1934. S. 15–16.
301. Dąbrowski J. F. Papée (1856–1940). *Kwartalnik Historyczny*. 1939–1945. R. LIII. S. 570–574.
302. Dembiński B. Szujski i jego synteza dziejów. Rzecz czytana na publicznym posiedzeniu Akademii Umiejętności w dniu 16 maja 1908 r. Kraków. 1908. 22 s.
303. Drąg K. Reformatorski rozwój lwowskiej prasy w II połowie XIX wieku na przykładzie dokonań dziennikarsko-wydawniczych Władysława Łozińskiego Naukowy. *Przegląd Dziennikarski*. 4/2021 (40) S. 6-20.
304. Dziennik Polski. 23 paźdz. 1873.
305. Estreicher K. Dziennikarstwo Galicyi i Krakowie. *Biblioteka Warszawska*, 1861. T. 2.
306. Estreicher S. Michał Bobrzyński. Warszawa: Druk. Polska, 1936. 100 s.
307. Finkel L. Historia Gazety Lwowskiej 1873–1883. *Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911)*. Lwów: Drukarnia Gazety Lwowskiej. 1911. T. 1. Cz. 1. S. 207–248.
308. Finkel L. Ludwik Kubala. *Kwartalnik Historyczny*. 1918. T. 32. S. 518–524.

309. Finkel L. Władysław Łoziński. *Kwartalnik Historyczny*. 1913. T. XXVII. S. 208–211.
310. Grabski A. F., Serejski M. H. Historiografia polska w latach 1863–1899. *Historia nauki polskiej* / red. Z. Skubała-Tokarska. Wrocław, 1987. T. IV: 1863–1918. Cz. I i II. S. 578–613.
311. Grabski A. Zarys historii historiografii polskiej. Poznań, 2000. 278 s.
312. Grabski A.F. Małecki Antoni. *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994. S. 335-336.
313. Grin-Piszczyk E. Troskołański Tadeusz Franciszek (1866–1926). *Przemyski słownik biograficzny*. T. 2, pod red. Lucjana Faca, Tomasza Pudłockiego, Anny Siciak, Przemyśl 2011. S. 169-173.
314. Gubrynowicz B. Adam Krechowicki jako powieściopisarz. *Adamowi Krechowickiemu [księga jubileuszowa]*. Lwów, 1908.
315. Gubrynowicz B. Antoni Małecki (1821–1913), Lwów 1920. 335 s.
316. Gubrynowicz B. Historia Gazety Lwowskiej 1883–1911. *Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911)*. Lwów : Drukarnia Gazety Lwowskiej, 1911. T. 1. Cz. 1. S. 249-382.
317. Halecki O. Antoni Małecki jako badacz dziejów piastowskich. *Kwartalnik Historyczny*. 1914. Z. 1. S. 1–26.
318. Handelsman M. Michał Bobrzyński. *Historycy*. Warszawa, 1937. 155 s.
319. Hoszowska M. Polskie szkoły historyczne we Lwowie w perspektywie dydaktycznej: refleksje i postulaty badawcze. *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія* / за редакцією Леоніда Зашкільняка та Павла Серженги. Львів : ПАІС, 2015. С. 70-81.
320. Jarowiecki J. Dzieje Prasy Polskiej we Lwowie do 1945 roku. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2008. 502 s.
321. Jarowiecki J. Prasa Lwowska w latach 1864–1918. Bibliografia. Kraków: Wyd. Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2002. 553 s.

322. Jaworski F. Historia Dodatku Tygodniowego przy Gazecie Lwowskiej (1850–1862) i (1867–1869). *Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911)*. Lwów : Drukarnia Wł. Łozińskiego, 1912. T. 2, cz. 2. 77 s.
323. Jaworski F. Władystaw Losinski (nekrolog). *Kurier Lwowski*. Z. 21. 1913.
324. Jedynak S. Lwowskie początki pozytywizmu polskiego. Galicja. *Studia i materiały*. 2016. 2. S. 43-49.
325. Jopek A. Miłość i polityka (Veto! Adama Krechowieckiego). *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny*. 1971. Z. 36. (*Prace Historycznoliterackie*, t. V). S. 27-80.
326. Jubileusz pracy publicystycznej A. Krechowieckiego. *Nowości Ilustrowane*. Nr 27, s. 2 (4 lipca 1908).
327. Julkowska V. Historia opowiadająca Karola Szajnochy i Ludwika Kubali. Багатокультурне історичне середовище Львова в XIX і XX століттях. Львів-Жешув, 2006. Т. 4. S. 154–177.
328. Julkowska V. Obraz przeszłości w pracach historycznych i literackich Władysława Łozińskiego. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / red.: J. Maternicki, L. Zaskilniak. Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego. 2005. T. 3. S. 337-361.
329. Kawalec A. Aleksander Hirschberg (1847–1907). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, P. Sierżęga i L. Zaskilniak, Rzeszów 2014. T. II. S. 149–166.
330. Kętrzyński S. Ś. p. Tadeusz Wojciechowski. *Przegląd Historyczny*. 1919–1920. R. XXII. S. 279–284.
331. Kieniewicz S. Gołuchowski Agenor (1812–1875). *Polski Słownik Biograficzny*: Wrocław; Kraków; Warszawa: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wyd. Polskiej Akad. Nauk, 1959–1960. T. VIII. S. 257–260.
332. Kieniewicz S. Józef Apolinary Rolle. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa. 1988. T. XXXI. S. 564.
333. Kleiner J. Historia «Przewodnika Naukowego i Literackiego». *Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911)*. Lwów: Drukarnia Wł. Łozińskiego. 1912. T. 2. Cz. 3. 134 s.

334. Klejner J. «Przewodnik Naukowy i Literacki» pod redakcją Wł. Łozińskiego i Adama Krechowieckiego 1873–1910. *Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911)*. Lwów: Drukarnia Wł. Łozińskiego, 1912. T. 2. Cz. 3. S. 9-67.
335. Kmiecik Z. Prasa polska w latach 1864–1918. *Historia prasy polskiej* / pod red. J. Łojka. T. 2. Warszawa: PWN. 1976. 360 s.
336. Knot A. Łoziński Władysław. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa. 1973. T. 18. S. 460-463.
337. Koko E. Franciszek Rawita-Gawroński (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego. 2006. 276 s.
338. Kolbuszewska J. Mutacja modernistyczna w historiografii polskiej (przełom XIX i XX wieku), Łódź 2005. 253 s.
339. Konarski S. Pułaski Kazimierz Ferdynand. *Polski Słownik Biograficzny*. 1986. T. XXIX. S. 395–396.
340. Korzon T. [Rec.] Gawroński-Rawita Fr. Bohdan Chmielnicki do elekcji Jana Kazimierza. *Kwartalnik Historyczny*. 1908. R. XXII. S. 726–732.
341. Korzon T. Błędy historiografii naszej w budowaniu dziejów Polski. *Pamiętnik II Zjazdu Historyków Polskich. T.I*. Lwów, 1890. S. 52–78.
342. Kozłowska H. Z problematyki przełomu pozytywistycznego w Galicji. *Kwartalnik Historyczny*. 1975. Z. 3. S. 540–559.
343. Kraszewski J. Listy z zakątka. *Biesiada Literacka*. 1880. Nr. 256. S. 343.
344. Kubala L. Stanisław Orzechowski i wpływ jego na rozwój i upadek Reformacji w Polsce. *Rzecz historyczna*. Lwów. 1906. 105 s.
345. Laguna S. [Rec.:] Balcer O. Geneza Trybunału koronnego. *Kwartalnik Historyczny*. 1887. R. I. S. 301-309.
346. Lewicki K. Hirschberg Aleksander (1847–1907). *Polski Słownik Biograficzny*. T. IX. 1960-1961. S. 527-528.
347. Liske K. [Rec:] Dr. Aleksander Hirschberg. O życiu i pismach Justa Jodoka Decyusza. *Historische Zeitschrift*. 1876. Bd. 36. H. I. 1876. P. 268-270.
348. Liske X. Bolesław Chrobry i Otto III w Gnieźnie. *Dziennik Literacki*. Lwów 1869. N. 9.

349. Liske X. Kilka słów o najnowszej historiografii niemieckiej. «Dziennik Literacki», Lwów 1869. N. 44.
350. Liske X. Übersicht der polnischen geschichtlichen Literatur der letzten Jahre. *Historische Zeitschrift*. 1867. T. 18, 2. S. 359-410.
351. Lundgreen P. Uniwersytet Lwowski i jego historycy (1784–1914); perspektywy porównawcze niemieckiego i austriackiego rozwoju. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX wieku*. Rzeszów, 2004. T. 1. S. 103–104.
352. Łojek J. Prasa polska w latach 1661–1864. *Historia prasy polskiej* / red. J. Łojek. T.1. Warszawa : PWN, 1976. 415 s.
353. Łojek J. Dzieje pięknej Bitynki. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Pax”. 1982. 391 s.
354. Łopuszański B. Krechowiecki Jan (1805-1885). *Polski Słownik Biograficzny*. T. XV. S. 263-264.
355. Łozinski W. [Sigma] Malarstwo cerkiewne na Rusi. *Kwartalnik Historyczny*. 1887. R. I. S. 149-209
356. Łozinski Władysław. W setną rocznicę urodzin. *Gazeta Lwowska*. 1943. Nr. 126.
357. Majkowska R., Młodość i początki działalności literackiej Władysława Łozińskiego 1843–1870. *Pamiętnik Literacki*. 1970. N. 61. S.167-201.
358. Małecki A. Testament Bolesława Krzywoustego. *Kwartalnik Historyczny*. 1881 R. IX. S. 79-90.
359. Maternicki J. Historiografia polska XX wieku. Część I. Lata 1900-1918. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982. 244 s.
360. Maternicki J. Miejsce książki naukowej w kulturze historycznej społeczeństwa polskiego w XIX w. *Przegląd Humanistyczny*. 1979. Z. 3. S. 91–114.
361. Maternicki J. Polskie środowisko historyczne lat 1918-1939. Założenia metodologiczne badań. Ich organizacja i dotychczasowe wyniki. *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej. Materiały konferencji naukowych w Krakowie i Lublinie 1984 i 1985*, pod red. J. Maternickiego, Warszawa 1986.

362. Maternicki J. Program badawczy “Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.” *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / pod red. Jerzy Maternickiego. Rzeszów, 2004. T. 1. S. 18–19.
363. Maternicki J. Stanisław Smolka – powrót historiografii polskiej do mitu jagiellońskiego. *Historiografia i kultura historyczna*. Warszawa, 1990. s. 124–165.
364. Mądzik M. Wojny kozackie w polskiej historiografii przełomu XIX i XX w. *Козацькі війни XVII ст. В історичній свідомості польського та українського народів: Матеріали Другої пол.-укр. наук. зустрічі (Львів, 12–13 жовт. 1995 р.)* / за ред. Л. Запкільняка. Львів; Люблін, 1996.
365. Mitkowski J. Lewicki Anatol (1841–1899). *Polski Słownik Biograficzny*. T. XVII. 1972. S. 224–225.
366. Myśliński J. Czasopiśmiennictwo naukowe w Galicji w dobie autonomicznej. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1969. T. VIII. Z. 4. S. 447–500.
367. Nadolski B. Lwowskie czasopiśmiennictwo literackie XX w. *Zjazd Naukowy im. I. Krasickiego. Księga referatów*. Lwów, 1936. S. 453–460.
368. Nadolski B. Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza w latach 1866—1944. *Pamiętnik Literacki*. 1962. Z. 3.
369. Nowacki R. Oswald Balzer (1858–1933). Opole: Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, 1998. 314 s.
370. Oleksiński J. I nie ustali w walce. Warszawa. 1980. 416 s.
371. Olszewska M.J. Walka o godność małżeństwa, czyli Jeden dzień Adama Krechowieckiego. *Kwartalnik Opolski*, 2019, 2/3. S. 87–100.
372. Papée F. Towarzystwo historyczne 1886–1900. *Kwartalnik Historyczny*. 1937. R. LI. S. 3–18.
373. Polemika p. Adama Krechowieckiego z p. W. K. Zielińskim z powodu krytyki powieści pt.: *Starosta zygwulski*, *Biblioteka Warszawska*. 1887. T. IV. S. 145–151.
374. Powierski J. Wojciech Kętrzyński jako historyk Prus. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1970. N. 3. S. 347–380.
375. Przegląd Naukowo-Literacki i notatki bibliograficzne. *Przegląd Lwowski*, 1875. S. 656.

376. Radziwiński Z. Sp. Kazimierz Pułaski (1845–1926). *Rocznik Towarzystwa Heraldycznego*. T. 8. Kraków, 1928. S. 205-208.
377. Rembowski A. Sejm Czteroletni Kalinki. *Niwa*. 1881. R. XII. Z. 212. S. 553–587.
378. Romek Z. Ludwik Kubala (1838 – 1918). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / red. J. Maternicki, L. Zaszkilniak. Lwów: Wyd-wo Uniw. Rzeszowskiego, 2007. S. 181–200.
379. Rudkowska M. Wyszedł z dworu: przeżycie i doświadczenie historyczne w twórczości Władysława Łozińskiego. Warszawa: Wyd. DiG, 2002. 152 s.
380. Senyk Y. Materiały do biografii Wojciecha Kętrzyńskiego w zbiorach Działu Rękopisów Lwowskiej Biblioteki im. W. Stefanyka NAN Ukrainy. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1999. Nr 1. S. 123-130.
381. Siarczyński F. [Fs. S.]. Rzecz o stanie piśmiennictwa polskiego w Galicyi. *CNKPiO*, 1828. Z. 3. S. 114–136.
382. Siemieński J. Balzer – historyk ustroju Polski. *Przegląd Historyczny*. 1932–1933. T. 10. S. 311-318.
383. Skręt R. Małecki Antoni Józef (1821–1913). *Polski słownik biograficzny*. Wrocław. 1974. T. 19. S. 431–435.
384. Smoleński W. «Szkice Historyczne» d-ra Kubali. *Prawda. Tygodnik Polityczny, Społeczny i Literacki*. R.1. 1881. N. 1. S. 18–20.
385. Smoleński W. Badania dziejowe [Rec:] Lorkiewicz A. Bunt gdańskie. *Prawda. Tygodnik Polityczny, Społeczny i Literacki*. 1881. R.1 N. 42 S. 499-500.
386. Smoleński W. Szkoły historyczne w Polsce. Główne kierunki poglądów na przeszłość. Studium. Warszawa, 1898. 160 s.
387. Smoleński. W. Stanowisko Waleryana Kalinki w historiografii polskiej. Warszawa, 1887. 44 s.
388. Starnawski J. Zarys dziejów katedr historii literatury polskiej na Uniwersytecie Lwowskim, „Analecta” 1992, z. 1–2, s. 10–14.
389. Starzyński S. Historia Uniwersytetu Lwowskiego 1869–1894. Lwów, 1894. 420 s.

390. Strzelczyk A. Agenorowi hrab. Gołuchowskiemu. *Saeculum Christianum* t. XXVII, 2020. N. 2. S. 225-229.
391. Stulecie Gazety Lwowskiej (1811–1911). Lwów: Drukarnia Gazety Lwowskiej, 1911–1912. T. 1–3.
392. Szujski J. Dawna Rzeczpospolita a jej pogrobowce. *Dzieła*, seria 2, t. 2, Kraków 1888.
393. Toczek A. Czasopiśmiennictwo historyczne we Lwowie. *Wielokulturowe środowisko historyczne. Lwowa w XIX i XX w.* / red.: J. Maternicki, L. Zaszkilniak. Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2005. T. 3. S. 175-198.
394. Toczek A. Historycy amatorzy i popularyzatorzy nieprofesjonalni we Lwowie (1860–1918). *Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura*, t. 5, red. K. Karolczak, Kraków 2005, s. 306–323.
395. Toczek A. Historycy lwowscy narodowości polskiej na forach społeczno-politycznych kraju i państwa (1860–1918). *Historia – mentalność – tożsamość : miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku : praca zbiorowa* / pod red. Joanny Pisulińskiej, Pawła Sierżęgi, Leonida Zaszkilniaka. Rzeszów, 2008. S. 242–266.
396. Toczek A. Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860–1918). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2013. 465 s.
397. Tretiak J. *Powieść historyczna. Szkice literackie*. Kraków. 1901. Sr. II. 346 s.
398. Tyrowicz M. Dzieduszycki Maurycy Ignacy Aleksander. *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1948. T. VI. S. 113–116.
399. Tyrowicz M. Prasa Galicji i Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772-1850. *Studia porównawcze*. Wydawnictwo Literackie, 1979. 229 s.
400. Wasylewski S. *Życie polskie w XIX wieku*. Opracował, przedmową i przypisami opatrzył Zbigniew Jabłoński. Kraków. 1962. 683 s.
401. Wasylewski S. Chłędowski Kazimierz. *Polski Słownik Biograficzny*. T. 3. Kraków: Polska Akademia Umiejętności. 1937. S. 307–308.

402. Wereszycki H. Gorzycki Kazimierz Józef. *Polski słownik biograficzny*. T. VIII. 1959-1960. S. 337-338.
403. Wierzbicka M. „Zarys społecznej historii państwa polskiego” Kazimierza Gorzyckiego. *Przegląd Historyczny*, 1968, nr 4, s. 662-680.
404. Wierzbicka M. Czermak Wiktor. *Słownik historyków polskich*, red. Maria Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, S. 95.
405. Wierzbicki A. Antoni Małecki (1821–1913). *Złota księga historiografii lwowskiej w XIX i XX wieku*, t. II, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaskilniak, Rzeszów. 2014. S. 41–58.
406. Wierzbicki A. Oswald Balzer (1858-1933). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*. / Pod red. J. Maternickiego; przy współpracy L. Zaskilniaka. Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego. 2007. S. 253-268.
407. Wierzbicki A. Spory o polską anomalię w historiografii nowoczesnej (od końca XVIII do początku XX w.). *Historyka*. 1984. T. XIV. S. 3–25.
408. Wierzbicki A. Wokół „Czarnej Legendy” historiografii krakowskich konserwatystów. *Kwartalnik Historyczny*. R. CIV. 1997. 2. S. 63-87.
409. Więckowska H. Zarys czasopiśmiennictwa naukowego w Polsce. *Studia i Materiały do Dziejów Nauki Polskiej*. 1966. Z. 2. S. 87–110.
410. Wojciechowska M. Kantecki Piotr Klemens. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław 1964–1965. T. 11. S. 616.
411. Zakrzewski S. Michał Bobrzyński. Próba charakterystyki historyka. *Kwartalnik Historyczny*. 1935. Nr. 4. S. 515-539.
412. Zakrzewski W. [Rec:] Hirschberg A. Hieronim Łaski. *Kwartalnik Historyczny*. 1888. S. 655–667.
413. Zdobycz artystyczna Lwowa. *Nowości Ilustrowane*, 1913. № 2 (18 paźd.). S. 9.
414. *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / pod red. Jerzego Maternickiego we współpracy z Leonidem Zaskilniakiem. Rzeszów. 2007. T. 21 616 s.

415. Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku / pod redakcją naukową Jerzego Maternickiego, Pawła Sierżęgi, Leonida Zaszkilniaka. Rzeszów. 2014. T. 2. 614 s.
416. Антоний Ю. (Ролле Й.) Судьба красавицы: (София Глявоне-Витте-Потоцкая). *Киевская старина*, 1887. Т. 17. N. 1. С. 99-138.
417. Баженова С. Перший з краєзнавців Поділля. До 185-річчя від дня народж. Юзефа Антонія Ролле. *Календар знаменних і пам'ятних дат Хмельниччини на 2015 рік*. Хмельницький, 2014. С. 139. С. 137–140.
418. Баженова С. Юзеф Ролле і Україна: монографія. Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Центр дослідж. історії Поділля Ін-ту історії України НАН України. Кам'янець-Подільський: Сисин Я. І., 2016. 199 с.
419. Вирський Д. Станіслав Оріховський-Роксолан: життя і пам'ять. К.: Інститут історії України НАН України, 2013. 215 с.
420. Глушик І. Між позитивізмом та класичним історизмом: історичні погляди Ксаверія Ліске, *Galicja. Studia i materiały* 2015. Т.1. S. 213-228.
421. Грушевський М. Нові розвідки з історії давньої Руси. *Записки НТШ*. Т. XVIII. 1897. С. 12–13.
422. Дарнтон Р. Історія читання. *Нові перспективи історіописання* / за ред. П. Берка. К. : Ніка–Центр. 2004. С. 194–229.
423. Довбищенко М. Данило Братковський у суспільно-релігійному житті Волині останньої третини XVII–XVIII ст. Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. XVII – XVIII. Дрогобич: Коло, 2014. С. 143-153.
424. Калакура Я. Методологія історіографічного дослідження: Наук.-Метод. посіб. К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. С. 92. 319 с.
425. Козловський С. Войцех Кентжинський: біоісторіографічний нарис. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2009. Вип. 26. С. 168–169.
426. Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). К.: «Генеза», 2000. 256 с.

427. Лазурко Л. Польська історична періодика у Східній Галичині XIX - початку XX ст.: типологія, ідеологія, проблематика : монографія: Дрогобич, 2020. 289 с.
428. Лазурко Л. Створення та організація діяльності часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» у Львові (70-ті pp. XIX ст.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2021, 8/50, С. 41–57.
429. Лазурко Л. Часопис «Kwartalnik Historyczny» і розвиток польської історіографії останньої чверті XIX – першої половини XX століття. Дрогобич, 2010. 282 с.
430. Мельник І. Львівський історик Кароль Шайноха. *ЗБРУЧ*. 20.11.2013. URL: <https://zbruc.eu/node/15632>
431. Попова Т. Дисциплінарний образ науки: підходи и понятія. Одеса: Бондаренко, 2019. 392 с.
432. Попова Т. Н. Историография в лицах, проблемах, дисциплинах: Из истории Новороссийского университета. Одесса, 2007. 536 с.
433. Посохов С. И. Историографические образы: вариант деконструкции. *История*. 2013. Т. 4/2 (18).
434. Руда О. Людвік Кубаля як дослідник історії польсько-українських відносин XVII століття. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* Rzeszów, 2004. Т. 2. S. 209–217.
435. Рудницький С. Посмертні згадки. Проф. Людвик Фінкель. *Діло*. 1930. Ч. 242 (30 жовтня). С. 6.
436. Щербан Т. «Dodatek Tygodniowy» – перший науковий додаток до «Gazety Lwowskiej» (1850–1869). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2023. 12/54. 28–44.
437. Щербан Т. Рецепція публіцистичної творчості та громадської діяльності Адама Креховецького (кінець XIX – початок XXI ст.) *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених*

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022. Вип. 57. Том 3. С. 45–50.

438. Щербан Т. Співпраця Юзефа Шуйського з львівським часописом “Przewodnik Naukowy i Literacki” (70–80 pp. XIX ст.) *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Вип. 67. Том 2. С. 72–78.

439. Щербан Т. Часопис «Dodatek Tygodniowy do Gazety Lwowskiej» (1850–1869) як джерело для вивчення економічного життя Галичини. *Український селянин*. 2023. Вип. 29. С. 116–122.

440. Юрейко П. Освальд Бальцер: медієвістична спадщина. Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Історичні науки. 2009. Вип. 14. С. 221–235.

Мемуари, спогади, щоденники, епістолярії

441. Barycz H. Wśród gawędziarzy, pamiętnikarzy i uczonych galicyjskich: studia i sylwety z życia umysłowego Galicji XIX w. T. 1-2. Kraków 1963.

442. Bostel F. Z korespondencji Henryka Sienkiewicza. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1933. 30/1/4. S. 512–573.

443. Chłędowski K. Album fotograficzne. Opracował i wydał Antoni Knot. Wrocław, 1951. 234 s.

444. Chłędowski K. Pamiętniki. Przygotował, wstępem i przypisami opatrzył Antoni Knot. Kraków : Wyd. Literackie, 1957. T. I.: Galicja (1843–1880). 429 s.

445. Rawita-Gawroński F. Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski (1892–1914). Oprac., przedm. i przypisy E. Koko. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 2012. 265 s.

446. Rawita-Gawroński F. W kręgu bliskich, przyjaciół i znajomych. Z korespondencji Franciszka Rawity-Gawrońskiego. Oprac., przedm. i przypisy E. Koko. Gdańsk, 2020. 394 s.
447. Wasylewski S. Niezapisany stan służby. Wrocław 1957. 184 s.

Дисертації, автореферати дисертацій

448. Баженова С. Юзеф Антоній Ролле в громадському, науковому і просвітницькому житті Правобережної України другої половини XIX ст. Автореферат дисертації кандидата історичних наук. Чернівці 2001. 21 с.
449. Лазурко Л. Польська історична періодика у Східній Галичині XIX – поч. XX ст.: типологія, ідеологія, проблематика. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису Дисертація на здобуття ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2020.
450. Пестрикова О. В. Польський історик Людвік Кубаля та його внесок у дослідження проблем історії України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара; Дніпро, 2019.

Бібліографічні покажчики, індекси

451. Bibliografia «Dodatku miesięcznego do Gazety Lwowskiej (1872— 1873)» i «Przewodnika Naukowego i Literackiego (1873 – 1910)», opracował i wskaźnikiem opatrzył Krćek F. *Stulecie Gazety Lwowskiej 1811–1911*. T. 3. Cz. 3, 1914. 678 s.
452. Bibliografia polska Estreicherów, cz. 1. Stulecie XIX, t. 1–8, Kraków 1870–1875. 657 s.

453. Krčec F. Przegląd treści 25 tomów dodatku miesięcznego do «Gazety Lwowskiej» i «Przewodnika Naukowo-Literackiego» (1872–1892). Lwów: Wyd. Gazety Lwowskiej. 1894. 132 s.

Словники, енциклопедії

454. *Polski słownik biograficzny* / red. W. Konopczyński (red. gł.) et al.: w 39 t. Kraków: PAN/PAU, 1935–2007.

455. *Przemyski słownik biograficzny* / pod red. E. Grin-Piszczyk, T. Pudłockiego, A. Siciak. Przemyśl, 2016. 146 s.

456. *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski południowo-wschodniej* / red. Andrzeja Meissnera i Kazimierza Szmyda, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2011, 494 s.

457. *Słownik historyków polskich* / koncepcja i oprac. red. M. Prosińska-Jacki; aut. biogramów K. Baczkowski et al. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1994. 418 s.

458. *Słownik polskich teologów katolickich* / red. ks. Ludwika Grzebienia SJ. Tom 6: K – P. Warszawa, 1983. 748 s.

459. *Słownik polskich towarzystw naukowych* / red. Barbara Sordylowa. T. 2. Cz. 1. *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich* / red. Barbara Sordylowa. Wrocław: Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1990. 598 s.

460. *Wybitni Polacy XIX wieku: leksykon biograficzny* / red. naukowa T. Gąsowski; aut.: W. Bernacki [et. al]. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1998. 437 s.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А.

Список авторів часопису «PNL» (1873-1919)

№	Прізвище, ім'я	Роки життя
1.	Badeni Stanisław Marcin / Бадені Станіслав Мартін	1859-1912
2.	Balzer Oswald / Бальцер Освальд	1858-1933
3.	Bartoszewicz Julian / Бартошевич Юліан	1821-1870
4.	Barwiński Eugeniusz / Барвінський Євген	1874-1947
5.	Barwinski Bohdan / Барвінський Богдан	1880-1958
6.	Bębynek Władysław / Бенбинець Влад	1887-1941
7.	Bielowski August / Бельовський Август	1806-1876
8.	Bobrzyński Michał / Бобжинський Міхал	1849-1935
9.	Bostel Ferdynand / Бостель Фердинанд	1860-1935
10.	Brensztein Michał Eustachy / Бренштейн Міхал Євстахій	1874-1938
11.	Bugiel Włodzimierz / Бугель Володимир	1872-1937
12.	Bujak Franciszek / Буяк Францішек	1875-1953
13.	Chłędowski Kazimierz / Хлендовський Казимир	1843-1920
14.	Chołodecki-Białynia Józef / Холодецький-Бялиня Юзеф	1852-1934
15.	Czermak Wiktor / Чермак Віктор	1863-1913
16.	Dąbkowski Przemysław / Дамбковський Пшемислав	1877-1950
17.	Darowski Adam / Даровський Адам	1851-1911
18.	Dembińska Anna / Дембінська Анна	1895-1954
19.	Dembiński Bronisław / Дембінський Броніслав	1858-1939
20.	Dunin-Karwicki Józef / Дунін-Карвіцькі Юзеф	1833-1910
21.	Dzieduszycki Maurycy / Дідушицький Маурицій	1813-1877
22.	Fedorowycz Wołodysław / Федорович Володислав	1845-1917
23.	Fijałek Jan, ks. / Фіялек Ян, о.	1864-1936
24.	Frankiewicz Czesław / Франкевич Чеслав	1886-1933

25.	Frejlich Józef / Фрейліх Юзеф	1884-1976
26.	Giżycki Jan Marek / Гіжицький Ян Марек	1844-1925
27.	Glatman Ludwik / Глатман Людвик	1859-1915
28.	Glinkiewicz Józef / Глінкевич Юзеф	1845-1905
29.	Gojski Marian / Гойський Мар'ян	1880-1922
30.	Górski Konstanty / Гурський Костянтин	1826-1898
31.	Grzegorzewski Jan / Гжегожевський Ян	1846-1922
32.	Gumplowicz Maksymilian / Гумплович Максиміліан	1864-1897
33.	Gurski Kazimierz / Гурський Казимир	1851-1910
34.	Hartleb Kazimierz / Гартлеб Казимир	1886-1951
35.	Heybowicz Stanisław / Гейбович Станіслав	1842-1900
36.	Hirschberg Aleksander / Гіршберг Александр	1847-1907
37.	Hoesick Ferdynand / Госік Фердинанд	1867-1941
38.	Homme Stanisław / Гомме Станіслав	1878-1912
39.	Janusz Bogdan / Януш Богдан	1887-1930
40.	Jarochoński Kazimierz / Яроховський Казимир	1829-1888
41.	Jaskłowski Wacław / Яскловські Вацлав	1877-1937
42.	Kaczyński Bronisław / Качинський Броніслав	1850-1921
43.	Kamiński Zdzisław / Камінський Здіслав	1862-1920
44.	Kantecki Klemens / Кантецький Клеменс	1851-1885
45.	Kantecki Maksymilian / Кантецький Максиміліан	1857-1899
46.	Karbowiak Antoni / Карбов'як Антоній	1856-1919
47.	Kętrzyński Wojciech / Кентжинський Войцех	1838-1918
48.	Kierst Władysław / Керст Владислав	1868-1945
49.	Kipa Emil / Кіпа Еміль	1886-1958
50.	Kłobukowski Stanisław / Клобуковський Станіслав	1854-1917
51.	Kolankowski Ludwik / Коланковський Людвік	1882-1956
52.	Konopczyński Władysław / Конопчинський Владислав	1880-1952
53.	Kossowski Stanisław / Коссовський Станіслав	1880-1945
54.	Kozłowski Władysław / Козловський Владислав	1858-1935
55.	Kraushar Aleksander / Краусгар Александр	1843-1931

56.	Krzywosąd-Kępieński Mieczysław / Кривосад-Кенпєньський Мєчислав	1844-1893
57.	Kubala Ludwik / Кубаля Людвік	1838-1918
58.	Kwieciński Karol / Квецінський Кароль	1880-1932
59.	Lenkiewicz Włodzimierz / Ленкевич Володимир	1877-1965
60.	Liske Ksawery / Ліске Ксаверій	1838-1891
61.	Lorkiewicz Antoni / Лоркевич Антоній	1849-1899
62.	Łoziński Bronisław / Лозинський Броніслав	1848-1911
63.	Lukas Stanisław / Лукас Станіслав	1855-1882
64.	Małecki Antoni / Малецький Антоній	1821-1913
65.	Mandybur Tadeusz / Мандибур Тадеуш	1861-1920
66.	Manteuffel Gustaw / Мантейфель Густав	1832-1916
67.	Mátyás Karol / Матіяш Кароль	1866-1917
68.	Maurer Roman / Маурер Роман	1852-1884
69.	Meyet Leopold / Мейєт Леопольд	1850-1912
70.	Mickiewicz Władysław / Міцкевич Владислав	1838-1926
71.	Modelski Teofil Emil / Модельський Теофіль Еміль	1881-1967
72.	Naake-Nakęski Wacław / Нааке-Накенський Вацлав	1864-1945
73.	Naglerowa Hermína / Наглерова Герміна	1890-1957
74.	Obst Jan / Обст Ян	1876-1954
75.	Offmański Mieczysław / Оффьфньський Мечислав	1866-1945
76.	Ostaszewski-Barański Kazimierz / Осташевський-Баранський Казимир	1862-1913
77.	Ostrowski Dezydery / Островський Дезидерій	1869-1941
78.	Papée Fryderyk / Папее Фридерик	1856-1940
79.	Peretiatkowicz Wanda / Перетяткович Ванда	1885-1962
80.	Polkowski Ignacy ks. / Польковські Ігнацій, о.	1833-1888
81.	Ponikło Stanisław / Понікло Станіслав	1854-1915
82.	Potkański Karol / Потканьський Кароль	1861-1907
83.	Prochaska Antoni / Прохаска Антоній	1852-1930
84.	Ptaśnik Jan / Птасьнік Ян	1876-1930
85.	Pułaski Kazimierz / Пуласький Казимир	1846-1926

86.	Rafacz Józef / Рафач Юзеф	1890-1944
87.	Rawita-Gawronski Franciszek / Равіта-Гавронський Францішек	1845-1930
88.	Rembowski Aleksander / Рембовський Александр	1847-1906
89.	Rittner Edward / Рітнер Едвард	1845-1899
90.	Rolle Michał / Ролле Міхал	1865-1932
91.	Rolle Antoni Józef / Ролле Антоній Юзеф	1829-1894
92.	Roszkowski Gustaw / Рошковський Густав	1847-1915
93.	Schniir-Pepłowski Stanisław / Шнур-Пепловський Станіслав	1859-1900
94.	Schorr Mojżesz / Шорр Мойсей	1874-1941
95.	Semkowicz Aleksander / Семкович Александр	1850-1923
96.	Sierawski Napoleon / Сєравський Наполеон	1809-1883
97.	Skrochowski Eustachy, ks. / Скроховський Євстахій, о.	1843-1895
98.	Smolka Stanisław / Смолька Смолька	1854-1924
99.	Smólski Grzegorz / Смульський Гжегож	1844-1911
100.	Sobieski Wacław / Собєскі Вацлав	1872-1935
101.	Sochaniewicz Stefan / Соханєвич Стефан	1890-1917
102.	Sokolowski August / Соколовський Август	1846-1921
103.	Stadnicki Kazimierz / Стадніцький Казимир	1808-1886
104.	Stanisław Kutrzeba / Кутшеба Станіслав	1876-1846
105.	Starowieyski Franciszek, ks. / Старовеїський Францішек, о.	1850-1924
106.	Starzyński Stanisław / Стажиньський Станіслав	1853-1935
107.	Świtkowski Mieczysław / Сьвітковський Мечислав	1884-1913
108.	Sygański Jan, ks. / Сиганський Ян, о.	1853-1918
109.	Szczepan Szydelski, ks. / Шидельські Щепан, о.	1872-1967
110.	Szelągowski Adam / Шельонговський Адам	1873-1961
111.	Szkaradek-Krotoski Kazimierz / Шкарадек-Кротоскі Казимир	1860-1937
112.	Szujski Józef / Шуйський Юзеф	1835-1883
113.	Tarnawski Mieczysław, ks. / Тарнавський Мечислав, о.	1886-1928
114.	Troskolański Tadeusz / Тросколанський Тадеуш	1866-1926
115.	Uziębło Łucjan / Узємбло Люціан	1864-1942

116.	Wawrzeniecki Marian / Вавжинецькі Мар'ян	1863-1943
117.	Webersfeld Edward / Веберсфельд Едвард	1845-1918
118.	Winiarz Alojzy / Віньяж Алойзій	1868-1912
119.	Wojciechowski Tadeusz / Войцеховський Тадеуш	1838-1919
120.	Woźnicki Kazimierz / Вожніцькі Казимир	1878-1949
121.	Wurst Zygmunt / Вурст Зигмунт	1880-1918
122.	Wybranowski Aleksander / Вибрановський Александр	1826-1910
123.	Wysocki Alfred / Висоцький Альфред	1873-1953
124.	Załuski Konrad / Залуський Конрад	1820-1887

ДОДАТОК Б

Автори часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» у 1873–1883 рр.

Рис. 1. Автори часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» (1873–1883) у віковому вимірі

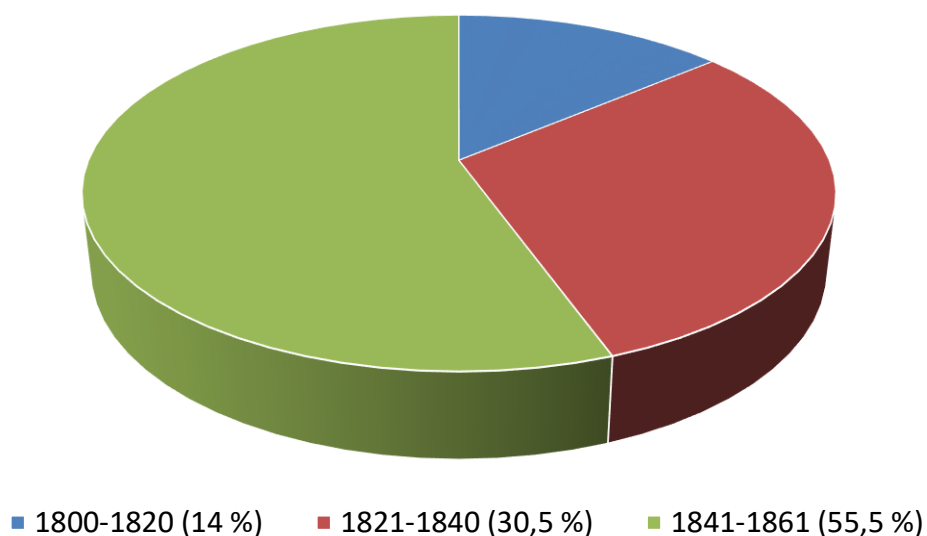

Рис. 2. Соціальне походження авторів часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» (1873–1883)

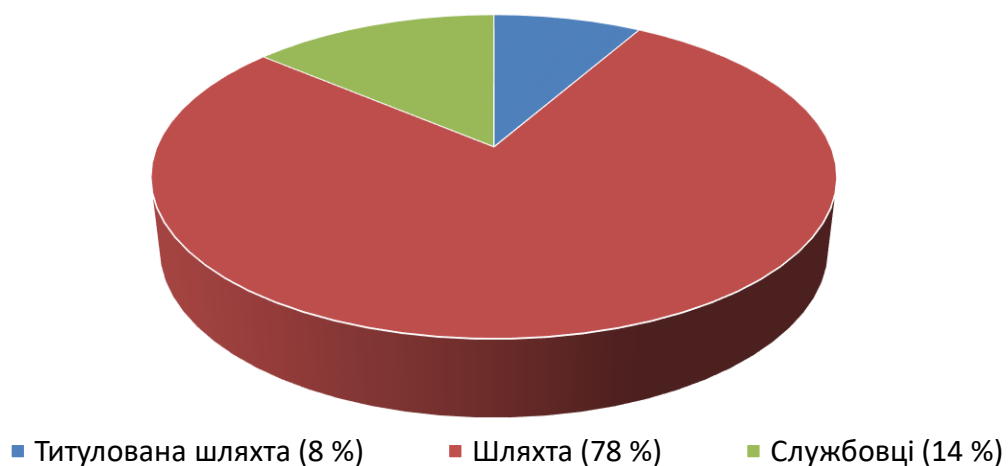

Рис. 3. Регіональний вимір авторського кола часопису
«Przewodnik Naukowy i Literacki» (1873–1883)

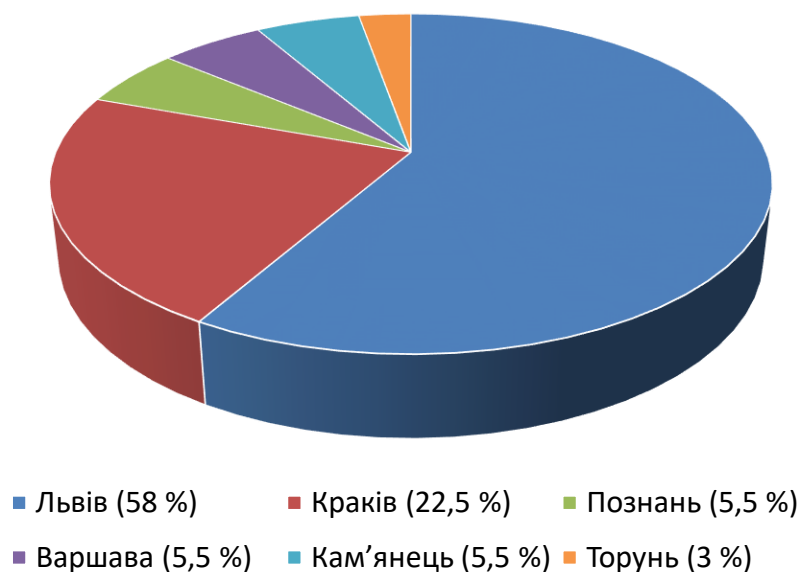
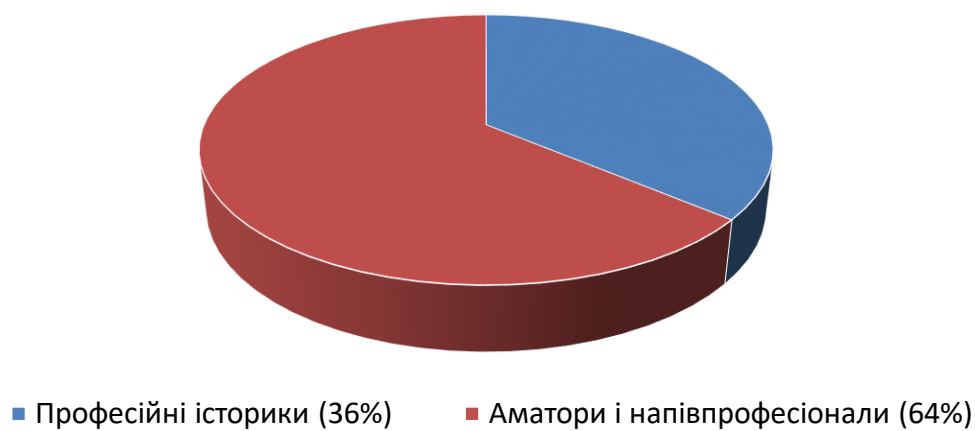

Рис. 4. Професіограма авторів часопису «Przewodnik
Naukowy i Literacki» (1873–1883)

Рис. 5. Професійний вимір авторського кола часопису
«Przewodnik Naukowy i Literacki» (1873–1883)

ДОДАТОК В

Автори часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» у 1883–1919 рр.

Рис. 1. Автори часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» (1883–1919) у віковому вимірі

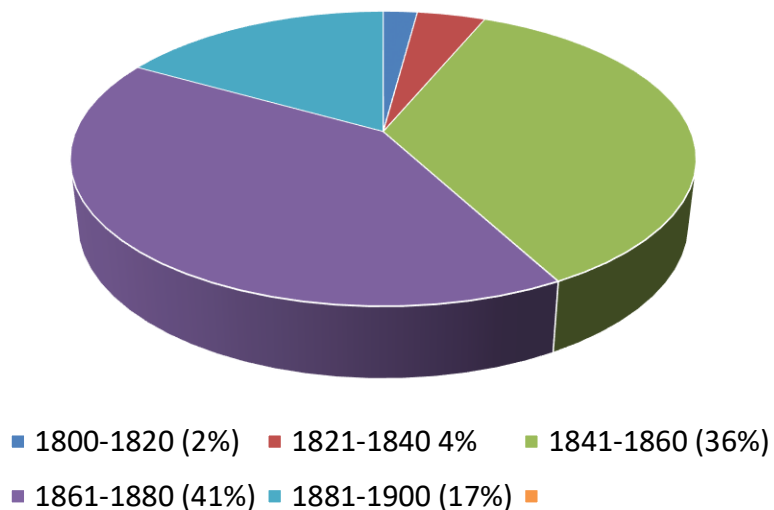

Рис. 2. Соціальне походження авторів часопису «Przewodnik Naukowy i Literacki» (1883–1919)

Рис. 3. Регіональний вимір авторського кола часопису
«Przewodnik Naukowy i Literacki» (1883–1919)

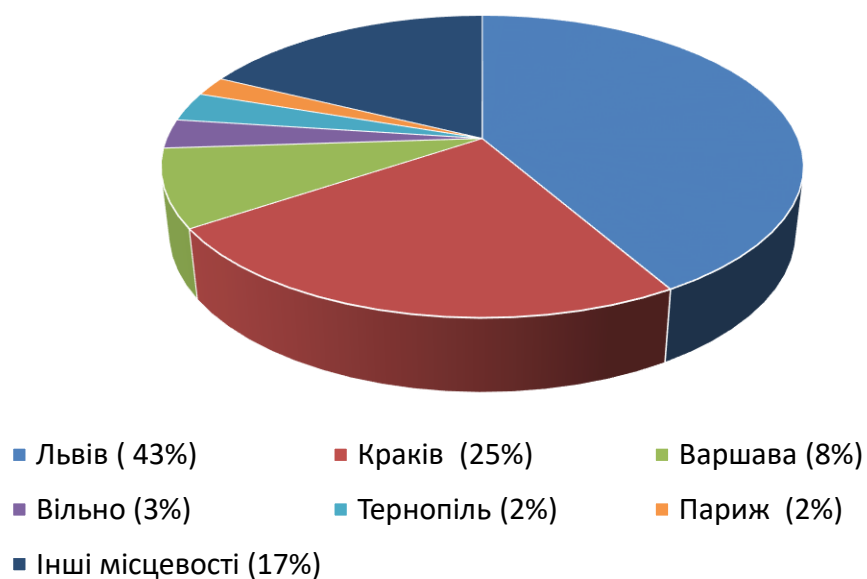

Рис. 4. Професійний вимір авторського кола часопису
«Przewodnik Naukowy i Literacki» (1883–1919)

